

Komparativna analiza elemenata novopovijesne fikcije i historiografskog diskursa na primjerima "Povijest Slavonije u sedam požara" i "Čudesa Svetoga Ivana Kapistrana" Stanka Andrića

Flego, Dafne

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:929649>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Dafne Flego

**Komparativna analiza elemenata novopovijesne
fikcije i historiografskog diskursa na
primjerima *Povijest Slavonije u sedam požara* i
Čudesna svetoga Ivana Kapistrana Stanka
Andrića**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, rujan 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Dafne Flego

0009058974

Komparativna analiza elemenata novopovijesne fikcije i
historiografskog diskursa na primjerima *Povijest Slavonije u sedam
požara* i *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana* Stanka Andrića

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Engleski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Sanja Tadić-Šokac

Rijeka, 14. rujna 2016.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Priroda povijesti	2
2.1. Pitanja objektivnosti i autentičnosti	3
2.2. Povijest kao priča	7
3. Priroda fikcije	9
3.1. Historiografska metafikcija u okrilju postmodernizma	13
4. Primjeri iz konkretnih djela	16
4.1. Struktura	17
4.1.1. Dijakronijske granice	19
4.1.2. Selekcija	20
4.1.3. Metanarativi	24
4.1.4. Analogija/alternativa	29
4.2. Pripovijedanje	33
4.2.1. Fokalizacija/pripovjedač	33
4.2.2. Sigurnost autorskog pripovjedača	36
4.2.3. Diegesis	38
4.2.4. Likovi	48
4.2.5. Detalji	57
4.3. Problematika jezika	60
4.3.1. Metaforika jezika	65
4.4. Autentičnost/objektivnost/vjerodostojnost	68
4.4.1. Intertekstualnost	77
4.4.2. Ideologija	84
4.5. Razotkrivanje stvaralačkih procesa/postupaka.....	89
5. Zaključak	101
6. Sažetak	101

7. Ključne riječi	101
8. Popis izvora i literature	102

1. Uvod

Započela bih ovaj rad dvama citatima koji pobliže opisuju aspekte povijesti kojima ću se baviti na sljedećim stranicama. Prvi se citat nalazi u romanu *The Northanger Abbey* engleske spisateljice Jane Austen, u kojem glavna junakinja izriče svoj sud o prirodi povijesti: „Često pomislim kako je čudno što je tako dosadna, budući da je veći njezin dio zasigurno izmišljen.“ (Carr 2003: 3) Drugi je citat usputan komentar moje bake, kojim je jednom prilikom popratila pripovijedanje o lokalnim zbivanjima za vrijeme Drugog svjetskog rata: „Povijest je kurba. Vavek gre z onin ki je pobjedil.“

Oba citata ističu neodređenost i nedorečenost koncepta povijesti. Tradicionalno gledano, u sklopu školskog nastavnog programa, povijest se mlađim generacijama predstavlja kao niz objektivnih istina koje bi trebalo usvojiti i memorirati. Rijetko se kada ljudi osvrću na činjenicu da se tekstovi o povijesti većim dijelom sastoje od subjektivnih sudova temeljenih na neprovjerljivim izvještajima svjedoka. Kao i na činjenicu da se nerijetko službeno iznosi samo jedna strana kompleksne priče.

Tekstovi o povijesti uvelike nalikuju fikciji. Pisци odnosno povjesničari barem donekle proizvoljno uzimaju „građu“ iz stvarnog svijeta te ju prikazuju na određen način prema osobnom nahodjenju. Tekstovi o povijesti imaju svoje autore, a imaju i svoje likove – povijesne ličnosti, čije se aktivnosti mogu različito prikazati. Logika tekstova o povijesti slijedi narativnu logiku književnih djela – predstavljaju se događaji, njihovi uzroci i posljedice.

Bilo bi teško osporiti da se tekstovi o povijesti u određenoj mjeri mogu opisati kao konstrukcije i fabrikacije. Pitanje je o kolikoj se mjeri radi? Što razlikuje tekstove o povijesti od književnih tekstova? Koliku ulogu ima i smije imati ljudska mašta pri stvaranju jednih i drugih? Kako bi trebalo pristupati prosuđivanju istinitosti prikaza povijesnih događaja?

S ovim pitanjima na umu upuštam se u komparativnu analizu elemenata novopovijesne fikcije i historiografskih djela. Apstraktne opservacije nastojat ću oprimjeriti pomoću konkretnih djela obiju vrsta. Odabrana su djela uvelike idealna, jer dijele istog autora.

Stanko Andrić suvremeni je hrvatski pisac, ujedno i povjesničar. Opus je otvorio djelom *Povijest Slavonije u sedam požara*, u kojem naglašeno književno i postmodernistički otvoreno iznosi niz crtica iz zavičajne prošlosti, a na historiografskom kraju spektra ističe se hagiografska monografija *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana*.

Na primjerima spomenutih djela nastojat ću dokučiti fundamentalne razlike između književnog i historiografskog pristupa pisanju o prošlosti.

2. Priroda povijesti

Za početak, trebalo bi doznati kako sama struka gleda na prirodu svoje problematike. Što je povijest? Što točno podrazumijeva taj koncept, i s kojim bi ga ciljem ljudi uopće trebali proučavati? Kako to obično biva, definicija je mnogo, uglavnom se dodiruju, no u nekim se bitnim stavkama razlikuju. Većina ponuđenih odgovora za sobom povlači nova pitanja.

Ovaj se rad bavi problematikom povijesti kao uže određenog predmeta proučavanja društvene znanstvene grane koja se usmjerila na proučavanje procesa promjene i razvoja (Carr 2003: 48). U ovom ću se radu na spomenutu znanstvenu granu referirati kao na historiografiju, a njezin predmet proučavanja označivat će se kao povijest ili povijesni događaji.

Jedan od osnovnih problema povjesničara predstavlja priroda građe koja se istražuje. Događaji kojima se povjesničari nastoje baviti ne mogu se izravno proučavati. Pripadaju prošlosti, i kao takvi do nas dolaze tek u obliku nagađanja i nepotpunih rekonstrukcija. (Passmore 1966: 78). Povijest kao znanost time se svodi na nužno inferirajuću, hipotetsku analizu nedostupnih događaja, temeljenu na opisima tih događaja. Opisi navodnih svjedoka – suvremenika događaja u pitanju, ali i naknadno nastalih izvještaja koji su doprijetli do današnjice – prihvaćaju se kao dokazi (Tucker 2004: 17). Na temelju tih dokaza povjesničari oblikuju hipoteze koje služe kao najplauzibilnija objašnjenja dostupnih dokaza (Tucker 2004: 261). Historiografska objašnjenja nužno su interpretacije. „Odgovor na 'zašto' uvek je *interpretacija* koju možemo zameniti sa bar još nekim (podjednako pouzdanim) interpretacijama. (...) Interpretacija ma kog događaja je najplauzibilnija ako nam objašnjava događaj uspostavljanjem veze između karaktera i situacija svih osoba umešanih u događaj, i to koherentno.“ (Heller 1984: 104) „Problem“ historiografije leži u tome što se isti skup povijesnih dokaza može interpretirati i predstaviti na veoma različite načine (Tucker 2004: 2).

Interpretativni čin nadalje se komplicira uzmemo li u obzir da: „Povijesne činjenice nikad ne dolaze do nas 'čiste', jer one ne postoje, niti mogu postojati, u čistoj formi: one su uvijek odraz svijesti onoga koji ih zapisuje.“ (Carr 2003:18) Povijest bi se mogla opisati i kao „zapis o onome što jedno doba smatra vrijednim bilježenja o nekom drugom dobu.“ (Burckhardt u Carr 2003:44-45) Zapisi o povijesti nekog društva, doduše, govore o prošlosti tog društva, ali i o sadašnjosti onih koji te zapise sastavljaju – njihovim interesima i vrijednostima. „Svako sećanje na ono što je prošlo jeste interpretacija: mi rekonstruišemo svoju prošlost. Šta rekonstruišemo, kako rekonstruišemo, koji smisao dajemo rekonstruisanom, sve se to menja sa našim iskustvima, sa našim interesovanjem, sa merom naše iskrenosti i neiskrenosti. Ukratko, menjamo svoju prošlost pomoću selektivne interpretacije.“ (Heller 1984:71) Naši suvremeni interesi određuju koje ćemo aspekte prošlih događanja uopće uzeti u obzir. (Passmore 1966: 93).

Ideja o sadašnjem interpretiranju prošlosti za sobom povlači pitanje bavi li se historiografija uistinu pitanjima prošlosti ili posredno zadire i u pitanja sadašnjosti. I čije bi se vrijednosti trebale uzimati u obzir pri procjeni i opisivanju prošlih događaja? Iako bi prošle događaje trebalo sagledati u kontekstu onovremenog sustava vrijednosti, neizbježno unošenje povjesničarevih vlastitih vrijednosti i očekivanja evidentno je već pri prvim koracima

historiografskog procesa – prikupljanju dokaza. Na povjesničaru je da odredi što će prihvatiti kao polaznu povijesnu činjenicu; na povjesničaru je da otkrije poveznice među činjenicama i time rekonstruira slijed događaja; na povjesničaru je da slijedu događaja prida odgovarajući značaj. Iako bi se moglo sugerirati da povjesničari činjenicama proizvoljno „nameću“ objašnjavajuće uzorke i time *konstruiraju* povijest, povjesničari naglašuju da su poveznice inherentne, otprije postojeće, te da ih jednostavno treba *otkriti*. (Passmore 1966: 82-83) Ipak, određena subjektivnost procesa ne može se poreći. „Primena vrednosti čini našu istorijsku rekonstrukciju smislenom – ali baš zato što primenjujemo svoje vrednosti, nijedan se istinit iskaz o prošlim događajima ne može formulirati. (...) Nije samo nemoguće opisati 'kako se nešto stvarno dogodilo', to je i besmislena norma.“ (Heller 1984: 189)

Pri iščitavanju tekstova o povijesti, dakle, valjalo bi u obzir uzeti i kontekst njihovih autora. „(...) ne možete potpuno shvatiti i procijeniti posao povjesničara ukoliko prethodno niste shvatili gledište iz kojeg mu pristupa (...) Prije proučavanja povjesničara, proučite njegovu povijesnu i društvenu okolinu. Povjesničar kao pojedinac je ujedno i proizvod povijesti i društva.“ (Carr 2003: 32, 36) Passmore ga uspoređuje sa slikarom radije negoli s fotoaparatom – povjesničar u svoje djelo uključuje tek one detalje koje smatra važnim za „priču“ koju nastoji ispričati. (1966: 83)

Historiografske hipoteze prihvaćaju se kao povijesne „činjenice“ tek nakon što ih takvima svojevremeno prizna šira, heterogena znanstvena zajednica (Tucker 2004: 28). Povjesničari svojim hipotezama podižu vjerodostojnost ako se pri svojoj interpretaciji vode kritičkim kognitivnim vrijednostima. Prvenstveno se misli na: *suglasje* različitih vrsta dokaza, *jednostavnost* koja proizlazi iz manjka *ad hoc* pretpostavki (koje je potrebno nadodati kako bi se održala smislenost hipoteze) te *prisutnost analogija* koje potvrđuju da se sličan slijed događaja odvijao i u drugim situacijama, drugim kontekstima, te da je time moguć. (Tucker 2004: 142-151)

Povjesničari pritom uglavnom ne predstavljaju aktivne teoretičare – oni su stručnjaci koji, od slučaja do slučaja, oslanjajući se na vlastito shvaćanje nedorečene teorijske pozadine, nastoje interpretirati ograničen broj dokaza. (Tucker 2004: 164) Na temelju vlastitih shvaćanja dijele se na različite teoretske škole. Vrijedno je istaknuti *realiste*, koji historiografske prikaze povijesti smatraju uvelike istinitim reprezentacijama prošlih događanja, i *konstrukcioniste*, koji se zalažu za stav prema kojem su prikazi prošlosti tek, neizbježno, konstrukti sadašnjosti, tek interpretacija trenutno dostupnih dokaza. (Tucker 2004: 255)

2.1. Pitanja objektivnosti i autentičnosti

Bile historiografske hipoteze istiniti prikazi prošlosti ili tek trenutne interpretacije skupa povijesnih dokaza, vrijedi postaviti pitanje što čini njihovu vjerodostojnost. Zašto bi ih članovi društva trebali prihvatiti kao autentične prikaze i objašnjenja? *Objektivnost* je poštapalica mnoštva tekstova koji se bave filozofijom povijesti i uvidom u historiografske

procesu. No prije no što se upustimo u razmatranje koncepta historiografske objektivnosti, osvrnula bih se na same povijesne dokaze i njihove izvore.

Kao što sam i prethodno napisala, povijesni događaji koji čine historiografsku građu povjesničarima su nedostupni. Povjesničari se u najboljem slučaju mogu osloniti tek na opise tih događaja, svjedočanstva svjedoka različita kredibiliteta. (Tucker 2004: 192) „Naša je slika unaprijed odabrana i određena, ne toliko slučajem, koliko ljudima koji su, svjesno ili nesvjesno nadahnuti određenim gledištima, odlučili sačuvati od zaborava činjenice koje su podržavale ta gledišta.“ (Carr 2003: 10-11) Dakle, vjerodostojnost povjesničarevih hipoteza ne ugrožava samo njegov vlastiti sustav vrijednosti, već i gledišta njegovih svjedoka/izvora.

Štoviše, suvremenici – svjedoci – i nehotice provode selekciju koja onemogućuje cjeloviti uvid u njihovo povijesno razdoblje. U svojim zapisima nužno bilježe tek svjedočanstva o uspjesima, zanemarujući monotonu svakidašnjicu. (Tucker 2004: 48) Nepouzdanost povijesnog izvora ne mora proizlaziti iz svjesnog falsificiranja podataka i „uljepšavanja“ prikaza. Različiti sudionici nekog događaja i u najboljoj će namjeri različito opisati isti događaj s obzirom na to koje aspekte događaja smatraju najvažnijima. Agnes Heller upozorava na pluralitet podjednako točnih iskaza: „Pretendujući da može postojati samo jedan jedini istinit izveštaj o tome kako se nešto zaista dogodilo, mi (...) namećemo svoju volju subjektima prošlo-sadašnjih doba i time kršimo normu objektivnosti (...) svaka tvrdnja da je nešto jedini istinit izveštaj o tome kako se jedan događaj zaista odigrao jeste *lažna*.“ (1984: 195-196)

Na koji onda način povjesničari pristupaju procjeni vjerodostojnosti i odabiru polazišnih povijesnih dokaza? Struka je s vremenom razvila mnoge tehnike. „(...) ako dva svedoka daju potpuno iste izveštaje o jednom istorijskom događaju ili ako se njihovi izveštaji dijametralno razlikuju, oba su svedoka nepouzdana. Pre svega, treba proveriti da li je svedok mogao imati pristup poverljivim obavještenjima o kojima je svedočio. Takođe se moraju uzeti u obzir lična pristrasnost i grupne predrasude da bi se utvrdilo u kom pogledu svedok može biti dostojan poverenja, a u kom ne može. Na kraju tih postupaka neki svedoci se moraju izabrati kao pouzdani, a to su većinom ljudi koji pričaju istu priču na drugačiji, ali ne na sasvim protivrečan način.“ (Heller 1984: 197) Povjesničarima se savjetuje da izbjegavaju u obzir uzeti svjedočanstva autora koji su i sami bili odmaknuti od događaja koje opisuju, osim u slučaju da su dostupni dokazi koji potvrđuju kredibilitet komunikacijskog lanca koji povezuje događaje i svjedoka. (Tucker 2004: 121) Ranke, otac historiografije kao društvene znanosti u suvremenom smislu, prednost je davao nenamjeranim povijesnim izvorima kao što su osobni dnevnici i privatna pisma pred službenim historiografskim zapisima koji su bili svjesno namijenjeni očima budućih generacija. (Tucker 2004: 74)

Nasreću, povjesničari se u svom radu mogu poslužiti i neosobnim izvorima informacija, kao što su podaci vezani uz oporezivanje stanovništva, arheološki dokazi itd. Ne ovise u potpunosti o izvještajima onovremene propagande. (Passmore 1966: 80-81) Posebnu vrijednost imaju neizravno izvedene inferencije (npr. datiranje pisanih povijesnih dokumenata ne na temelju sadržaja, već prema uporabi određenog vokabulara). (Tucker 2004: 52) Na kraju krajeva, prisiljen birati između podjednako pouzdanih svjedoka, povjesničar odabir vrši:

„prema sklonosti ili, bolje rečeno, prema srodnosti svedokove i istoričareve sklonosti. Na taj način se pokazuje da određeni sistem vrednosti istoričara ima odlučujuću ulogu u izboru.“ (Heller 1984: 199)

Uzimajući sve navedeno u obzir, povjesničar se ne može svesti na pukog sakupljača povijesnih činjenica – on ima ulogu interpretatora, posrednika između prošlosti i sadašnjosti. Opišimo historiografsku metodiku: „Čini se da rekonstrukcija istorijskih događaja prolazi kroz sledeće faze: primanje poruka (informacija), tumačenje poruka (svedočanstva svedoka), i davanje različitim svedočanstvima značenje time što ih povezujemo u okviru teorije.“ (Heller 1984: 206) Zadatak povjesničara jest otkriti koje hipoteze ponajbolje objašnjavaju povijesne dokaze, time što istražuju okolnosti povijesnih dokaza i ispituju povezanost međusobno sličnih dokaza sa zajedničkim uzrokom. (Tucker 2004: 74-75) Interpretaciji/određivanju uzroka povijesnih događaja pristupa se nizanjem više mogućih uzroka, njihovim ispitivanjem i hijerarhiziranjem te u konačnici opredjeljivanjem za „uzrok svih uzroka“. (Carr 2003: 75) „(...) povjesničari često raspravljaju o alternativama dostupnim sudionicima neke pripovijesti, polazeći od pretpostavke da je postojala mogućnost izbora, iako zatim posve opravdano tumače zašto je u konačnici odabran jedan smjer umjesto drugoga.“ (Carr 2004: 80) Hipotezama se pritom ne mora potvrditi apsolutna istinitost, već prednost u usporedbi s postojećim konkurentima. (Tucker 2004: 28)

Pritom je važno da su povjesničari u određenoj mjeri upoznati s pretpostavkama ranijih povijesnih teorija, kako bi mogli interpretirati postojeće interpretacije – njihovi se elementi prihvaćaju ili pobijaju. (Heller 1984: 210) Primjerice, suvremenom znanstvenom historiografskom pristupu, koji se oslanja na analizu dostupnih dokaza, prethodila je tradicionalistička historiografija, koja je neupitno prihvaćala autentičnost informacija koje je sastavio raniji autoritet (npr. antički klasičari, tekstopisci svetih knjiga...) – vjerovalo se da se vjerodostojne informacije istinito nasljeđuju i prenose s generacije na generaciju. (Tucker 2004: 47) Suvremeni povjesničari trebaju to imati na umu kada kao povijesne izvore koriste izvještaje o povijesnim događajima nastale u okrilju tradicionalističke tradicije.

Najizraženiji historiografski metodički postupak jest *selekcija* – odabir i raspoređivanje relevantnih te odbacivanje irelevantnih činjenica. (Carr 2003: 86-87) Relevantnima se smatraju činjenice koje se mogu iskoristiti pri izgradnji teoretskog modela. (Passmore 1966: 86) U irelevantne činjenice mogu se svrstati i „smetnje“ poput krivotvorina, naknadno umetnutih dijelova teksta i sl. Pri detektiranju „smetnji“, povjesničari mogu posegnuti za zdravorazumskom psihologijom, kako bi si objasnili zašto su svjedoci mogli lažno prikazati činjenice (osobni interesi, osobne simpatije, podlijevanje vanjskom pritisku, uklapanje u onovremene narativne okvire itd.). (Tucker 2004: 75)

Nakon odabira relevantnih činjenica slijedi njihovo raspoređivanje i povezivanje u plauzibilan slijed događaja. Potrebno je odrediti „prije i poslije“ svake znakovite karike u povijesnom lancu te izdvojiti najznačajnije događaje – „miljokaze“ odnosno „prekretnice“. (Heller 1984: 212-213) Pri određivanju kauzalnog lanca povjesničari se potpomažu uopćavanjima i analogijama. Pretpostavimo li da „nijedan događaj nije bez presedana“ (Heller 1984: 247), lakše ćemo pronalaziti objašnjenja za slične događaje i pojave koji su se tijekom

vremena odigrali pod donekle različitim okolnostima. Povlačenjem paralela može se barem približno potvrditi pretpostavljeno.

Donekle specifičnu historiografsku metodologiju predložio je Vico kao predstavnik *idealista*. Idealiste obilježava uvjerenje prema kojem je za razumijevanje stavova i djelovanja naših povijesnih prethodnika dovoljna introspekcija. Iako je Vico priznavao promjene društvenih načina razmišljanja, sustava vrijednosti, jezika, simbolike i sl. tijekom ljudske povijesti, zalagao se za ideju da se radi o urođenim kvalitetama ljudskog uma koje i sadašnji ljudi mogu dokučiti korištenjem intrapersonalne i interpersonalne inteligencije. (Tucker 2004: 203) Suvremena historiografija idealistima duguje usmjeravanje pažnje na jedinstvenost zasebnih holističkih sustava vjerovanja, vrijednosti itd., no pristup historiografskoj analizi putem samorazumijevanja objektivno gledano ne može povjesničarima pružiti vjerodostojnije zaključke negoli znanstveni pristup analize konkretnih dokaza. (Tucker 2004: 204)

Sve u svemu, kako shvaćati objektivnost u kontekstu povijesti? Ne može se izjednačiti s apsolutnom istinom o prošlosti, jer ona nije dostupna. Objektivnost historiografskih hipoteza ne može ovisiti o identificiranju točnih činjenica (njihova se točnost nikada ne može neupitno verificirati), već o razlikovanju „bitnih činjenica za koje smo zainteresirani, i slučajnih činjenica, koje možemo zanemariti.“ (Carr 2003: 100) Kriterij za procjenjivanje prošlih događaja ne može biti nekakva fiksna, statična istina izvan same povijesti. (Carr 2003: 101) Povjesničari neizbježno procjenjuju povijesne događaje iz svoje trenutne pozicije – subjektivnost je neizbježna. Što, dakle, čini objektivnost? „Organizovanjem istorijskog materijala uz pomoć nediskriminativnih i reflektovanih vrednosti, razumevanjem prošlo-sadašnjih doba u skladu sa njihovim običajima, što znači komunicirajući sa njihovim učesnicima kao ljudska bića sa ljudskim bićima, mi *smo* objektivni. U smislu ovakvog prilaza, objektivnost u istoriografiji je aristotelovska 'sredina' između dve krajnosti: između puke ideologije i puke filologije.“ (Heller 1984: 184-185) Puka ideologija podrazumijeva manipuliranje prikazima prošlosti poradi vlastitih interesa, a puka filologija tek prikupljanje golih činjenica, bez pokušaja interpretacije. Ironično, gubi se objektivnost upravo u nastojanju da se očuva. Odstranjivanjem povjesničarevih osobnih vrijednosti iz jednadžbe povijest „postaje samo sirov materijal za svest sadašnjosti.“ (Heller, 1984: 190)

Ako se ne možemo usmjeriti na traženje istinitosti, što nam preostaje? Zahtijevanje objektivnosti možda bi se trebalo zamijeniti zahtijevanjem autentičnosti. Autentičnost ne podrazumijeva nužno nepobitnu istinu, već vjerodostojnost. „Autentičnom se smatra ili priča prvog pripovedača (primarni izvor), ili verzija *najreprezentativnije ličnosti*.“ (Heller 1984: 94) Prema svojoj prirodi određivanje autentičnosti podliježe vrijednosnim sudovima. „Prema tome, objektivnost ne isključuje subjektivnost (...), ali isključuje partikularističke motivacije kao što su gnev, zavist, ljubomora, taština i okorele predrasude.“ (Heller 1984: 99) Čim je vrednovanje u pitanju, izricanje moralnih prosudbi ne može se izbjeći. Ipak, moglo bi se reći da bi „(...)povjesničar trebao izricati moralne prosudbe o institucijama, a ne o pojedincima koji su ih stvorili. (...) On neće donositi prosudbe o pojedinačnom robovlasniku, no to ga ne sprječava da osudi robovlasničko društvo.“ (Carr 2003: 65)

Od objektivnog povjesničara zahtijeva se da je „(...) sposoban nadvladati ograničenja svojeg vlastitog položaja u društvu i povijesti (...)“ i „(...) da ima sposobnost projiciranja svoje vizije u budućnost, na način koji mu omogućava temeljitiji i postojaniji uvid u prošlost od onih povjesničara čije je viđenje prošlosti u potpunosti ograničeno njihovom trenutačnom situacijom.“ (Carr 2003: 103) Budućnost ima veliku ulogu u oblikovanju kriterija kojima se povjesničari vode pri svojoj selekciji i vrednovanju povijesnih činjenica – navodi nas na odgađanje konačnih prosudbi i utire stazu mogućnosti sagledavanja prošlosti u svjetlu događaja koji će se tek odigrati. Nerijetko naknadno pronađeni dokazi potvrde ili opovrgnu historiografske hipoteze. (Passmore 1984: 88)

2.2. Povijest kao priča

Pri procjenjivanju autentičnosti povijesnog izvještaja, posebnu pažnju treba pridati jeziku. Pisani dokumenti predstavljaju značajan postotak povijesnih izvora, i zahtijevaju specifičan pristup analizi. Sastavljanje teksta koji opisuje povijesne događaje neizbježno podrazumijeva uporabu jezika, što pak automatski uključuje određenu nepreciznost – „Već sama upotreba jezika obvezuje povjesničara, kao i znanstvenika, na generalizaciju. Peleponeski rat i Drugi svjetski rat bili su veoma različiti i jedinstveni događaji. No, povjesničari oba događaja nazivaju ratovima (...)“ (Carr 2003: 53) Neki se izrazi jednostavno referiraju na pojmove čiji se sadržaj tijekom vremena izmijenio, no u čijim slučajevima jezik nije popratio promjene u značenju. Tako je, primjerice, riječ „najamnina“ možda i zadržala općenito, šire značenje, no suvremeni čitatelj ne može formirati uže, preciznije pretpostavke o tome što je „najamnina“ podrazumijevala srednjovjekovnom građaninu. (Passmore 1966: 81) „Kad je čitalac svedočanstava zauzet dokučivanjem i dešifrovanjem smisla i iskaza i značenja njihovih znakova i simbola, on mora da polazi od toga da iskazi mogu imati drugačiji smisao u prostorno-vremenskoj dimenziji od onog koji je stekao čitalac poruke u sadašnjosti, i da su znaci i simboli mogli imati drugačije značenje za njihovog autora od onog koje imaju u sadašnjosti i u okviru istoričarevog pogleda na svet.“ (Heller 1984: 235)

Nesporazumi su veoma mogući i u dijalogu povjesničara različitih teorijskih škola. Mogu proizaći iz pretpostavke povjesničara da su njihovi kolege istim konceptima i terminima pridali isti opseg značenja. (Tucker 2004: 179) Potrebno je ozbiljno pristupiti proučavanju promjena značenja riječi, kako bi se ispravno razumjelo ideje u pozadini iskaza prethodnika i suvremenih kolega. Kao što je Martin i primijetio, često se zbude da u raspravama o interpretaciji pojedinog povijesnog događaja povjesničari zbog nerazjašnjene uporabe termina zapravo raspravljaju o posve različitim temama. (Tucker 2004: 194) Dovodi li to saznanje do zaključka da je razumijevanje onemogućeno? Ne. Uspješna komunikacija pretpostavlja razumijevanje intendiranih značenja, a ne nužno i njihovo sveukupno preklapanje. Komunikacija se ne temelji na zajedničkim stavovima, već na sposobnosti i spremnosti na interpretaciju sudionika u razgovoru. (Tucker 2004: 180)

Osim što podrazumijeva uporabu jezika, ima li historiografska reprezentacija povijesti i drugih poveznica s književnošću? Uistinu, struktura tekstova o povijesti ne svodi se na popise akumuliranih, naknadno otkrivenih činjenica, već na „pripovijedanje“ logično

povezanog slijeda događaja. (Passmore 1966: 82) Arthur Danto isticao je historiografsko korištenje narativnih rečenica, kojima se ne mogu izricati zapažanja iz jednostavnog razloga što događaji koji se njima opisuju nisu dostupni motrenju autora odnosno povjesničara. Prihvatimo li ovu primjedbu, prisiljeni smo priznati da su povijesne hipoteze upravo to – hipotetske pretpostavke izrečene narativnim rečenicama, donekle slične umjetničkoj fikciji. No ono što povijesnim hipotezama osigurava znanstveno prihvatljiv status nije sama struktura iznošenja povijesnih dokaza, već postojanje tih dokaza i uvjerljivost/vjerodostojnost njihova prikaza. Dok književni tekstovi iznose ono što bi bilo moguće, historiografski tekstovi nastoje prikazati ono što se jest dogodilo. (Tucker 2004: 92, 138-139)

Povijest jest priča u smislu da je priča „(...) *organizovana jedinica informacija* o svetu u kome se događaj odigrao. Ona nas obaveštava na koherentan način šta se dogodilo, kako se dogodilo i zašto se dogodilo.“ (Heller 1984: 91) Priča i povijest čvrsto se isprepliću od samog početka razvoja čovječanstva. Mitovi su najstariji pripovjedni oblici kojima su društva nastojala objasniti svoju povijest, svoj nastanak i razvoj. Priče su svojevrsni spremnici koji sadrže sjećanja na prošle kulture i omogućuju im da nastave postojati u našoj svijesti. (Heller 1984: 30, 44) I Aristotel je u svojim razmišljanjima uspoređivao historiografiju i antičku tragediju, uočavajući zajedničku narativnu prirodu i pružanje odgovora na pitanja: „odakle dolazimo? što smo?“

Antička filozofija istakla je jednu ključnu razliku između umjetničkih tekstova tragedija i filozofije kao znanosti: „Dok je u tragediji situacija konkretna, u filozofiji je apstraktna.“ (Heller 1984: 37-38) Iako se historiografija na tom spektru približava književnosti utoliko što se bavi interpretacijama pojedinih, specifičnih povijesnih događaja umjesto da iznosi uopćene zaključke, historiografija odabire teme od značaja za cjelokupno ljudsko društvo, a ne samo vezane uz pojedince. Također, u slučaju tekstova o povijesti izrazito je važno podastrijeti dokaze o (barem potencijalnoj) istinitosti događaja. (Passmore 1966: 93-94)

Moglo bi se očekivati da glavna razlika između historiografije i fikcije leži u tome što su fikcije neprijeporno „izmišljene“, a za historiografske priče može se pretpostaviti da su „stvarne“. S druge strane, iznosi se argument prema kojem: „Razlika između istoriografije kao naučnog znanja i istoriografije kao književnosti (ili književnosti o istoriji) nije razlika između 'stvarnog' i 'izmišljenog'. Istorijska književnost može često da izdrži najkritičkiju probu što se tiče 'realnosti' njene priče. Fundamentalna razlika je u tome što se u istoriografskoj književnosti radnja potpuno pripisuje učesnicima, njihovoj volji, motivaciji i ličnim crtama karaktera, dok u istoriografiji nije tako.“ (Heller 1984: 180-181) Književnost si uzima za pravo detaljnije „ocrtati“ psihu svojih (kar)aktera, dok historiografija u potrazi za objektivnošću/autentičnošću u pravilu zadržava odstojanje između povjesničara, povijesnih ličnosti i čitateljske publike.

Nadalje, umjetnička djela predstavljaju minijaturne zaokružene cjeline, samoobjašnjiva su – književni tekstovi već sadrže sve elemente potrebne za njihovo cjelovito razumijevanje. „Primalac ne 'iseca' umetničko delo, jer je ono zatvoren svet koji može (i treba) da se razume bez 'pre' i 'posle'. Istoričar mora da iseca period ili događaj da bi ga

razumeo. Istoričar slobodno odlučuje gde priča počinje i gde se završava, kad počinje i kad se završava. U ovom slučaju sloboda znači da teoretičar može izabrati početak i kraj u skladu sa sopstvenom teorijom. Samo to značenje koje teorija daje epohi ili događaju određuje početak i kraj epohe ili događaja o kome je reč, mada se i na početak i na kraj gleda samo kao na relativne.“ (Heller 1984: 232) Paradoks leži u tome što su „izmišljene“ književne fikcije stabilnije, čvršće strukturirane cjeline negoli relativno oblikovane, no vjerodostojne povijesne hipoteze.

Osim toga, umjetnička su djela na neki način izvan vremena, svevremena; vrijednosti njihovih poruka priznaju se u različitim prostorno-vremenskim kontekstima (uzmimo za primjer Shakespeareovo stvaralaštvo). Čak i pomoću slika prošlih/budućih vremena, progovaraju o sadašnjosti. (Heller 1984: 48-49) Tekstovi o povijesti, pak, uvijek ukazuju na i ovise o stvarnosti izvan njih samih – usko su vezani uz okolnosti svojih autora i njihovih razdoblja. (Heller 1984: 236) Za razliku od čitatelja književnih djela, povjesničari pri interpretaciji povijesnih dokaza itekako vode računa o identitetu i okolnostima autora. (Tucker 2004: 259) Ipak, i književna djela mogu poslužiti kao povijesni dokazi o razdobljima u kojima su nastala: „Umetnička i filozofska dela su svedoci prošlosti samo ako se s njima postupa kao sa takvima; ako se objašnjavaju u prostorno-vremenskoj dimenziji.“ (Heller 1984: 277-278)

3. Priroda fikcije

Vjerujem da bi se većina ljudi složila da je književnost (riječ koja će se u ovom radu koristiti kao sinonim za fikciju) vrsta umjetnosti koja se ostvaruje jezikom – riječima (Genette 1991: 7). Ideja je zdravorazumska i potvrđena svakodnevnim iskustvom. Književna se umjetnička djela uglavnom sastoje od niza stranica ispunjenih ispisanim paragrafima odnosno rečenicama odnosno riječima odnosno slovima. Jezikom u grafičkoj varijanti.

Problematično je izjednačavati književnu umjetnost s uporabom jezika, iz jednostavnog razloga što se jezik u jednakoj mjeri koristi pri raznoraznim aktivnostima, u raznorazne svrhe: pri poslovnim sastancima, kupovini, informiranju o vijestima dana... Čak i kada se jezična uporaba neupitno proglašava umjetničkom, prisutna je razlika između usmene i pisane umjetničke uporabe jezika. Dakle, korištenje jezika ne može biti dovoljno preciznim kriterijem za određivanje umjetničkog statusa nekog teksta. Što onda čini književno djelo umjetničkim? Što pomaže čitatelju prepoznati literarnost teksta, u usporedbi s neknjiževnim tekstovima poput novinskih reportaža, poslovnih ugovora, znanstvenih (pa i historiografskih) članaka?

Roman Jakobson u svojoj definiciji predstavlja literarnost kao estetski aspekt književnosti (Genette 1991: vii). Andrea Zlatac također konstatira: „Književnost se, pak, temelji upravo na postojanju svijesti o osebujnosti jezičke djelatnosti, rezervirajući pri tom pojam 'estetskog' ili 'poetskog' funkcioniranja za tu osebujnost.“ (1989: 23) Kao osebujnost, literarnost može proizaći iz konstitutivnog načela (splet etabliranih konvencija i kulturalne tradicije), ali i uvjetnog (kondicionalnog) načela (literarnost teksta proizlazi iz

subjektivne – i promjenjive – estetske recepcije čitatelja) (Genette 1991: vii). Prema potonjem, kondicionalnom načelu, literarnost teksta ovisi o načinu na koji ga čitateljska publika percipira odnosno o tome pobuđuje li adekvatan estetski doživljaj u čitatelja. Takvo načelo visoke subjektivnosti ipak ne može predstavljati zadovoljavajuć kriterij za određivanje literarnosti tekstova – previše subjektivnih faktora igra ulogu u donošenju prosudbe. Čitatelju zadovoljstvo može pružiti i novinski članak koji sadrži vijest o sportskoj pobjedi čitateljeve omiljene momčadi, ili majci školski sastavak njezina najmlađeg osnovnoškolskog djeteta napisan na temu „Moja mama“. U takvim slučajevima ne možemo biti sigurni može li se zadovoljstvo pripisati estetskoj kvaliteti zapisa ili nekim slučajnim, usputnim okolnostima. Problematične su i situacije u kojima čitateljima „izmiče“ estetsko zadovoljstvo pri recepciji neupitno književnih, no nepopularnih djela (Osporava li literarnost Marulićeve *Judite* činjenica da ju mlada, srednjoškolska čitateljska publika često smatra zamornom i nerazumljivom?). (Genette 1991: 16-19) Kondicionalno bi nas načelo nadalje uputilo na besmisleno određivanje kriterija koje čitatelji trebaju ispuniti kako bi se njihov doživljaj teksta vrednovao kao određujuć (obrazovanje? kulturalno nasljeđe? ideologija?).

Ne možemo li se osloniti na estetski doživljaj recipijenata, karakteristike literarnosti trebalo bi potražiti u samom tekstu. I u tom se slučaju susrećemo s nedoumicom – treba li se osloniti na kriterij sadržaja i u tekstu tražiti određene teško određive semantičke elemente, ili literarnost teksta „leži“ u njegovoj formi? (Genette 1991: viii)

Još se Aristotel zalagao za davanje prednosti sadržaju teksta. Prema njemu, Herodotovi historiografski zapisi ne bi zadobili umjetnički status ni da su bili napisani u stihovima, jer se bit teksta – i njegov odnos s izvanjezičnom stvarnošću – time ne bi promijenili. Aristotel je esenciju literarnosti vidio u *stvaralačkoj* funkciji jezika, u *mimesisu* – uporabi jezika u svrhu prikazivanja odnosno simulacije imaginarnih zbivanja. (Genette 1991: 7) Herodotovim tekstovima o povijesti literarnost bi, prema toj logici, osporile poveznice s opipljivim, stvarnim dokazima koji potvrđuju istinitost događaja o kojima tekstovi govore. No, u tom slučaju, postavlja se pitanje što je s književnim djelima inspiriranim stvarnim, npr. povijesnim događajima, i s književnim djelima u kojima ulogu protagonista preuzimaju stvarne povijesne ličnosti? Možda se pri analizi sadržaja teksta ne bi trebalo usmjeriti na imaginarni/realni status opisanih događaja, već na intenciju autora. Ipak: „Ako postoji piščeva intencija ('ovo pišem kao fikciju') i čitačeva intencija ('ovo čitam kao fikciju') morala bi postojati i svojevrsna tekstualna intencija koja putem signala kaže 'čitaj me kao fikciju'“. (Zlatar 1989: 32-33) Implicira li takav način razmišljanja da se bit literarnosti nalazi u tekstu u užem smislu odnosno u njegovom obliku?

Formalni pristup razumijevanju literarnosti prisutan je u tradiciji njemačkih romantičara i ruskih formalista, a podrazumijeva da se literarni jezik po svojim formalnim značajkama bitno razlikuje od svakodnevnog govora. Jezik u službi književnosti prestaje biti transparentnim sredstvom komunikacije (Genette 1991: 13) te se izrazito naglašava njegova metaforička uporaba (Zlatar 1989: 24). Pritom specifičnosti korištenoga jezičnog oblika dolaze do izražaja u tolikoj mjeri da mogu poslužiti i kao razlikovna značajka literarnosti teksta, koji u tom slučaju vrši Jakobsonovu poetsku funkciju. (Genette 1991: 14) Iako tako izložen način percipiranja literarnosti ima određenog smisla, Aristotelova primjedba vezana

uz status stihovanih Herodotovih historiografskih zapisa i dalje stoji. Čini se da ni specifičnosti literarne uporabe jezika ne mogu tekstu osigurati umjetnički status same po sebi.

Preostaje nam priznati da je literarnost u suštini kompleksan, višeslojni fenomen, kojemu bi trebalo pristupiti pluralistički, uzimajući u obzir splet raznih aspekata, a nit vodilju može predstavljati nadilaženje striktno praktične uporabe jezika te usmjerenost na ostvarivanje estetskog doživljaja. (Genette 1991: 20-21)

U praksi konkretne analize pojedinih djela s vremenom su se prepoznala još neka obilježja koja razlikuju književne i neknjiževne tekstove. Za potonju kategoriju Genette predlaže termin *dikcija*. (Genette 1991: 21) Spomenuta obilježja ipak često proizlaze iz procesa verifikacije opisanih zbivanja odnosno realnog/imaginarnog statusa radnje prikazane u tekstu. Kako Linda Hutcheon objašnjava, umjetnost, pa tako i književna, stvara prostor vlastite realnosti, dok se neknjiževni tekstovi uvelike referiraju na izvanjezičnu stvarnost. (1988: 109) Ne može se poreći ni „(...) prešutno razgraničenje dviju zona nadležnosti svijesti i jezika, figurativne i referencijske (...)“ (Biti 2000: 10) Svodi li se, dakle, pitanje literarnosti ipak na distinkciju istinito/lažno? Teorija znanosti o književnosti, čini se, sugerira – ne posve.

S jedne se strane ne može poreći da fikcija i dikcija dijele značajan broj sličnosti, i da se najprimjetnija razlika tiče povezanosti između sadržaja teksta i izvanjezične stvarnosti: „Povijest i pripovijest suprotstavljaju se unutar prostora koji im je zajednički – prostora pripovijedanja. I povijest i pjesništvo *nešto* pripovijedaju, a to se *nešto* razlikuje po svom onto-logičkom statusu: jedno je pripovijedanje istinito zato što se ispričani događaj doista dogodio.“ (Zlatar 1989: 34) Ipak, zagovornici tvrdnje da fiktivno automatski označava lažno pre naglili bi se. Prema Aristotelu, kao tipični predstavnik neknjiževnog diskursa, povijest se bavi onim što se uistinu dogodilo, dok književnost prikazuje ono što bi se moglo dogoditi. (Hutcheon 1988: 106) „Ovaj *dodatak* 'a moglo se dogoditi' presudan je za odjeljivanje fiktivnoga od lažnoga.“ (Zlatar 1989: 34) Specifičnosti fikcije, koje onemogućuju izravno prosuđivanje istinitosti književnih tekstova, mogu se opisati pojmovima *autoreferencijalnost* i *autokontekstualizacija*.

„(...) autoreferencijalnost navodi na zaključak o zatvorenosti i autonomnosti književnoga teksta, autonomnosti koja tekst dijeli od svijeta. Fikcija se zatvara u svoj fiktionalni svijet i odmiče od svjetovne zbilje. Nasuprot prirodnome diskursu koji se odvija u stvarnoj komunikacijskoj situaciji koja mu podaruje stvarni kontekst i mogućnost referiranja, fiktionalni diskurs mora stvoriti svoj vlastiti kontekst obavijesti u odnosu prema svojim još nepostojećim i nepoznatim čitaocima. Kao referencijalan, prirodni je diskurs podložan kriteriju istinitoga/lažnoga; kao nereferencijalan, fiktionalni diskurs biva pomaknut s onu stranu kriterija istina/laž, biva pomaknut u *ništa*, u prostor *izmišljenoga* koji vrlo često ekvilibrira na granici s lažnim. I izvan dihotomije istina/laž fikcija je dužna podnijeti račun o svojoj *istinitosti*, o svome načinu postojanja u relaciji spram stvarnog supostojanja zbilje.“ (Zlatar 1989: 27-28)

Prihvatimo li tvrdnju da fiktionalna djela predstavljaju sebi svojstvene zaokružene, cjelovite mikrokozmose, koje nije potrebno potvrđivati izvanjezičnom stvarnošću, svejedno se treba prisjetiti: „Tekstovi su sami ispisali zakone koji vrijede u njima i pravila prema kojima

se u tim svjetovima treba ponašati.“ (Zlata 1989: 91) Moglo bi se reći da je u kontekstu fikcije primjerenije prosuđivati *vjerodostojnost* negoli *istinitost* djela. (Biti 2000: 59) I u fikcionalnim svjetovima postoje određena pravila koje treba poštovati kako bi čitatelji „dobrovoljno odgodili nevjericu“ i uspješno iščitali poruku teksta. Primjerice, većina bi se čitatelja povijesnog ljubavnog romana smještenog u razdoblje srednjeg vijeka vjerojatno pobunila protiv junakinje odjevene u haljinu od *jeansa*. U kontekstu fikcije o vjerodostojnosti možda ne odlučuje preklapanje prikaza i zakona čitateljeve stvarnosti, već podudaranje prikaza i čitateljevih očekivanja, oblikovanih u skladu sa zakonitostima fiktivnog svijeta.

Najznačajnije razlike pri oblikovanju književnih i neknjiževnih tekstova proizlaze upravo iz (nedostatka) potrebe za potvrđivanjem istinitosti prikazanih zbivanja. Historiografski se diskurz: „(...) izlaže propitivanju i opovrgavanju, dočim u književnosti takva intersubjektivna ovjera valjanosti izostaje, što subjektu njezina diskursa dopušta više slobode.“ (Biti 2000: 41) „Slobodu“ oblikovanja fikcionalnih u usporedbi s povijesnim tekstovima potvrđuju mnogi postupci.

Primjerice, u kontekstu fiktivnog svijeta kojim upravljaju individualizirane zakonitosti, čitatelj ne odbacuje mogućnost izravnog uvida u intimu subjektivnosti likova, o čemu se u kontekstu historiografskih tekstova može samo nagađati („Napoleon je vjerovao da...“ nasuprot „na temelju njegovih memoara možemo pretpostaviti da je Napoleon vjerovao da...“). (Genette 1991: 67) Nadalje, prisutnost metadijegetskih oblika dobar je indikator fikcionalnosti teksta, kao i kombiniranje homodijegetskih i heterodijegetskih gledišta pripovjedača. Iako se povremeno i u historiografskim tekstovima nailazi na takve elemente, uglavnom se izbjegavaju kako bi se održala iluzija objektivnosti/istinitosti prikaza povijesnih događaja. (Genette 1991: 69) Zatim, u neknjiževnim tekstovima odnos autora i pripovjedača uglavnom predstavlja rigorozno poistovjećivanje – autor u potpunosti preuzima odgovornost za tvrdnje iznesene u tekstu, i time ih odbija pripisati bilo fiktivnim bilo fikcionaliziranim pripovjedačima. Posljedično, autor neknjiževnog teksta neće svoje gledište smjestiti u poziciju ijednog „lika“ narativa. (Genette 1991: 70) Ponovno postaje očigledno kako autori fikcionalnih diskursa uživaju veću slobodu pri korištenju spisateljskih tehnika – nerijetko eksperimentiraju s gledištima likova i pripovjedača svojih narativa.

U historiografskom pripovijedanju: „(...) odgovornost preuzima na sebe sama priča, sami 'događaji', kao da se razina diskursa povlači pred razinom priče. Dok se, nasuprot tome, u klasičnom pripovijedanju, priča povlači pred diskursom: pripovjedač ima moć nad događajima.“ (Zlata 1989: 13) Povjesničar pritom: „(...) zatire tragove retoričke djelatnosti da bi svoju pri/povijest predstavio kao tobože prirodan oblik samoprikazivanja stvarnosti.“ (Biti 2000: 37) Iz tog razloga povijesni tekst: „(...) isključuje svaku autobiografsku lingvističku formu. Povjesničar ne govori *ti*, *ja* ili *sada*. On se služi trećim licem pripovijedanja i prošlim glagolskim vremenima: događaji su razloženi kronološki, kao što su se i dogodili. Čini se kao da u povijesnom pripovjednom tekstu nitko ne govori, kao da se događaji pripovijedaju sami od sebe.“ (Zlata 1989: 35)

Valjalo bi naglasiti i jednu posebnost suvremene historiografije: „(...) aktualna kretanja koja pretvaraju znanstveni diskurz u izlaganje uvjeta vlastite proizvodnje umjesto da

on bude 'pripovijest o prošlim događajima'.“ (Biti 2000: 20) Utoliko se historiografski diskurz približava postmodernističkoj fiktionalnoj praksi, o čemu će biti više riječi u daljnjem izlaganju.

3.1. Historiografska metafikcija u okrilju postmodernizma

Suvremene književne pravce, kao i suvremene historiografske pravce, valja sagledati u okrilju postmodernizma. Postmodernizam nije moguće jednoznačno definirati. Više je od kulturalnog *pravca*, a nemogućnost točnog vremenskog omeđivanja sprječava nas označiti ga kao *razdoblje*. Koliko god to bilo frustrirajuće, preostaje nam postmodernizam razumjeti kao sveprožimajuće *ono nešto* što je uslijedilo nakon modernizma i što se odražava u svim oblicima suvremene umjetničke i kulturalne prakse, no što se ne može posve izjednačiti s pojmom 'suvremeno' (podrazumijeva li 'suvremeno' u istoj mjeri 1970-te i rane 2000-te?), i što nije nužno internacionalno, jer je prvenstveno vezano uz europski i američki kontekst. (Hutcheon 1988: 4)

Preostaje nam prepoznavati ga i definirati prema njegovim glavnim obilježjima. Postmodernističke djelatnosti ističu se naglašenom samosvijesti. Refleksivno se preispituju zakonitosti, ograničenja i mogućnosti umjetničkih diskursa. Naglasak je stavljen na proces vlastite izgradnje i recepcije publike, pri čemu se umjetnički diskurs u pitanju često parodijski osvrće na svoju povijesnu tradiciju. (Hutcheon 1988: 22) Upravo parodija predstavlja reprezentativan postmodernistički oblik, jer istovremeno paradoksalno uključuje i propituje ono što parodira. (Hutcheon 1988: 11) Postmodernistički diskurs razotkriva svoju artifičijelnost, i usmjerava pažnju recipijenta na „tajne zanata“ pomoću kojih je nastao, i to čini kontradiktorno, zadržavajući formalni oblik onoga što sadržajno „rastvara“.

Valja naglasiti kako postmodernistička praksa doduše preispituje konvencionalne načine stvaranja i zakonitosti tradicionalnih, općeprihvaćenih umjetničkih oblika, no pritom ne nastoji razotkrivanjem sastavnih dijelova „uništiti“ spomenute oblike. Postmodernizam priznaje i prihvaća ljudsku potrebu za uvođenjem (ma koliko iluzivnog) reda i smislenim oblikovanjem elemenata ljudske stvarnosti, no naglašava neprirodnost rezultiranog reda, koji nije ništa do ljudski konstrukt. Time se umjetničkom diskursu kao ljudskom konstruktu ne poriče vrijednost, ali se objelodanjuju i njegova ograničenja. (Hutcheon 1988: 7-8, 41-42) Pri razotkrivanju/eksperimentiranju s konvencijama, postmodernistički autori nerijetko isprepliću elemente različitih, tradicionalno nespojivih žanrova, pojedinih umjetnosti te, naposljetku, umjetničkog i ne-umjetničkog. U kontekstu književnosti slabe granice između fikcije i diktije. (Hutcheon 1988: 9-10)

Ne iznenađuje što se u postmodernizmu pažnja uvelike pridaje odnosu književnosti i povijesti. Postmodernizam nije hladno ahistoričan, ali ni sentimentalno nostalgičan iako mnogo prostora posvećuje upravo tekstovima o povijesti. Postmodernistička praksa kritički, služeći se paradijom i ironijom, preispituje historiografsku metodologiju i vrijednosti sadržane u tekstovima o povijesti. (Hutcheon 1988: xii, 4) Koncept povijesti ne sagledava se kao nešto zastarjelo i nepotrebno, već kao ljudski konstrukt, čije se vrijednosti ne bi smjele

smatrati inherentnima, a zaključci uzimati „zdravo za gotovo“, s obzirom na to da je stvarna prošlost nedostupna te da nam pristup prošlim zbivanjima omogućuju samo tekstovi koji nas o njima informiraju. (Hutcheon 1988: 16)

U okrilju postmodernizma i historiografski i književni tekstovi predstavljeni su kao diskursi podložni semantičkim sustavima. Drugim riječima, značenje i oblik historiografskog/književnog djela ne proizlazi iz samih događaja čije opise tekst sadrži, već iz društveno prihvaćenog, jezičnog sustava označivanja pomoću kojeg se „prošli događaji“ preoblikuju u „povijesne činjenice“. (Hutcheon 1988: 89) Kako se djela sagledavaju u svjetlu dotadašnje tradicije i prethodećih djela, pobija se modernistička ideja da djelo može stajati samo za sebe; promatra se njegova uklopljenost u „svijet (inter)teksta“ odnosno uvodi se koncept *intertekstualnosti*. (Hutcheon 1988: 125) Umjesto da se nastoji doprijeti do transcendentnog općevažećeg značenja nekog povijesnog događaja na temelju sačuvanih zapisa o njemu, postmodernistička praksa predlaže dijalog s prošlosti u svjetlu sadašnjosti (Hutcheon 1988: 19) – time će svi doneseni zaključci biti podložni naknadnom reevaluiranju i promjeni. Posljedično, postmodernizam sugerira da ne postoji jedna općevažeća istina, već da analize i promišljanja uvijek dovode do otkrića istina u množini (bilo književnih bilo povijesnih). (Hutcheon 1988: 109) Povodeći se za tim, postmodernistička fikcija ne nastoji iskazati istinu toliko koliko ispitati čija verzija istine prevladava. (Hutcheon 1988: 123)

U okrilju postmodernizma, u kojem se ispreplitanjem elemenata različitih žanrova preispituju njihove pojedine odrednice i zakonitosti, oblikuje se *historiografska metafikcija* – svojevrsan hibrid historiografije i književnosti. Ukazuje se na: „(...) rascijepljenu narav dviju jezičnih uporaba – činjenicu da se historiografija očituje kao *ujedno* presupozicijski, a književnost kao *ujedno* propozicijski diskurz.“ (Biti 2000: 33) Snažno obilježena postmodernističkom samosviješću, historiografska metafikcija u pretežito književnoj formi obrađuje teme vezane uz stvarne povijesne događaje i ličnosti, pri čemu u sebe unosi neknjiževne elemente (primjerice izvatke iz novinskih članaka, kronologija, ljetopisa...) i vidno naglašava vlastitu fabriciranost. Ukratko, historiografska se metafikcija bavi „(...) pričanjem o povijesti, umjesto pričanjem povijesti.“ (Jukić 1998: 63) Tijekom preradbe oblika i sadržaja prošlosti u prvi se plan postavlja proces konstruiranja (historiografskog/književnog) teksta, a do izražaja dolaze sličnosti tih dvaju polja. (Hutcheon 1988: 5)

Između ostalog, pomnim usporedbama historiografske i fikcionalne prakse dolazi se do zaključka kako oba tekstualna tipa teže ostvarivanju dojma vjerodostojnosti više no nepokolebljive objektivne istine te se u oba slučaja radi o visoko konvencionaliziranim pripovjednim jezičnim konstruktima prožetima intertekstualnošću. (Hutcheon 1988: 105)

Upravo se isticanjem sličnosti između književnih prikaza i prikaza povijesti (a pomoću književnih prikaza povijesti) nastoji izjasniti kako se i diskurs jedne društvene znanosti poput povijesti zapravo svodi na ljudski konstrukt, a ne na objektivno istinit izvještaj o stvarnim događajima. „Pisana povijest većinom nas želi uvjeriti da je rekonstrukcija (s objašnjenjem dogođenoga) gotovo potpuno moguća. Povijest prikriva svoje lakune. Suvremeni pripovjedači, pak, u svojim pričama upravo otvaraju lakune, prazne međuprostore između događaja, 'crne rupe' ili 'bijeke mrlje' sjećanja.“ (Zlatar 1989: 39) Tako se u povijesnim

romanima šenoinskog tipa istinitost autorskog prikaza prošlosnih događaja nastojala potkrijepiti nabranjem vjerodostojne literature korištene pri pripremnim istraživanjima. „Nacionalni udžbenici, povijesne knjige i arhivska građa najčešće su se spominjali u predgovornim i pogovornim bilješkama romana, kao materijal koji je omogućio piscu romana da stekne pravo na govor o velikoj temi iz nacionalne povijesti.“ (Matanović 2003: 129) Autori tradicionalne varijante povijesne fikcije dokazima su potkrepljivali vjerodostojnost svojih djela, dok zagovornici novopovijesne, historiografske metafikcije ipak radije izražavaju tek indicije, mogućnosti i naslućivanja. (Matanović 2003: 144-145) „Svjesni da umjesto s dokazima rade s indicijama, umjesto sa činjenicama s mogućnostima, a umjesto s očevitom sa slutnjama, i sami njezini zagovornici priznaju kako im argumentacija počiva na književnim postupcima ovjerovljivanja te se, u skladu s time pokazuju spremnima otvoriti čitateljstvu uvid u svoju radionicu.“ (Biti 2000: 65) Drugim riječima: „(...) novi (...) povijesni romani činom kazivanja o prošlim vremenima ili pak činom pisanja povijesti pretvaraju 'dano' u 'konstruirano', i da je upravo granica između prošloga događaja i sadašnje prakse mjesto njihove sebesvjesne lokacije.“ (Jukić 1998: 62)

Poimanjem povijesti kao književnosti sličnog ljudskog konstrukta, pri analizi historiografske metafikcije na vidjelo izlazi činjenica da su tekstovi o povijesti prožeti stavovima, vrijednostima i ideologijama svojih autora i razdoblja u kojima su nastali. Dok to saznanje niječe apsolutnu objektivnost i neutralnost spomenutih tekstova, ono ne ukida njihovu istinitost, već ukazuje na uvjete pod kojima istinitost treba procijeniti. (Hutcheon 1988: 13) Dolazimo do: „(...) zaključka da su prošlosni događaji iskustveno, doduše, postojali, ali ih danas znamo samo preko tekstova; njihovim prikazivanjem u povijesti, mi prošlosnim događajima 'pridajemo značenje, ne postojanje.'“ (Jukić 1998: 63)

Spajanjem historiografije i fikcije ukazuje se na to da nijedna ne može (i ne treba) zrcaliti i reproducirati izvanjezičnu stvarnost. Historiografska metafikcija ne teži izravnom prikazivanju događaja, već se razotkriva kao još jedan u nizu diskursa pomoću kojih oblikujemo vlastite verzije stvarnosti. (Hutcheon 1988: 40) Slično tome, u suvremenoj historiografiji težište se prebacuje s utvrđivanja „točnih“ događaja i načina na koji su se „točno“ odigrali na određivanje značenja koje pojedini događaji imaju u kontekstu određenih društvenih zajednica. Iz navedenoga proizlazi ideja o pluralitetu istovremeno mogućih reprezentacija prošlosti. (Hutcheon 1988: 96)

Uređivanje (fabriciranje/konstruiranje) historiografskih i književnih tekstova ne implicira nužno zlonamjerni autorov pokušaj formiranja stavova i upravljanja mišljenjem čitateljske publike. Vjerujem da su u većini slučajeva u pozadini nevinije namjere. „Kao da nam jezičko oblikovanje, pričanje priča, služi da bismo život – po sebi bezobličan i besmislen – oblikovali u priču koja ima početak, sredinu i kraj, u priču koja ima smisao.“ (Zlatar 1989: 29) U okviru postmodernizma jednostavno se naglašava proces utiskivanja smisla u prikaz povijesnih događaja, pri čemu se negira neutralna prirodnost njegova značenja.

Promislimo li o tehničkim specifičnostima historiografske metafikcije, uvidamo mnoštvo tehnika kojima do izražaja dolazi upravo konstruiranost historiografskog/književnog diskursa: „Nove priče o povijesti obilježene su dezorijentacijom čitatelja; radikalnom

neodlučnošću i nestabilnom naravi tekstualnosti i subjektiviteta; denaturalizacijom; postmodernim paradoksom inskripcije i subverzije. Ova je povijest naglašeno apokrifna i alternativna, viđena kao radikalno izmještanje oficijelne povijesti, i parodiranje normi klasične historijske fikcije (...)“ (Jukić 1998: 64) U djelima historiografske metafikcije povijest više ne predstavlja „učiteljicu života“, već se čitateljima prikazuje niz pojedinačnih ljudskih sudbina „u žrvnju povijesti“, u kojima se čitatelji mogu prepoznati. (Matanović 1995: 101-102) Nadalje, stalni rekviziti klasičnog povijesnog romana (godine, mjesta, značajne povijesne ličnosti) gube na važnosti te su u tekstu gotovo neprimjetni. (Matanović 1995: 103) Pripovjedači otvoreno izražavaju sumnju u vlastite iskaze te prepuštaju pripovijedanje svjedocima događaja i njihovoj točki gledišta. (Matanović 1995: 104, 108) Pred čitatelja se postavlja „(...) cjelokupna 'pozadinska' slika jednoga povijesnog vremena (...)“ (Matanović 1995: 110)

U hrvatskom, poratnom kontekstu historiografske metafikcije prisutno je iskušenje politizacije diskursa o prošlom vremenu. (Jukić 1998: 66) Nostalgично prisjećanje slavnog doba nacionalne prošlosti, kao i melankolično evociranje prošlosnih „rana“, ipak su prvenstveno obilježja povijesnih romana šenoinskog tipa. U postmodernističkom okviru vjerojatnije je očekivati da bi se autori ironično i parodijski osvrnuli na veličanje nacionalne prošlosti nego što bi ga svjesno inkorporirali u svoj historiografski metafikcionalni diskurs (Matanović 1995: 100).

4. Primjeri iz konkretnih djela

Kao što je već ranije napomenuto, obilježja novopovijesne fikcije i historiografskog diskursa konkretnije će se oprimjeriti analizom reprezentativnih djela istoga autora. Stanko Andrić suvremeni je hrvatski književnik i povjesničar. Rođen 1967. u Strizivojnu kod Đakova, diplomirao je latinski i francuski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a europsko je srednjovjekovlje doktorirao na Srednjoeuropskom Sveučilištu u Budimpešti. (Andrić 2001: 447) Slobodan Prosperov Novak pohvalno je naglasio kako je iz Andrićevih tekstova „iščezao nazdravičarski ton koji se ukorijenio u tradicionalno pisanje o prošlosti“, umjesto čega pisac „na materijalu prošlosti istražuje funkcioniranje simboličnih sustava“. (2004: 260-261) Prožimanje književne i historiografske djelatnosti u svojim radovima komentirao je i sam Andrić u razgovoru s Igorom Gajinom u *Glasi Slavonije*: „Književni i istraživački rad u nekim se točkama dotiču, ali su u biti ipak posve različite domene intelektualne aktivnosti, odnosno, u krajnjoj liniji, pisanja. Upravo ta razlika omogućuje mi da osjetim određeno zadovoljstvo pri alteriranju tih dviju vrsti pisanja, pri prelasku iz jednog u drugi prostor.“ (Andrić 2001: korice)

Ispreplitanje fikcionalnih i historiografskih elemenata najuočljivije je u znakovito naslovljenoj knjizi *Povijest Slavonije u sedam požara* (1992), koju bi se moglo opisati kao esejiistički pregled srednjovjekovne zavičajne prošlosti. Spomenuto djelo smatram primjerom postmodernističke historiografske metafikcije. Žanrovski teže određiva, *Povijest Slavonije u sedam požara* prikazuje znanstveno provjerljive povijesne činjenice, no sam je esejiistički

prikaz prožet književnim elementima, a ističe se samosvjesno razotkrivanje procesa nastanka diskursa.

Kao „čišći“ primjerak znanstvenog historiografskog djela odabrana je historiografska monografija *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana*, tiskana 1999., nastala kao doktorska disertacija na Odsjeku za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti. (Andrić 1999: 12) Kao primjerak suvremene hagiografije, i ovo djelo predstavlja zahvalnu građu za beletrizirani prikaz povijesne ličnosti i događaja. Ipak, *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana* ne može se osporiti primarno znanstveni status.

Kako se u oba djela zajednički autor na dva različita načina dotiče iste povijesne građe, vjerujem da će naslovi poslužiti kao zahvalan materijal za komparativnu analizu elemenata novopovijesne fikcije i historiografskog diskursa.

4.1. Struktura

Književna odnosno znanstvena priroda ovih dvaju djela može se naslutiti već pri letimičnom iščitavanju Sadržaja, koji nude uvid u strukturiranost poglavlja. U uvodu *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana* Andrić ukratko razlaže strukturu historiografske monografije:

„Monografija o Kapistranovim čudesima koju ovdje predstavljam ne razvija se pravocrtno. Može joj se stoga prigovoriti da nije dovoljno koherentna. Pokušat ću umanjiti taj nedostatak objašnjenjem u kakvim uzajamnim odnosima stoje njena naizgled dispartna poglavlja. Prvo poglavlje ocrta povijest franjevačke opservancije, Kapistranovu ulogu u njoj te okolnosti koje su ga pod konac života dovele u Ugarsko kraljevstvo. Drugo poglavlje je neka vrsta intermezza posvećenog Iloku, gradu u kojem je Kapistran umro i gdje je činio čudesa tijekom sedam idućih desetljeća. Treće poglavlje nastavlja priču gdje se prvo zaustavilo i opisuje svečeve posljednje tjedne i smrt. Ostatak studije račva se u dva usporedna ogranka. Četvrto i peto poglavlje rekonstruiraju srednjovjekovna nastojanja da se Kapistrana kanonizira, poklanjajući naročitu pozornost zbirkama čudesa što su u tu svrhu popisane. Kako se rasvjetljavanje nastanka tih tekstova pokazalo prilično zamršenim, same priče o čudesima moralo se proučiti odvojeno. Preostala tri poglavlja istražuju svijet Kapistranovih čudesa s dva motrišta: jednog općenitijeg, koje izolira modele upotrebe čudesa i tehnike kulta, onako kako su ovi dokumentirani u svečevim *vitae* i zbirkama čudesa; i drugog konkretnijeg, koje utvrđuje sadržaj, kronologiju, prostorni i socijalni zahvat čudesa *post mortem* i kulta koji ih je iznjedrio. Studija se stoga može čitati i selektivno. Budući su poglavlja 2, 4, 5, 6 i 7 pretežno od specifičnijeg i tehničkijeg interesa, ostala se poglavlja (1, 3 i 8) mogu čitati kao skraćena verzija monografije, koja sadrži glavne povijesne informacije predočene u vidu manje-više kontinuirane naracije.“ (Andrić 1999: 12)

Povijest Slavonije također započinje uvodnim poglavljem za kojim slijede tri cjeline ekvivalentne trima povijesnim razdobljima odnosno trima osvajačima koji su tijekom srednjeg vijeka zadržali na slavonsko tlo: „Avari ili pretpovijest“, „Tatari ili Knjiga postanka“, „Turci na granicama ili zlatno doba“. Naslovi poglavlja sugeriraju da se autor pri sastavljanju povijesnog pregleda zavičajne prošlosti vodio kronološkim slijedom tuđinskih napada, što Andrić donekle i potvrđuje u uvodnom poglavljju, u kojem objašnjava poetičan naslov svog djela – *Povijest Slavonije u sedam požara*:

„(...) iako bi možda trebalo čitaocu prepustiti da to otkrije ili nasluti, kroz tri je poglavlja postojeće knjige provučena *crvena nit* koja bi ih trebala objediniti, sažeti, kao uzajamne metafore. (...) To je, eto, prvotna zamisao što nas je privoljela na listanje debelih i prašnjavih knjiga, što nas je povela kao misao-vodilja, kao

misao-ključ i misao-preslica s pomoću koje ćemo ispredati dugačku nit iz zamršenoga kaosa što ga te strašne knjige postuliraju. Slučaj je najprije združio dva-tri *ognjena događaja*, dva-tri požara koji, između nebrojenih požara povijesti, zaslužuje milost metafore: tako u požaru Sirmiuma 583. godine dogorijeva antički svijet, u ognju Sulejmanova osječkog mosta sažiže se 1664. njegovo Carstvo, a u požaru bršadinskoga 'Drvenog Beča' rastače se Crno-žuta monarhija, posljednja drevna carevina čiji korijeni sežu u zagušljivu utrobu srednjega vijeka... Slučaj ili napadna očevidnost združili su, kažem, te prve požare. Tada sam pomislio da bi ih još nekoliko trebalo *potražiti*, kako bi se broj zaokružio. *Fiant septem*: neka ih bude sedam.“ (Andrić 2001: 14)

Dakle, iako oba djela započinju uvodnim poglavljima u kojima autor izlaže logiku unutarnje strukture djela, te se dvije logike uvelike razlikuju. U *Čudesima* autor opravdava nepravocrtno razvijanje historiografskog izlaganja građe, upućujući čitatelja na racionalno-logične poveznice naizgled disparatnih poglavlja. Uvjerava čitatelja u prihvatljivu objektivnost odabranog rasporeda povijesnih dokaza i činjenica. S druge strane, u *Povijesti Slavonije* zaigrano ukazuje na proizvoljno odabranu nit vodilju prema kojoj je organizirao prikaz povijesnih događaja. Upadljivo uočljivih požara snažne simbolike bilo je tri, no za potrebe djela *potražiti* će se još četiri, „(...) neka ih bude sedam.“ (Andrić 2001: 14) Izgleda da u *Čudesima* autor komentira strukturu djela kako bi utvrdio znanstvenu objektivnost i logičnost zapisa, a u *Povijesti Slavonije* čini isto kako bi postmodernistički svrnuo čitateljevu pozornost na arbitrarnost procesa sastavljanja teksta o povijesti.

Što se tiče same strukture djela, vrijedi obratiti pozornost na prisutnost raznih priloga, poput fotografija, zemljovida, tablica i sl. Tako su u tekst *Čudesa* umetnuti slikovni prilozi: npr. tlocrti crkava, samostana, gradova, grafikoni koji prikazuju statistike vezane uz izvješća o Kapistranovim čudesima u različitim zbirkama, raznorazne sheme kojima se relevantni podaci prikazuju na grafički pregledan način, tablice koje ukazuju na klasifikaciju tipova čudesa i sl. Posebnu kategoriju priloga čine zemljovidi, koji prikazuju, primjerice, izgled srednjovjekovne istočne Slavonije, geografsku raspodijeljenost iločkih hodočasnika itd. Na samom kraju *Čudesa* poredani su sljedeći prilozi: Izvori za povijest Kapistranove kanonizacijske kampanje od 1456. do 1526. (stemma i pregledna tablica zbirki Kapistranovih posmrtnih čudesa te relevantnih povijesnih dokumenata), Jedan tip Kapistranovih posmrtnih čudesa: izbavljenja iz zatočeništva (prijepisi izvješća o čudesima na izvornom latinskom), Mjesta podrijetla užitnika Kapistranovih posmrtnih čudesa (tablica koja donosi podatke o zbirci u kojoj je pojedino izvješće pronađeno, srednjovjekovnoj županiji užitnika čudesa te njenom današnjem imenu ili lokaciji). Slijede résumé na francuskom jeziku, popis izabrane bibliografije te kazalo osoba i mjesta.

Povijest Slavonije također sadrži priloge, no u manjoj mjeri i ponešto drugačije naravi. U slikovne se priloge ubraja nekoliko zemljovida, no pretežu portreti značajnih ličnosti o kojima je riječ u tekstu (npr. János Hunyadi, sv. Ivan Kapistran), umjetnički likovni prikazi značajnih događaja iz hrvatske povijesti (npr. Josip Franjo Mücke: *Dolazak Hrvatah u Hrvatsku (god. 638)*; *Državni ugovor dvanaest hrvatskih županah s Kolomanom Kraljem ugarskim god. 1102*; *Borba s Tatari – Braća Kreš, Rak i Kupiša izbaviše kralja Belu IV (1242)*), kao i litografije slavonske prirode i nekadašnjeg načina života (npr. Adolph Friedrich Kunicke: *Idilični prizor iz Srijema na Dunavu; Prizor s dunavske obale kod Šarengrada*).

Svojevrsne priloge u *Povijesti Slavonije* čine i appendixi, marginalije na kraju svake veće cjeline, koji sadrže uzgredne zanimljivosti, ali i autorova promišljanja i opaske o prirodi prethodno navedenih slučajeva. Kao da je prostor tih tekstualnih priloga rezerviran za autorovo osobnije izražavanje o obrađenim temama, primjedbe koje bi u protivnom omele tijek glavnog narativa. Primjerice, u jednom appendixu, Andrić uključuje zanimljivost o Janu Panoniju, srednjovjekovnoj povijesnoj ličnosti kojoj je posvetio nekoliko stranica prethodnog odjeljka, a koji je u prvoj polovici 20. stoljeća Jorgeu Luisu Borgesu bio poslužio kao jedan od likova u pripovijesti *Teoloji*. U istom appendixu, Andrić iznosi promišljanja o apstraktnosti/konkretnosti srednjovjekovnoga govora te ondašnjem shvaćanju knjiga kao jedinstvenih individua¹. (Andrić 2001: 127-129) Uloga appendixa u *Čudesima* pripala je fusnotama, koje donose informacije o izvorima citata umetnutih u glavni narativ, ali i autorova pojašnjenja, komentare i dopune podataka.

U kontekstu *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana* funkcija priloga nije ornamentalna, već se prvenstveno svodi na pregledniji prikaz relevantnih podataka i potkrepljivanje tvrdnji iznesenih u tekstu. Iako slikovni i tekstualni prilozi i u *Povijesti Slavonije u sedam požara* upotpunjuju i potkrepljuju glavni narativ, rekla bih da više doprinose dočaravanju prošlosne atmosfere teksta o povijesti negoli što iznose dokaze u prilog autorovim tvrdnjama. Unutar historiografskih *Čudesa* prilozi doprinose objektivnosti autorovih hipoteza dok u *Povijesti Slavonije* stvaraju odgovarajući ugođaj.

4.1.1. Dijakronijske granice

Razumno je od teksta koji govori o povijesti očekivati eksplicitno vremensko omeđivanje promatranog odsječka prošlosti – pretpostavljamo da će historiografske tekstove obilježiti strože definiranje dijakronijskih granica dok u kontekstu književnosti: „Naznaka dijakronijskih granica niza [događaja] može ostati implicitna.“ (Genette 1985: 71) I doista, u *Čudesima* Andrić ne propušta izvijestiti čitatelje o konkretnim znanim i pretpostavljenim vremenskim odrednicama značajnih događaja. Uzmimo primjer: „U slučaju Ivana Kapistrana, koji je **umro 1456**, službeni *processus* [kanonizacije] bio je **otvoren bulom od 1519**, što znači da je glavnina dokumenata što će se ovdje istraživati bila pripremljena tijekom preliminarnog stadija ili 'kampanje'.“ (Andrić 1999: 11) Osim što konkretizacija tematiziranih vremenskih razdoblja uvelike doprinosi vjerodostojnosti teksta, Andrić koristi podatke o poznatim datumima kako bi inferirao i nezabilježene okolnosti: „Dok je najranije datirano svjedočenje o čudu u zbirci N ono od 11. svibnja 1458. (N #85), najranija datirana čudesa zbila su se 29. lipnja 1457. Za čak tri čuda kaže se da su se dogodila toga dana, što samo po sebi **daje naslutiti da je do tada svetište već steklo znatnu popularnost.**“ (Andrić 1999: 270-271)

Iako se u *Povijesti Slavonije* godine navode, njihova prisutnost uglavnom ne doprinosi potvrđivanju „stvarnosti“ događaja u pitanju. Radije, vremenske odrednice naznačene u fikcionaliziranom kontekstu služe kao povod za autorova nadahnuta promišljanja o prirodi

¹ Prije razvitka tehnologije koja je omogućila umnožavanje knjiga, jedan je primjerak knjige ujedno najčešće bio i *jedini* primjerak te knjige – predstavljao je visoko individualiziranu knjigu samu.

određenih aspekata prošlosti. Tako, primjerice: „*Milanski edikt* označio je **prijelomni trenutak**, kad se kršćanstvo prometnulo iz progonjene ili nepoželjne u službenu religiju. Pogansko mnogoboštvo pada u zaborav. Pitamo se koliko ga uopće možemo pojmiti.“ (Andrić 2001: 26) Andrić označava i svojevrsnu dijakronijsku granicu svog povijesnog pregleda slavonskog srednjovjekovlja, dovršenog komentarom o promjeni shvaćanja koncepta knjige i čitanja, koji se odvio na vremenskom rubu renesanse:

„U čemu se sastojao renesansni doprinos toj promjeni shvaćanja, tom udaljavanju? E. Garin nalazi ga već na najelementarnijoj razini: 'Već i sam način pisanja odmah svjedoči prijelom' (*Kultura renesanse*, VI gl.). I nešto dalje: 'Doista, dovoljno je samo baciti pogled na jedan kodeks u humanističkom kurzivu eda bi se već u grafičkoj činjenici prepoznao nov osjećaj za knjigu i njenu funkciju.'

Nadasve čitljiva *littera antiqua* vraća se na velika vrata i potiskuje gotičku minuskulu, srednjovjekovnu *littera moderna*, to oličenje *raskošne neraspoznatljivosti*. (*Luxurians* i *vaga* pridjevi su kojima je tu potonju pokudio Petrarca.) Sve se odsada podređuje funkciji, nesmiljenome čitanju.“ (Andrić 1999: 129)

4.1.2. Selekcija

U poglavlju u kojem su izložene temeljne teorijske postavke historiografije kao društvene znanosti, naglasila se uloga selekcije u procesima prikupljanja, interpretiranja i prikazivanja povijesnih činjenica. Odabir i raspoređivanje povijesnih događaja dolazi do izražaja kao ključna stavka kako književnog tako i znanstvenog pisanja o povijesti te je razvidna i u *Povijesti Slavonije* i u *Čudesima*.

Već u samom početku potonjeg djela uvodi čitatelja u odgovarajući kontekst: definira zbirke čudesa kao drevan hagiografski žanr, i objektivnim, racionalnim, preciznim i izravnim rečenicama, bez usputnih komentara, objašnjava srednjovjekovni postupak popisivanja čudesa:

„Počevši od početka 13. stoljeća, stroga pravila su propisana za taj postupak. Zbirke čudesa zadobile su skrupuloznija i egzaktnija obilježja pravnih dokumenata. Službenom otvaranju kanonizacijskog procesa (*processus*), obznanjenom u posebnoj papinskoj buli, morala je prethoditi preliminarna istraga koja je trebala uvjeriti Svetu Stolicu u postojanje istinske *fama sanctitatis*. Potom je slijedila službena istraga, kojoj su predsjedala tri prelata od kojih je barem jedan bio biskup, a niti jedan nije trebao biti iz zainteresirane dijeceze.“ (Andrić 1999: 10-11)

U daljnjem se izlaganju osvrće npr. na tipologiju svetaca kasnog europskog srednjovjekovlja (prema Vauchezu: model asketskog sveca, intelektualni tip sveca i mistikinje) (Andrić 1999: 22) ili mjesto koje je čudotvorstvo zauzimalo unutar koncepta svetosti kasnog srednjovjekovlja:

„Što se tiče mjesta koje je imalo čudotvorstvo, vrijedno je pažnje da je u okviru sva tri modela koje razlučuje Vauchez ono bilo smatrano sporednim po važnosti. Svci 13. stoljeća radije su njegovali *caritas*, dok su oni koji su došli kasnije ustvari prezirali čudesa sa stanovišta religijskog elitizma, intelektualnog ili mističkog.“ (Andrić 1999: 23)

Nadalje, čitateljevu pozornost usmjeruje na ekonomiju srednjovjekovnog Iloka:

„Posmrtna zbirke čudesa sv. Ivana Kapistrana oživljavaju pred nama Ilok – grad obrtnika (osobito krznara i kožara, mesara, kamenorezaca, stolara, krojača, lončara, bačvara i sedlara), ribara i trgovaca. Ipak je temelj procvata Iloka u 15. stoljeću bilo 'vatreno srijemsko vino' (Bösendorfer). U 14. i 15. stoljeću, srijemska su vina bila cijenjena više od svih ostalih u Ugarskoj (*vinum toto septentrione laudatissimum*, kao što ih je hvalio Brodarić). Vino se izvozilo u ugarsku Veliku nizinu, ali također i u Austriju, Šlesku i Poljsku; a treba imati na umu da je vino – uz goveda i dragocjene kovine – tvorilo gotovo sav izvoz Ugarske u kasnom srednjem vijeku. Maximilian Prandstätter pisao je 1608. o padinama Fruške gore u Srijemu: 'O njima kažu da su bile sam vinograd, dok ih danas pokriva grmlje i drveće.' Stoga ne iznenađuje što su naši izvori o Kapistranovu kultu u Iloku obogaćeni brojnim spomenima te najvažnije ekonomske djelatnosti grada i njegove okolice.“ (Andrić 1999: 41-42),

kao i na detaljan prikaz lokacije i strukture franjevačkog opservantskog samostana u Iloku:

„1468. crkva je bila produljena za 12 metara prema istoku i tako dosegla svoju sadašnju veličinu; istim tim zahvatom – drugim što ga je poduzeo Nikola Iločki – crkva i samostan bili su spojeni u arhitektonsku cjelinu. Stara je crkva očito bila premalena da bi primala brojne hodočasnike koji su dolazili iz svih dijelova kraljevstva. Današnji oblik samostanskog kompleksa potječe iz prve polovice 18. stoljeća, kada je sagrađeno sjeverno i istočno krilo, pri čemu je inkorporiran sjeveroistočni ugao gradskih zidina s velikim bastionom.“ (Andrić 1999: 45)

U daljnjem se izlaganju Andrić dotiče i ondašnje proširenosti dvaju krivovjerja (patareni i husiti) na iločkom području (Andrić 1999: 50-53) te zanimanja i društvene pripadnosti užitnika Kapistranovih čudesa (Andrić 1999: 281-286).

Spomenuti primjeri autorovih odabira točaka fokusa ukazuju na to da Andrić nastoji čitatelju predstaviti sveobuhvatan prikaz onovremenog društveno-kulturnog konteksta, unutar kojeg će čitatelji moći pobliže razumjeti poziciju i prirodu povijesnih izvješća o Kapistranovim posmrtnim čudesima. Narav autorove selektivnosti i krajnjih izbora naglašeno je funkcionalna, obilježena svrhom postizanja dojma besprijekorne znanstvene logike i autentičnosti.

Funkcionalnost izbora nazire se i u Andrićevim komentarima kojima gdjekad popraćuje svoje profesionalne i autorske odluke. Primjerice: „Usprkos dojmljivosti te priče, interpretacija koja bi se odlučno temeljila na njoj izgleda pogrešnom. (...) Neuspješan pokušaj Kapistranove kanonizacije ipak, vjerojatno, dobiva najbolje objašnjenje u kontekstu onoga što se može nazvati politikom papinskih kanonizacija.“ (Andrić 1999: 79, 80) Za razliku od sličnih komentara u *Povijesti Slavonije*, ovdje Andrić iznosi dokaze u prilog svojih stručnih opredjeljenja za određene povijesne hipoteze te ističe manjkavosti alternativa.

U poknjiževljenom kontekstu *Povijesti Slavonije*, Andrić je kao glavne točke fokusa odabrao i stvarne i metaforičke, ali uvijek simbolične – požare koji su obilježili slavonsku prošlost. No narativ je upotpunio mnoštvom naglašeno proizvoljno odabranih zbivanja i ličnosti. Postmodernizam djela najprimjetniji je upravo u otvorenoj proizvoljnosti odabira građe koju je autor odlučio uključiti u svoj povijesni pregled. U *Povijesti Slavonije* Andrić ne nastoji opravdati svoje izbore događaja i ličnosti o kojima čitatelje izvještava – ne naglašava njihovu važnost ili ključnost za razumijevanje ondašnje ili suvremene Slavonije – on građu jednostavno izlaže, ne otkrivajući kriterije.

Već na prvim stranicama, u paragrafima u kojima pobliže definira pojam Slavonije, Andrić otvoreno naglašava polazišne točke razmatranja svoje građe: „Počnimo od zemljopisa. (...) Nadalje, povijesno.“ (Andrić 2001: 9-10) Tim zadržavanjem na tekstualnim smjerokazima on priznaje i, štoviše, ističe svoju autorsku ulogu vodiča/stvaraoca teksta umjesto da nastoji ostvariti iluziju (samo)pripovijedanja povijesne pripovijesti, iluziju nadasve prirodnog prijelaza s jednog aspekta na drugi. Ako i nije izričito tekstualno naglašena, proizvoljnost odabira točaka fokusa očevidna je u izboručnosti i događaja koji ne slove uvijek kao najznačajnije i najreprezentativnije stavke slavonske povijesti. Andrić se, primjerice, odlučuje zadržati na porodici Korođi i pred čitatelja iznosi određen niz podataka iz njihove obiteljske povijesti. Pritom jednaku pažnju posvećuje lijepoj Apoloniji, nesuđenoj zaručnici Gašpara Korođa i junakinji lokalne legende o duhu djevojke „(...) koja u noćima punog mjeseca sjedi na razvalinama [srednjovjekovnoga grada Kolođvara] i oplakuje svoju tužnu sudbinu, sudbinu napuštene zaručnice.“ (Andrić 2001: 81-82), i Stjepanu Korođu, tradicionalno „najznamenitijem“ članu obitelji – mačvanskom banu, vukovskom i srijemskom županu. (Andrić 2001: 84-85) Pred čitatelja zatim izvodi porodice Gorjanske i Horvate, sukobljene u uroti protiv vladajućih nasljednica ugarskog kralja Ludovika I. (Andrić 2001: 86-92), zatim protuturske djelatnosti i posmrtna čudesa franjevačkog sveca Ivana Kapistrana (Andrić 2001: 95-102), a nadalje se zaustavlja na petnaestostoljetnom pjesniku Janu Panoniju. U njegovu slučaju Andrić elaborira:

„Kad je Le Goff pisao svoju knjižicu 'Intelektualci u srednjem vijeku', mogao je mirne duše potanko izložiti zanimljivi životopis jednoga od tih intelektualaca, Petra Abelarda: pritom je, naime, podrazumijevao njegovu reprezentativnost, njegov 'metaforični' odnos prema cjelini gradiva. U slučaju pjesnika Pannoniusa, mogućnost takve dosjetke izostaje. Slavonska renesansna književnost ne postoji. Ono *što će možda opravdati sljedeća dva odjeljka koja posvećujemo ovom hrvatsko-ugarskom latinistu – radije su 'metonimične' slavonske veze, mjestimične i gotovo slučajne. Dakako, i tradicija.*“ (Andrić 2001: 105)

Osim što nabrajamo kime se autor odlučuje baviti u svom povijesnom pregledu, važno je uočiti i *što* o svojim odabranicima ima za reći. Najavljujući odjeljke koji će se baviti pjesnikom, Andrić obradbu građe otvara ne očigledno bitnom anegdotom iz Panonije svakodnevice:

„Jednog je dana', pripovijeda neki životopisac, 'odmah nakon objeda uzeo platoničara Plotina, otišao u pisarnicu i stao čitati. Toliko se zanio udubivši se u to teško štivo da je ostao tako oko tri sata bez i najmanje kretnje, potpuno sam, ne dižući oka s knjige: ne kao *ultramontanac*², jer njima mahom ne leže teške stvari, nego kao da ga je othranila Atena pod strogim nadzorom Sokratovim.“ (Andrić 2001: 105)

U izlaganje pjesnikovih umjetničkih i političkih djelatnosti Andrić umeće i kratak osvrt na obilježja kulturno-duhovnog preokreta koji Jan Panonije simbolizira: „Naznačimo neke temeljne činjenice novog, *humanističkog* senzibiliteta.“ (Andrić 2001: 106) Sve u svemu, čini se da se pri odabiru i raspoređivanju povijesne građe koju autor uključuje u svoj povijesni pregled zavičajne prošlosti Andrić prvenstveno vodi privatnim asocijacijama, koje su mu nadošle u trenutku sastavljanja teksta. Tako se u daljnjem izlaganju zadržava, između ostalog, na konceptu Panonskog pramora (Andrić 2001: 112), na srednjovjekovnim gradivnim

² „(...) *ultramontanus* je poznolatinska pogrdna, etimološki istovjetna 'zagori' i 'zagoranima' u naših Dalmatinaca“ (Andrić 2001: 107)

materijalima – drvu i kamenju (Andrić 2001: 117-118), na Ružica-gradu – srednjovjekovnim ruševinama čije je podrijetlo utonulo u zaborav (Andrić 2001: 119-126) itd.

U nekoliko navrata Andrić u tekst unosi, no ne razlaže, komentare povezane s odabirom povijesne građe na koju se (ni)je odlučio usmjeriti: „Zapletene okolnosti, **u koje ovdje ne možemo zalaziti**, htjele su da si žilavo arijanstvo nađe uporište u sirmijskoj metropoliji.“ (Andrić 2001: 29); „**Učinilo se opravdanim ustupiti nešto mjesta** toj 'najstarijoj pisanoj vijesti o glazbalima u Slavenu' (Barišić i Marković, prevoditelji byzantskih izvora) u toj dugačkoj priči koja ima ispričati povijest Slavonije.“ (Andrić 2001: 38-39) U drugim slučajevima, pak, Andrić napominje moguće alternativne izbore: „Prema Menandru, Tiberije je u zamjenu za Sirmij kaganu ponudio svoju kćer (što će reći, doduše, neku gospođicu iz svite). Tako se svakom velikom gradu s vremena na vrijeme kazuje cijena nekom protuvrijednošću. **Bila bi zanimljiva povijest grada napisana, posredno, kao povijest ekvivalenata.**“ (Andrić 2001: 35);

„Na rubu Kolođvarske bare ležalo je srednjovjekovno selo Korod. Nekoliko godina ranije, Turci su ga opustošili i spalili njegovu drvenu crkvu. Selo se ipak održalo. Nastavali ga mađarski kalvini. Ono je davni posjed izumrla roda imenom *Korodi* ili *de Korogh*, znamenita u XIV. i XV. stoljeću. Ostaci im počivahu (bez trajnijeg spokoja) u obiteljskoj grobnici u crkvi franjevačkoga samostana u nedalekom selu imenom Berak. Sami su Korodi utemeljili taj samostan, oko 1415, sagrađivši crkvu, stanove i gospodarske zgrade s vrtom. I samostan postrada od Turaka, u dva navrata: 1526, kad ga redovnici obnavljaju, i 1531: ovaj put franjevci zauvijek napuštaju samostan, koji iščezava u plamenu. Zgarište mu je predaja upamtila pod imenom *Svetinja*. **Eto pravog obilja požara. Možemo birati između Koroda i Berka. Pridimo jednom, sjednimo, ogrijmo se pored davnoga ognja.**“ (Andrić 2001: 81)

Zanimljivo je obratiti pažnju i na autorov izbor tekstova prethodnih povjesničara kojima odlučuje ustupiti prostor u svojoj knjizi. Iako će koncept intertekstualnosti biti zastupljen u vlastitom poglavlju, ovom ću prilikom ukazati na veoma „poetičan“ izvadak iz kratke povijesti Mongola A. Tresića-Pavičića, kojim Andrić započinje odjeljak posvećen upravo povijesnoj prisutnosti Mongola na slavonskom području:

„Kao rulja divljih pasa, koja se na hiljade razmnoži u prašumama Indije i kuda prođe ne ostavlja ništa živa, ni tigra, ni pitona, ni slona, ni čovjeka, rulja od koje nema obrane, jer na jednu samu zvijer naleti u isti mah čopor tih proždrljivih i uvijek gladnih životinja, koje ne ostavljaju ni tragova poginulih iza sebe, jer proždru i kožu i meso i kosti, neprestano jureći dalje za plijenom; ili kao ogromni morski pas koji nema drugog posla u životu do jurnjave za plijenom preko nepreglednih morskih pučina, i gutanja svega živa što zapane u njegove čeljusti oboružane redom zuba, dok u nezasitnoj proždrljivosti ne proguta koju krupnu morsku neman, što mu svojim račvastim repom začepi žvale, a tjelesinom ispuni i otromi nutrinu te joj zapriječi disanje dok ne crkne...“ (Andrić 2001: 60)

Vjerujem da će se i historiografski laici složiti da spomenuti izvadak ne predstavlja oličenje informativnog, objektivnog historiografskog zapisa. Pa ipak, Andrić je upravo njega odabrao uključiti u svoj tekst. Smatram kako razlog leži u tome što u *Povijesti Slavonije* Andriću nije bio primarni cilj ocrtati tradicionalno autentičan, vjerodostojan opis prošlih vremena, već je ovim umetkom čitateljevu pažnju, ponovno postmodernistički, usmjerio na praksu (i mane) prethodnih, tradicionalno usmjerenih povjesničara. I sam komentira navedeni citat:

„Ne, to nije spjev o stvaranju svijeta. To nije *Enuma eliš*. To je književnikov pokušaj da dočara daleku zaboravljenu strahotu; pokušaj da uvjeri nas, a također i sebe, da se taj događaj što ga bilježi suhoparna povijest doista dogodio, tu, na obalama tih rijeka, u toj ravnici koja je jednom ZAISTA zadrhtala pod gvozdenim ratnicima, kao u onome Šenoinu stihu u kojemu, neodređeno, 'od zlata drhće ravnina'.“ (Andrić 2001: 60)

Naglasak nije na prodoru Mongola u Slavoniju, pa čak ni na prirodi mongolskih nomada, već na razotkrivanju jednog od mogućih pristupa pisanju o prošlosti. Andrić posredno progovara i o selektivnosti svojih prethodnika, kada napominje da je Toma Arhiđakon tatarskoj okrutnosti bio posvetio cijelo jedno zasebno poglavlje svoje *Historia Salonitana*. (Andrić 2001: 64)

4.1.3. Metanarativi

Postmodernistički status koji možemo pripisati Andrićevoj *Povijesti Slavonije* očituje se i u metatekstualnosti teksta, koja se odražava i u prethodno raspravljanoj selektivnosti. Naime, termin „metatekstualnost“ podrazumijeva tekstualnu samosvijest – način pisanja kojim se samosvjesno skreće pozornost na tekst kao na artificijelno oblikovan konstrukt. Metatekstualno stvaralaštvo u pitanje dovodi i prirodnost/fabriciranost izvantekstualne, izvanjezične stvarnosti. (Waugh 1984: 2) U okviru metatekstualne postmodernističke teorije „stvarnost“, pa tako i stvarnosna „povijest“, ne mogu se smatrati objektivno postojećim stanjima stvari, koje ljudi mogu tek opisati, već artefaktima konstruiranim pomoću društvene konvencije, osobnog i interpersonalnog razumijevanja te pomoću jezika. (Waugh 1984: 49, 51, 53) Metatekstovi izražavaju vlastitu samosvijest mnoštvom tehnika i oblika: npr. korištenjem parodije, alegorije, *mise en abyme*, umetanjem autorskih komentara, tematizacijom verbalnih igara (Hutcheon 1980: 28) i sl.

U kontekstu Andrićevih djela nisam primijetila ni otvoreno parodiranje ni alegoričnost, no mogla bi se prokomentirati prisutnost *mise en abyme*. Rekla bih da su priče-u-priči sastavni dio tekstova o povijesti, jer se izlaganje prošlosti svodi na pripovijedanje pojedinih povijesnih događaja. U nastavku razmatramo razlike u uporabi uokvirenih mininarativa unutar striktno historiografskog te fikcionaliziranog prostora.

Primjer historiografskog *mise en abyme* unutar *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana* čini kratak, „tehnički“ opis protuturske bitke za Beograd, u kojoj je sudjelovao i sam Kapistran.

„Ta je bitka izvanredan primjer neočekivana ishoda. Početni kršćanski izgledi bili su više nego tmurni. Osmanlije su ih brojem nadmašivali barem dvostruko, a uz to su imali jaču flotu na Dunavu i mnogo više teških topova, kojima su uglavnom rukovali unajmljeni Zapadnjaci. Branitelji su na svojoj strani imali očajničku borbenu volju i križarski duh, kao i nekoliko ratnih lukavština koje su dobro uspjele. Bitka je započela sjajno, krvavim porazom osmanlijske flote, čime je probijena blokada Beograda. Idućih dana, izbeumljeni Osmanlije postupno su razorili i zauzeli gradske fortifikacije i, u noći od 21. na 22. srpnja, janjičari su čak prodrli u unutarnju tvrđavu. Bitka se već činila izgubljenom kada je Hunyadi u nju ubacio neke skrivene jedinice a janjičari u rovovima bili napadnuti zapaljenim svežnjicima pruća namočenim u sumpor. Oko podneva, kršćani su krenuli u protunapad u kojem je vjerojatno i sam sultan Mehmed II bio ranjen, što je Osmanlije natjeralo na povlačenje u neredu.“ (Andrić 1999: 33)

Iako navedeni tekst sadrži određene izraze kojima opisuje subjektivna stanja protagonista (*borbena volja* i *križarski duh* branitelja, *izbezumljeni* Osmanlije...), sveukupni dojam što ga opis bitke ostavlja na čitatelja prije svega jest dojam funkcionalne *informativnosti* o tijeku bitke i uporabljenim vojnim taktikama. Andrić ne ocrta dublji i osobniji doživljaj bitke, što bi se moglo očekivati unutar fikcionalnog konteksta, već čitatelja obavještava da se *tog jednog dana na taj način odigrala bitka između tih dviju sukobljenih strana*. Andrić uokvirene mini-narative koristi i kako bi konkretnim slučajevima iz dostupnih povijesnih dokumenata potkrijepio i dokazao svoje tvrdnje. Primjerice, u razmatranju kategorije pomagačkih čudesa, osvrće se na nešto rjeđe, no prisutne slučajeve u kojima je svečeva moć na čudesan način štitila njegovo vlastito tijelo:

„U nekoliko čuda, vlast nad tvarnim svijetom i fizikalnim zakonima kombinira se sa zaštitom svečeva vlastitog tijela. Nepovredivost svečeva tijela očituje se u nekim karakterističnim situacijama, između ostalog u razdoblju novicijata s pratećim kušnjama. Ulogu *advocatus diaboli* igra neki brat laik, koji je smjesta predbacio novodošlom Kapistranu njegovu taštinu. Dok su prali odjeću, glasno ga je grdio tvrdeći da je lijen i dremljiv te mu naposljetku bacio u lice komad tkanine izvučene iz kipuće vode; Kapistran nije pretrpio nikakvu opeklinu *propter meritum humilitatis et patientiae*. Slično tome, kad je Kapistran jednom ležao u vrućici, isti mu je brat ponudio neki kipući napitak ili juhu (*sorbitiuncula*). Kapistran ga je srknuo iz poslušnosti; no, ne samo da nije pretrpio nikakvu ozljedu, nego je i njegova ognjica smjesta nestala (*nihil ei omnino nocuit, et febres totaliter effugavit*). Druge pogibli za svečev život i zdravlje došle su kasnije od njegovih neprijatelja. U Francuskoj su ga dušmani 'zdravog nauka' navodno dvaput pokušali otrovati, bez uspjeha. U Ankonitanskoj Marci, za vrijeme svoje inkvizitorske djelatnosti protiv fratičela, provukao se nedirnut kroz pripremljenu zasjedu: nakane njegovih nesuđenih ubojica omela je nenadana oluja.“ (Andrić 1999: 195)

Autor je ukratko izredao nekoliko primjera koji potvrđuju njegovu opservaciju u vezi s određenim tipom čuda prisutnih u Kapistranovu svetačkom opusu. Primjeri su predstavljeni kao pripovijesti utoliko što koherentno odgovaraju na pitanja *tko? što? kada? gdje? kako?* Na sličan su način pojedini slučajevi oprimjerali kategoriju čudesa izvedenih za vrijeme propovijedi (Andrić 1999: 193), čudesa koja su popratila viđenja sveca (Andrić 1999: 234), čudesa izbavljenja ljudi iz zarobljeništa (Andrić 1999: 302-303) itd. Andrić često umetnute pripovijesti poprati potencijalnim objašnjenjima okolnosti koje su do tog određenog slučaja dovele – vlastitim stručnim historiografskim hipotezama nudeći odgovor i na pitanje *zašto?*:

„Egzocizmi i vlasti nad demonima nisu jedini primjer čuda učinjenih nad nematerijalnim svijetom besmrtnih bića. Jedno iznimno izvješće o čudu, koje prepričavaju oba biografa, pokazuje da su se čak i mrtvi sveci po potrebi mogli pokoravati Kapistranovim zahtjevima. Ta neobična priča realistična je ilustracija opservantskoga pragmatičnog stava prema čudesima. Uobličila se negdje između 1447. i 1450. godine. Vareseova verzija je podrobnija: franjevački brat laik Toma Firentinac ili Toma Bellaci činio je čudesa poslije svoje smrti i njegov je grob u Rietiju postao svetište koje su pohodili mnogi hodočasnici; oni koji nisu mogli polučiti čudo od svetog Bernardina (*non valentes apud sepulcrum beati Bernardini gratiam sanitatis obtinere*) s uspjehom su se okretali Tomi. Kapistran je postao svjestan te opasnosti za Bernardinovu kanonizaciju, znajući da se neki u Vatikanu već podruguju govoreći da sada svi 'opservantski fratri žele činiti čuda' (*Ecce omnes fratres de Observantia volunt facere miracula*). Zbog toga je otišao na Tomin grob, podsjetio je blaženika na krepost posluha do koje mu je bilo toliko stalo za života i naredio mu, kao poglavar svome podređenom, da prestane činiti čuda **zato da ne bi omeo Bernardinovu kanonizaciju**. Čudesa na Tominu grobu, kažu biografi, prestala su smjesta i potpuno. Tako je Kapistran upotrijebio svoju vlastitu karizmu kako bi zaustavio nadnaravnu djelatnost svetišta u Rietiju. Očito, na tamošnjim je fratrima ležao zadatak da spriječe pristup Tominu grobu i, što je važnije, da uvjere njegove poklonike da se čudesa više ne događaju ili barem da ono što oni doživljavaju nisu Tomina čudesa. **Oni su morali zatomiti rastući kult ili, drugim riječima, razgraditi jedinstveni objasnidbeni sustav njegovih čudesa.**“ (Andrić 1999: 198)

Dobar je primjer i jedan slučaj Kapistranova iskustva viđenja:

„Još se jedno viđenje – koje je, prema Vareseu, svečevo prvo viđenje uopće – dogodilo u Brufi. Utamničeni Kapistran ugledao je kako okolni svijet preplavljuje neprobojna tama; jedino je svjetlo sjalo upravo iz njegova zatvora, a ljudi su izvana dolazili kako bi u tom zračenju promotrili jedino svjetlo što je preostalo na zemlji. Varese je ponudio očevitno tumačenje rekavši da je to viđenje najavilo ono malo svjetlosti što će je svečeve zasluge kasnije unijeti u iskvareni svijet na putu u propast. Ali motiv 'svjetleće tamnice' ima dugu povijest i antičke korijene; riječima Jacqueline Amat, on predočuje 'simboličku antitezu đavolskih tmina i svjetlosti mučenika'. **Iako to nije izričito rečeno, javljanje tog motiva kao da ukazuje na želju Kapistranovih biografata da njegovu utamničenju pridaju auru mučeništva.**“ (Andrić 1999: 190)

U popratnom komentaru Andrić ukazuje na interpretaciju autora povijesnog izvora, tradiciju i simboliku motiva „svjetleće tamnice“, ali nudi i vlastitu interpretaciju razloga koji su Vareseu ponukali da pripovijest o svečevu viđenju uključi u svoj biografski prikaz Kapistranova života. Unutar *Čudesna* metanarativi ne stoje sami za sebe, već su uklopljeni u kontekst historiografske analize dostupnih historiografskih dokaza. Pripovijesti se preispituju i o njima se formiraju vjerodostojna objašnjenja. Ipak, Andrić se ne suspreže u *Čudesima* predstaviti i zbujujuće slučajeve kojima je teško dokučiti odgovarajuće objašnjenje:

„Jedno takvo djelo, koje opisuje Varese, nije prikazano kao čudo, iako mu je blago preinačena stilizacija mogla pridati čudesni karakter. Riječ je o jednom od najbizarnijih odlomaka Vareseove *vitae*, u kojem se pripovijeda slučaj hladnokrvnog umorstva što se zbilo 'u nekom talijanskom gradu' (*in quadam civitate Italiae*). Dva su pastira ubila nekog dječaka pošto je on odbio njihovo nagovaranje na sodomiju; skuhalo su dijelove njegove utrobe i njima počastili njegova oca. Kad je Kapistran saznao za taj zločin, ubojice su očito bile upravo osuđene.; postavio se kao posrednik između njih na jednoj strani i dječakova oca i grada na drugoj. Govorio je 'tako žarko' o božanskoj milosti i o ljubavi što je dugujemo svojim neprijateljima da je naposljetku ishodio javnu pomirbu između dviju strana.

Ta zapanjujuća priča potiče mnoga pitanja. (...) Opisani zločin izgleda nam užasan i neoprostiv. Kapistranov čin milosrđa čini se pretjeranim, lišenim elementarnog osjećaja za pravdu, izrazito neprimjerenim. (...)“ (Andrić 1999: 187)

Ma koliko spomenuti slučaj bio iznenađujuće nelogičan, osobito u kontekstu drugih svečevih aktivnosti o kojima izvori svjedoče, Andrić nastoji čitatelju ponuditi potencijalna objašnjenja, oslanjajući se donekle i na interpersonalnu psihologiju: „Iako je bio proglasio da se bori protiv tri zvjeri, 'razvratnosti, oholosti i velikaške pohlepe', sada je javno branio sodomite i ubojice. Postupajući tako, potkopavao je poredak 'ljudskih' zakona i ustanova, koji se najoštrije odnose prema zločinima poput ubojstva ili sodomije (potonje se u srednjovjekovnom latinskom često zvalo naprosto *delictum*), a koji, s druge strane, ne progone prekršaje kao što je *superbia*. **Kapistran je dokazao da je kadar prevladati tu 'ljudsku' logiku zamjenjujući je božanskom ljubavlju, i tako je izazivao divljenje.**“ (Andrić 1999: 188)

Metanarativi inkorporirani u tekst *Čudesna* i neizravno svjedoče o Andrićevim profesionalnim opredjeljenjima za određene interpretacije povijesnih događaja. Tako, primjerice, kad piše o uroti provedenoj protiv dviju ugarskih kraljica koje su se našle na hrvatskom prijestolju nakon smrti kralja Ludovika I. – kćeri nasljednice Marije i njene majke Elizabete – Andrić sudbinu kraljica bilježi sljedećom rečenicom: „Kraljice su zarobljene, a Elizabeta je kasnije udavljena.“ (Andrić 1999: 29) Tom izjavom Andrić pokazuje da se za

potrebe hagiografske monografije zadovoljava povijesnom inačicom prema kojoj kraljica udovica Elizabeta umire zadavljena. Nasuprot tome, u poknjiževljenom kontekstu *Povijesti Slavonije* Andrić ostavlja prostora za propitivanje nejasne sudbine spomenute kraljice:

„Tu je 'gorjansku osvetu' iz 1386. u sljedećem stoljeću opisao kroničar Ivan Thuroczy u djelu *Chronicon Hungarorum*; njegov je epilog međutim nepouzdan: 'uhvatiše kraljicu Mariju, začepiše joj usta i utopiše je u dubokoj vodi rijeke Bosuta'. Pogubljena je tek Elizabeta, i to u Novigradu na moru, po nalogu napuljskoga dvora. Uopće, nedoumica o toj smrti trajat će do XIX. stoljeća, izazivajući raspre raspaljivane rodoljubljem. 1699, u 'Ljetopisu' tiskanu u Zagrebu, Pavao Ritter drži da su obje kraljice otpravljene u Novi, gdje je Elizabeta kasnije preminula.“ (Andrić 2001: 90-91)

Dok je u *Čudesima* priroda smrti kraljice Elizabete prikazana kao neosporna povijesna činjenica, u *Povijesti Slavonije* Andrić dopušta dovođenje dostupnih povijesnih izvora u pitanje, čime naglašava potencijalnu fikcionalnost povijesti onakve kakvu danas prihvaćamo zdravo za gotovo. Dok su u historiografskom kontekstu *Čudesima* metanarativi visoko funkcionalni – oprimjeruju i potkrepljuju autorove tvrdnje o prirodi i tijeku tematiziranih povijesnih zbivanja, čime doprinose vjerodostojnosti cjelokupnog izlaganja – u slučaju *Povijesti Slavonije* izraženija je samosvijest umetnutih pripovijesti. One također oprimjeruju, no ne konkretne povijesne događaje i pojave, već proces interpretiranja i predstavljanja historiografskih zaključaka, osobito s obzirom na relacije povijesti i tekstova. Služe, primjerice, razmatranjima o značaju jezika pri interpretiranju ljudskog iskustva:

„Kao što je zapazio Pseudo Cezarije, Dunav se u Grka zove Ister, a u Rimljana Danubij. Kasnije, za renesanse, pjesnici će slobodno brkati te podjednako klasične nazive. Javit će se, međutim, jedna nedoumica: 'Zašto rijeku Dunav povjesnici, a napose zemljopisci, nazivaju tako samo do Beograda, dok niže Beograda ona gubi to ime te se dalje naziva Ister?'

Tako je tu zagonetku ponovio, u XVIII. st., srijemski biskup Ladislav Szörenyi u svom 'Opisu Srijema'. Biskup je predložio i učen odgovor:

'Ja mislim da se Dunav poslije ili niže Beograda zove Ister zato što se 'is', tj. on, kod Beograda uvećava s tri rijeke, pak se po tome naziva 'is-ter' – 'on-triput' uvećan, odnosno u objašnjenju: on (Dunav) tripud (uvećan), tj. rijekama Savom, Dravom i Tisom.

Naime, Dunav je prije nego što stigne do Beograda samo, da tako kažem, 'is-bis', tj. uvećan za dvije velike rijeke, Dravu i Tisu, a kad stigne do Beograda i ondje primi i treću veliku rijeku Savu, onda postaje 'is-ter', tj. on (Dunav) tripud (uvećan). No, ako je ipak ovo mišljenje kome smiješno, neka iznese bolje i ja ću ga rado prihvatiti.'

U tome se, eto, izvanrednom etimološkom traktatu potkrepljuje, jezičnim sredstvima i argumentima, teorija o *stjecanju* rijekâ, koju smo netom suprotstavili onoj o hijerarhiji *utjecanja*: nakon što primi rijeke koje su mu veličinom gotovo ravne, Dunav odbacuje svoje vlastito ime i prihvaća novo, zajedničko: *Utrostručeni* ili *Ister*.“ (Andrić 2001: 23)

Promotrimo još neke primjere metanarativa umetnutih u tekst *Povijesti Slavonije*. U nekim slučajevima ne možemo govoriti o upotpunjenim pripovijestima-unutar-pripovijesti, već samo uviđamo naznake potencijalnih „malenih“ priča, koje nas podsjećaju na mnogobrojne „skrivenih“, nedostupne aspekte, kao i na nužnu necjelovitost našeg shvaćanja prošlosti. Npr. opis nedaća glada izmorenog antičkog grada Soluna Andrić popraćuje sljedećom uzgrednom opaskom: „Sedam su ga dana već izgladivali, a lađe s živeži nikako nisu pristizale, jer se držalo da je grad već pao u ruke neprijatelju. Strašna nevolja. *Kadli se*

nekom trgovcu Stjepanu, što je na lađi žitarici brodio Egejskim morem put Carigrada, ukaza Čudotvorac te ga naputi da okrene put Soluna. A za tom lađom, kao za otajstvenom vodiljom, pristizale i druge. Tako je Solun bio izbavljen.“ (Andrić 2001: 37) Kao čitatelji, ne možemo znati postoje li dokumenti koji potvrđuju *stvarno* postojanje trgovca Stjepana te kakvim li je nizom slučajnosti čudesna dogodovština spomenutog Stjepana osigurala da se njegovo ime – ime nekog trgovca s neke lađe žitarice – pronosi povijesnim analima. Neizravno ukazuje na nepredvidivost fikcionalnosti povijesti.

Takve necjelovite mini-narative posvećuje i izravno mehanizmima istraživanja prošlosti. Spominje, primjerice, srednjovjekovni grad Kolođvar: „Njegove tajnovite ruševine imaju u povijesti mjesto ne manje značajno od sama srednjovjekovnoga grada. Šezdesetih godina našega stoljeća pohodila ih je arheološka ekipa pod vodstvom B. Kralika i našla tragove života jednog davnog domaćinstva: žrvanj, kamenu tanad, krhotine gotički ornamentirane keramike pećnjaka. Prisjetimo se također kolođvarskih zidina s jednog Hötzendorfova akvarela: u snježnoj pustoši, u trstici, s dalekim jatom i – u prednjem planu – s dvije lisice koje nas prenose u topli svijet bajke, koje se, gospođe lije, razgovaraju na cijelcu.“ (Andrić 2001: 81) U Andrićevu tekstu drevni grad Kolođvar ne stoji kao tema umetnutog narativa sam za sebe, već se njegove ruševine naznačuju kao mjesto radnje jedne uspješne arheološke ekspedicije. Ne pripovijeda se povijest, već proces istraživanja i nastajanja povijesti. Usput Andrić ne propušta priliku asocijativno dometnuti i intermedijalni opis tematski vezanog akvarela – svoj tekst postmodernistički prožima elementima drugih, izvanjezičnih umjetnosti.

Izravne primjedbe o cikličnoj prirodi povijesti proizlaze i iz sljedećih primjera umetnutih metanarativa:

„(...) a tada je nastupila *neobična podudarnost, jedna obrnuta povijesna varijacija*. Iz zaleđa, ojačali Byzant Bazilija II. postupno je zaposjeo čitavu Bugarsku. 1018. preostao je još jedino bugarski Srijem. Iz te oaze beznadnog otpora, tvrdoglavi upravitelj Sermon odbija predati Srijem Byzantincima. *Mjera podudarnosti gotovo zapanjuje*. Prisjetimo se sirmijskog upravitelja Byzantinca Teognisa koji u VI. st. odbija predaju Avarima. Četiri i po stoljeća kasnije povijest je hirovito unaprijedila Byzantince. *Koja bi superiorna mašta to bila predviđjela* u onim godinama byzantskog sumraka i 'krvavog kaosa', pred barbarsku noć koja se nadnosi?

Prisjetimo se kako je stari ljetopisac Menandar onomad primijetio da kagan za pregovora sjedi u zlatnu stolcu, ukrašenu draguljima, svakako plijenu s nekog pohoda na carstvo; i kako ga Avari zaklanjahu štitovima, 'da ne bi Byzantinci na nj bacili strijele'. U XI. st., Bugarin Sermon i byzantski zapovjednik Konstantin Diogen pregovaraju o predaji Srijema. Konstantin Diogen, Byzantinc, bijaše se odlučio na beščašće, sramno i podmuklo djelo. Dok su tekli razgovori, on trgne ispod haljina mač i ubije bugarskog upravitelja Sermona... *Povijest ograničenih stvaralačkih mogućnosti, povijest ponavljanja i varijacija: borgesovska povijest, treba li reći...*“ (Andrić 2001: 47-48)

Fikcionalnost povijesti snažno je naglašena u razmatranju analogije Sternberg-Hvjezdohorski:

„*A jer povijest voli ponavljanja i inačice*, ideja Velikoga Gospodara Eurazije još će jednom bljesnuti, mnogo kasnije, u našem stoljeću: u poremećenom i uzvišenom umu jednog *carističkoga* generala koji će 1918. pokušati da, jurišajući iz svetih gradova Mongolije, povijesni argument *boljševizma* porekne povijesnim argumentom Azije i Žutoga Sunca. (...) Tragični se oniričko-delirični protagonist zvao *Roman von Ungern-Sternberg*. (...) obraćam vam pažnju na zanimljivo prezime Hvjezdohorski alias Sternberg: taj probitačni

prijevod na njemački jest onaj ključni operator potreban da se poveže legendarnog češkog pobjednika nad Tatarima iz XIII. st., i litvanskog baruna von Ungern-Sternberga koji u XX. st., s Bajkala, u snježnoj noći, poziva Aziju da ustane i da ga slijedi. Priznajem da u ovom trenutku pomalo vjerujem u reinkarnaciju. Dok je u Novosibirsku pao pred sovjetskim streljačkim vodom, barunu von Ungern-Sternbergu možda je bilo objavljeno da plaća prokletstvom činjenicu što se davni Čeh Jaroslav Hvjezdohorski borio protiv Azije koju tada nije razumio, a koja mu je (njemu, Romanu von Ungern-Sternbergu *alias Jaroslavu Hvjezdohorskom*) danas jedina nada.

Ako ništa, ponizno vjerujem da bi se ideja dopala – barunu.“ (Andrić 2001: 75-76)

Iznalaženje analogija pobliže će se adresirati u sljedećem odjeljku.

4.1.4. Analogija/alternativa

Isticanje analogija između pojedinih povijesnih slučajeva snažan je mehanizam pri potvrđivanju vjerodostojnosti historiografskih hipoteza. Potvrdi li se postojanje sličnog slijeda događaja pod donekle približnim okolnostima intenzivira se mogućnost da se događaj „pod povećalom“ odigrao upravo na predloženi način.

Unutar konteksta *Čudesa* analogije obavljaju upravo funkciju potvrđivanja sličnošću. Primjerice, konkretan slučaj Iloka oprimjeruje određenu generalizaciju, koja pak osnažuje i potvrđuje upravo Ilokov jedinstveni primjer: „Ilok je bio jedini grad u vukovskoj županiji koji je imao više od jednog samostana prosjačkih redova. Tako primjer Iloka potvrđuje opće pravilo da proširenost i distribucija mendikantskih fundacija odražava proces urbanizacije.“ (Andrić 1999: 45) Nadalje, pri interpretiranju srednjovjekovne prakse darivanja *ex voto* kipaca svečevom svetištu, Andrić povlači paralelu s drevnijom, antičkom praksom: „Predmnijevam da je praksa o kojoj je riječ srodna stanovitim običajima što su potvrđeni u starom Rimu: darivanju neprijateljskim božanstvima antropomorfnih lutaka i maski kao supstituta za stvarne osobe, obično u slučaju bolesti.“ (Andrić 1999: 247)

Na svojevrstnu analogiju, ili barem paralelizam, upućuje i ukazivanje na postojanje alternativa, kako u pružanju alternativnih objašnjenja povijesnih događaja tako i u opredjeljivanju za određen pristup analizi povijesne građe: „Preostaje golemo glavina Kapistranovih čudesa, naime izlječenja. Tu bi se obilnu građu moglo proučavati s gledišta povijesne patologije, kušajući donekle rasvijetliti zdravstvene uvjete onoga doba i njegove karakteristične bolesti, to jest ono što je Mirko Dražen Grmek definirao kao 'patocenoza', uravnoteženu zajednicu bolesti u danom vremenu i prostoru. (...) Drugi pristup opisima čudesnih ozdravljenja nastoji razumjeti mehanizme liječenja vjerom i uspoređuje učinkovitost čuda na različite bolesti.“ (Andrić 1999: 262) Navođenjem dvaju različitih mogućih pristupa, Andrić postiže snažniji dojam objektivnosti, jer uključuje čitatelja u proces istraživanja građe, osvrćući se na prednosti i mane ponuđenih alternativa. On i argumentira svoj konačan izbor pristupa: „Budući da bi svako temeljitije istraživanje s takvih polazišta iziskivalo solidnu upućenost u temeljne medicinske pojmove, patološki i medicinski aspekti Kapistranovih posmrtnih izlječenja ovdje neće biti opsežnije raspravljani.“ (Andrić 1999: 262)

Tipičan primjer uporabe analogije u svrhu potkrepljivanja autorovih subjektivnih pretpostavki vezan je uz Andrićevu hipotezu o Kapistranovom svjesnom odabiru Iloka kao svojeg budućeg sahraništa:

„Paradoksalno, baš na periferiji kršćanstva Kapistran je mogao ostvariti franjevački svetački ideal koji je uobličen i cijenjen u samom središtu: biti misionar i podnijeti mučeništvo za vjeru među nevjernima, ili, ako bi prilika za mučeništvo bila propuštena, barem odabrati da se bude pokopan na najbližem prikladnom mjestu, poslije podnošenja *quietissimum martyrium* bolesti. U tom promišljenom izboru mjesta smrti i vječnog počinka, Kapistran je dakako imao **prethodnike i moguće uzore**: André Vauchez navodi primjer augustinskog pustinjaka po imenu Giovanni Bono, koji je 1249. napustio Cesenu i otišao u Mantovu, zloglasnu po svojim krivovjercima, u nadi da će *mors mea erit ad destructionem hereticorum multorum ibidem existentium (...) et ad corroborationem fidei christianae* [‘moja smrt doprinijeti uništenju mnogih tamošnjih krivovjercara (...) i jačanju kršćanske vjere’]. Takva odluka izgleda kao očekivani čin ljubavi i samoprijegora sa strane inkvizitora, koji se u pravilu trebao ponašati na isti način za svoga aktivnog života: neprestano boraviti u području koje mu je dodijeljeno. Kao što stoji u odgovarajućem naputku iz glasovitoga *Directorium inquisitorum* (oko 1376) katalonskog dominikanca Nicolau Eymericha:

‘Savjetujem im da se ne zadržavaju po Kuriiji, jer Crkva može mnogošto izgubiti uslijed odsutnosti inkvizitora iz njihovih područja, a nema što dobiti od njihove prisutnosti u Rimu. Kada se inkvizitor udaljava iz područja koje mu je povjereno, krivovjerja i zablude protiv kojih se borio ponovno niču.’“ (Andrić 1999: 58)

Analogije su izrazito naglašene i pri analizi franjevačkih hagiografskih topoa prisutnih u Kapistranovim biografijama:

„Tako je Francesco iz Fabriana bio zvan *Franciscus novellus*, Filippo do Aqueriis primio je stigme, Sante iz Scotaneta i Corrado iz Offide činili su čuda nad vukovima, i tome slično. Drugim riječima, u svima njima nastavljao je živjeti sv. Franjo. Te ponavljane anegdote i motivi prizivale su jedinstvene početke reda, stvarale privid njegova aktualnog jedinstva i pokušavale zataškati povijesne promjene koje su se u međuvremenu dogodile.

Ivan iz Tagliacozza razmišljao je u okvirima istoga kalupa kad je, u svome izvješću o Kapistranovoj smrti, uočio važnu koincidenciju ili, točnije, niz koincidencija: Kapistran je izdahnuo u istome mjesecu, istoga dana u tjednu i gotovo u isti sat kao i Patrijarh reda, sv. Franjo. Za Tagliacozza, te su slučajne podudarnosti bili nebeski znaci bremeniti značenjem: one su dokazivale da je Kapistran zaista živio kao *ipsius perfectus imitator*. Nikolas iz Fare i Kristofor iz Varese, sa svoje strane, izvijestili su o nekim tipično ‘franjevačkim’ čudesima koja je Kapistran učinio. Jednoga ljetnog dana, čitamo u obje *vitae*, u dvorištu crkve Marijina Uznesenja u gradu Tivoliju, Kapistran je propovijedao pred nekom bratovštinom; propovijed je ometao neumorni zbor cvrčaka (*cicadae garrulae*) iz susjednog vrta. Kapistran je naredio cvrčcima da ušute i oni su smjesta zamuknuli; ali kada je sastanak bio završen, izdao je dopuštenje i cvrčanje se nastavilo. Jednu drugu propovijed, u crkvi u Lancianu, ometale su lastavice; odletjele su pokoravajući se Kapistranovoj naredbi. Te anegdote svakako posjeduju vlastitu draž; ali one su ponajprije odjeci odgovarajućih legendi o svetome Franji. Što se tiče lastavica koje ometaju propovijed, identičnu anegdotu pripovijeda *Legenda maior* (12, 4) sv. Bonaventure, kao i Toma iz Celana u svojim *Miracula beati Francisci* (glava IV: *De dominio quod habuit super sensibilibus creaturis*, paragraf 2=21). Priča o cvrčcima kombinira elemente prethodne s onima iz paragrafa 27 Tominih *Miracula* ili paragrafa 171 njegove *Vita secunda*, gdje se opisuje čudesna komunikacija sv. Franje s jednom *soror cicada*.

Analogije između Kapistranova i Franjina života ne zaustavljaju se na tome. (...) Svakako, ima još primjera koji ilustriraju kako je Kapistranova biografija ‘usidrena’ u franjevačkoj hagiografiji.“ (Andrić 1999: 69-70)

Napokon, povlačenjem analogije Andrić se efektно osvrnuo i na samu prirodu tematiziranih čudernih izlječenja, dajući čitateljima povod za promišljanje:

„Naša nespremnost da povjerujemo u istinitost tih izvješća temelji se na dva glavna razloga: čudesa su, po definiciji, vrlo nevjerojatni događaji; i nepristranost autora izvješća upitna je. Taj oprezni stav nije nužno povezan s idejama što ih možemo imati o religiji i svetosti. Izvješća o čudesnim izlječenjima, na primjer, imaju jake izgleda da budu primljena s nevjericom i onda kad dolaze iz posve nereligioznog konteksta. Ovdje bih ukazao na *upadljivu usporednost između iscjeliteljskih svetišta i ljekovitih kupki*. Slučaj Đakovačke Breznice može poslužiti kao dobra ilustracija. Knjiga o tom mjestu iz 1910. sadrži promotivni tekst o mjesnim kupkama, koji donosi i 'izjave nekih poznatih osoba, koje su se liječile u kupki došavši s jakim reumatičnim bolovima pa čak i sa štakama, da bi nakon provedene kure liječenja ostavili štake u kupalištu'. U jednoj od tih izjava čitamo: 'Franjo Deny, pekarski obrtnik, rodom iz Osijeka, došao iz Pittsburgha iz Amerike i to na štakama. Bio u više kupališta, no nigdje si nije našao pomoći. U Breznici je nakon desete kupke odložio štake i posve zdrav otišao.'

To lakonsko izvješće nalikuje u velikoj mjeri nekim pričama o čudesima koje smo razmatrali. Zajednički elementi uključuju konvencionalni opis izlječene osobe, neuspješne pokušaje da se pomoć nađe na drugim mjestima, ostavljanje štaka u kupalištu (svetištu) poslije izlječenja, itd. Jedina razlika u izvješću o ljekovitom kupalištu jest odsutnost religijske i nadnaravne dimenzije. Umjesto religioznih obreda, bolesna osoba izvodi konkretnu, fizičku terapijsku radnju, pa je utoliko lakše povjerovati u njeno konačno izlječenje. No, ono se ne mora nužno uzeti zdravo za gotovo. Autor promotivnog teksta anticipira moguće sumnje u svoju nepristranost tako što citira 'poznate' i precizno identificirane svjedoke, koji potvrđuju iscjeliteljsku moć kupališta.

Srednjovjekovni *libri miraculorum* temelje se na, u biti, istom načelu.“ (Andrić 1999: 301)

Kao što vidimo, u kontekstu historiografskog teksta *Čudesa* analogije se naglašavaju u svrhu potkrepljivanja određenih hipoteza ne bi li se ostvario dojam objektivnosti odnosno vjerodostojnosti. Potvrda o postojanju sličnih slučajeva uvećava mogućnost postojanja konkretnog slučaja koji se razmatra. No kakav je slučaj s *Povijesti Slavonije*?

Za razliku od *Čudesa*, u *Povijesti Slavonije* analogije nisu striktno vezane uz historiografske procese istraživanja građe i oblikovanja hipoteza, već tekstu pridaju i umjetničku, metaforičnu nijansu: „Slavonija kao mala *mesopotamía*, uz napomenu da njen Eufrat i Tigris (Sava i Drava) ne utječu u more, nego u treću rijeku, Dunav.“ (Andrić 2001: 9) Nabranjem tradicionalnih historiografskih oblika u uvodnom odjeljku „Prolegomena za Slavoniju“ Andrić ukazuje na povezanost svojeg povijesnog pregleda s bogatom historiografskom tradicijom, u čije okrilje time smješta svoje djelo:

„'Prolegomena' su učen izraz čiju naprasnost, nadam se, donekle umanjuje pokroviteljstvo tradicije. Poznata su, tako, Kollerova 'Prolegomena' za *Povijest pečujске biskupije (Historia episcopatus Quinqueecliarum 7 svezaka, Požun-Pešta, 1782-1806)*, koju slavonski istraživači često navode. I uopće, učene grčke riječi (kao posuđenice u latinskome) nisu nikakva rijetkost u 'hrvatsko-ugarskoj' historiografiji, osobito od renesanse naovamo. Tako na primjer *epitome* ili izvod ili sažetak: usp. *Epitome* oca Samuela Timona ili pak *Epitome rerum Hungaricarum* Pietra Ranzana. Zatim, *kronikon* ili, u množini, *kronika*: vidi *Chronicon Hungarorum* Ivana Thuroczyja, XV. st. Ili *horografija*, napose *povijesna horografija*, što će reći 'zemljopis', i to u točnijem smislu nego poznija 'geografija': usp. *Chorographia historica* Josipa Firmana, XVII. st.“ (Andrić 2001: 12)

Povlačenje analogija s pripovjedačkim topoima historiografske tradicije često se uključuje u tekst *Povijesti Slavonije*, prema mojem sudu u svrhu razotkrivanja pripovjedačke naravi i konstruiranosti povijesnih prikaza. Očituje se da verbalizacija pojedinog povijesnog slučaja ne ovisi samo o „prevodivosti“ tijeka zbivanja u riječi, već na autentičnost povijesnog prikaza snažno utječe tradicija narativnih modela. Evo jednog zanimljivog, živopisnog primjera:

„Čini se da je anonimni 'Strategikona' stvarnost što je opisuje vrlo daleka: on je zamišlja s grotesknom bezazlenošću. Prisjećamo se *sličnog mjesta u njegova zapadnog suvremenika, Bede Prečasnog*. Evo tog dramatičnog igrokaza:

'Na Uskrs, Eumer stiže u kraljevo ljetno sjedište pored rijeke Derventa, i bude pušten k njemu pod izgovorom da će mu predati poruku svoga gospodara; i dok je lukavo izgovarao tobožnju poruku, iznenada se diže, izvuče bodež ispod odijela i nasrnu na kralja. Kad to opazi kraljev savjetnik i najbolji prijatelj Lila, ne imajući pri ruci štit kojim bi ga zaklonio od ubojstva, on bez oklijevanja podmetnu svoje tijelo da primi udarac. Ali je neprijatelj zario nož s takvom silinom da je čak i kroz tijelo ubijenog ratnika ranio kralja.' ('Historia ecclesiastica gentis Anglorum'; prev. I. Kovačević)

Kako jedan redovnik zamišlja ubojstvo? Tu je, ponajprije, golemi nož u koji njegov vlasnik sumnja (zato se dodatno osigurava otrovom, kojim premazuje oštricu). Pa ipak njime jednim udarcem gotovo probode dva čovjeka. Pisac veli 'zakloniti štitom od ubojstva', 'podmetnuti tijelo': to je čudnovata predodžba vrtoglave situacije. Doslovno uzeto, to je mjesto prilično smiješno. Ubojica nasrće na kralja čiji dvorjanin 'ne oklijeva' (nalazeći vremena da ustanovi, sa žaljenjem, kako 'nema pri ruci štit') prisebno podmetnuti svoja prsa ili leđa, na koja nalijeće onaj nesretnik, koji mora biti utjelovljenje gluposti i sljepoće: on se jednostavno zaputio svojim nožem na kralja ne obazirući se na dvorjane, ostalu velikodušnu gospodu, pse, konje ili zalupljena vrata koja bi preda nj mogla iskrnuti; on je sveden na jednu jedinu, bezazlenu koliko i zlohotnu, želju, slijepu za svaku mogućnost upletaja sa strane...

Apologije se, dakako, mogu predlagati. U pozadini tog Bedina navoda (na primjer) nije psihološka simplifikacija, a obavijest o ubojičinu ponašanju nema nikakva smisla izvan cjeline najužeg konteksta. *Taj je odlomak ono što zovemo topos. Beda ne pripovijeda i ne zamišlja, nego improvizira jedno opće mjesto iz srednjovjekovne historiografske topike, koje je ekvivalentno današnjemu (recimo) 'Edwin je, zahvaljujući požrtvornosti svoga savjetnika, preživio atentat što ga je pokušao na nj izvršiti Kuikelmov plaćenik'.*“ (Andrić 2001: 41-42)

U svojem narativu Andrić bilježi prisutnost još jednog, manje uočljivog, no također reprezentativnog pripovjedačkog topoa:

„A početkom XVII. stoljeća, u *Mitrovici*, jedan dubrovački isusovac-misionar, Bartol Kašić, zapisat će s resumirajućom erudicijom:

'Tu se još u temelju vide *ostaci opeka crvene boje*, kažem, *one doista velike opeke koje nisu tijekom vremena ni najmanje razjedene te se čine skoro neuništive*. O neistraženi sudovi vječnoga Boga! Nekoć tako velik grad, veseo i bogat, glavno sjedište careva, a sada *leži razvaljen, porušen i skoro sravnjen sa zemljom*, od Slavena, Huna i na koncu od Turaka pod čijom vlašću sad stenje.'

(...)

Taj je Kašićev ulomak, rekao bih, u posjedu dragocjene formule za vrijednost što bi je se moglo nazvati krepkošću slike. Predlažem da čitatelj uspoređi retke što sam ih pribilježio nakon razgovora s jednim autohtonim slavonskim pripovjedačem i, dopustite, mojim kumom:

'To je tvrđava bila od *hrastovine kakve više nema*, ili ih je možda još nekoliko ondje, vidiš, u Gušavcu. I ta se hrastovina rezala u daske debele evo ovaliko; i sjede u takvoj hrastovoj kuli Turci, i dođe naš Zrinski s tisućom, dvije, tri, pet tisuća momaka, i pokolje te Turce i *sve ih popalji*.'“ (Andrić 2001: 40, 42)

Ukazivanjem na narativni motiv razaranja navodno neuništivog građevnog materijala (opeke, hrastovina), zajednički službenom zapisu Bartola Kašića i razgovornom stilu „autohtonog slavonskog pripovjedača“ – kuma, Andrić ukazuje na snažnu ulogu jezika i jezičnih figura u oblikovanju iskaza o prošlosti te, posljedično, naše percepcije povijesti/prošlosti.

U tekstu *Povijesti Slavonije* prisutni su i potencijalni alternativni sljedovi povijesnih događaja, no autorova nakana pritom nije argumentacija o prihvatljivosti pojedinih mogućnosti čitatelju, već ponuđene alternative nukaju čitatelja na imaginativno promišljanje u smjeru „što bi bilo kad bi bilo?“ Naprimjer:

„Tatarska je provala pomalo čin demonstracije: *naznaka strašne mogućnosti, koja na sreću nije doživjela svoju posvemašnju realizaciju*. Stepska je Azija očitala Europi munjevitou lekciju. Kakav je otpor ova mogla, raspršena i prestravljena, pružiti uspostavi trajne dominacije, da su je Tatari poželjeli provesti? Teško da bi značila ozbiljniju zapreku, i *povijest bi u tom slučaju, kako se znade uzdisati, krenula posve drugim tokom*. Jesmo li doista, u tih nekoliko godina tatarske prisutnosti, na raskršću tako korjenito različitih mogućnosti?“ (Andrić 2001: 62)

Korjenito različitu suvremenu stvarnost sugerira i sljedeći primjer alternativnog odvijanja događaja:

„Uostalom, dva ili tri desetljeća iz sredine XV. st. svim nas silama uvjeravaju da se u njima odlučuje sudbina *kršćanstva*. Predodžba blizine ponora kršćanskom je svijetu definitivno doprijela do svijesti. On zbija redove: naziru *se štoviše mogućnosti nekih poteza koji bi sudbinski izmijenili njegovu fizionomiju*. Bizantski car moli ugarsku krunu za pomoć u obrani ostataka 'grčkoga' carstva pred maloazijskim Antikristom, i zauzvrat obećava uniju s rimskom Crkvom i priznavanje papinskog autoriteta. Papa Grgur X doista je odgovorio na taj nečuveni prijedlog žestokim bodrenjem katoličkih vladara...“ (Andrić 2001: 78)

Navedene alternative ne razotkrivaju historiografske postupke u tolikoj mjeri koliko kod čitatelja pobuđuju ontološku nesigurnost i ističu *krhkost* povijesti. Naše današnje poimanje povijesti nije uvjetovano samo gotovo pa arbitrarnim nizom čimbenika - slijedom povijesnih slučajnosti, već je oblikovano i jezičnim ekspresivnim odabirima pojedinaca.

4.2. Pripovijedanje

4.2.1. Fokalizacija/pripovjedač

Dobar prvi korak pri analizi formalnih aspekata kako historiografskog teksta tako i fikcionaliziranog teksta o povijesti bio bi razmatranje „osobnosti“ koja samo pripovijedanje izvodi – pripovjedača, ali i fokalizacije evidentne u tekstu – pitanje vezano uz „gledište koje usmjerava pripovjednu perspektivu“ (Genette 1992: 96).

Što se očekuje od pripovjedača unutar historiografskog narativa? Gotovo je nemoguće da bi povjesničar u službenom, znanstvenom historiografskom zapisu ulogu pripovjedača dodijelio određenom „liku“ odnosno povijesnoj ličnosti, iako bi tvrdnje u tekstu možda mogao popratiti izvadcima iz govora ili memoara tematiziranih povijesnih ličnosti – no takvi bi personalizirani umetci bili u funkciji povijesnog dokaza, a ne primarnog pripovjedača. Dodjeljivanje uloge pripovjedača učesnicima povijesnih događaja očekivalo bi se unutar konteksta historiografske metafikcije, gdje bi homodijegetski pripovjedač izvrsno poslužio za postmodernističko razotkrivanje artifizijelnosti *jedne* povijesne istine nasuprot mnoštvu mogućih inačica povijesnih prikaza događaja.

Nadalje treba sagledati odnos pripovjedača i samog autora teksta. Genette se zalaže za „rigoroznu identifikaciju“ autora i pripovjedača kao jednu od glavnih oznaka dikcije – naglašava kako u kontekstu činjeničnih narativa autor u potpunosti na sebe preuzima odgovornost za iznesene tvrdnje te time pripovijedanje ne pripisuje drugima. Za razliku od toga u slučaju fikcije autor u većini slučajeva odbija poistovjećivanje s pripovjedačem, jer se nastoji ograditi od bilo kakvih pretenzija na istinitost i stvarnost napisane radnje. (Genette 1993: 70) Iako se navedene primjedbe ne mogu osporiti, preostaje nam vidjeti na koji je način autorski pripovjedač evidentan u historiografskom tekstu. Kako je cilj takvih tekstova uglavnom predstaviti vjerodostojan, „objektivno istinit“ prikaz prošlosti, u interesu je autorskog pripovjedača biti što manje uočljiv i postići iluziju „prirodnog“ samopripovijedanja događaja.

Sve u svemu, unutar historiografskog konteksta očekivao bi se pretežno impersonalan, heterodijegetski pripovjedač, koji bi ipak trebao ispuniti jednu stavku koja se tradicionalno očekuje od homodijegetskog pripovjedača, a to je opravdanje širine opsega svojeg znanja. Drugim riječima, historiografski bi pripovjedač ipak čitatelje trebao informirati o tome kako je došao do informacija koje posjeduje i proizlazećih zaključaka.

Fokalizacija se, s druge strane, bavi pitanjem iz čije se perspektive čitatelju nudi uvid u radnju. Ne izjednačuje se s pripovjedačem, jer u književnom kontekstu često sporedan lik može pripovijedati događaje vezane uz glavnog junaka – prijatelja, poznanika itd. Fokalizacija je vezana uz pitanje čija se iskustva prate odnosno tematiziraju. Rekla bih da je u slučaju povijesnih pregleda fokalizacija sveobuhvatno vanjska u tolikoj mjeri da se zapravo radi o nultoj fokalizaciji odnosno nefokaliziranim tekstovima (Genette 1992: 99). Vanjski se fokalizator odlikuje sveobuhvatnim znanjem – upoznat je s prošlošću, tijekom i budućnošću prikazanih povijesnih događaja. Donekle bi se očekivalo da zna sve o predstavljenom svijetu. No je li doista tako? Može li povjesničar, autorski pripovjedač-fokalizator, doista znati sve o prošlom stvarnom svijetu koji njegov tekst tematizira? Odgovor je negativan, no povjesničar je ipak u poziciji gdje zna sve o svojoj *reprezentaciji* svijeta, a to je u biti ono što bi čitatelj od njega i trebao očekivati.

Usmjerimo li se na konkretna Andrićeva djela, rekla bih da i u *Čudesima svetoga Ivana Kapistrana* i u *Povijesti Slavonije u sedam požara* Andrić za sebe rezervira poziciju autorskog pripovjedača-fokalizatora.

Konkretnije, u *Čudesima* – dakle, striktnije historiografskom djelu – u uvodnom poglavlju eksplicitno, u svoje osobno ime, smješta svoju studiju u akademski i prostorno-vremenski kontekst: „Ovaj je rad rezultat četverogodišnjeg poslijediplomskog studija na Odsjeku za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta (CEU) u Budimpešti, u razdoblju 1993-1997.“ (Andrić 1999: 12) Slijede zahvale osobama uključenim u dobavljanje i analizu povijesnih izvora, a uvod Andrić zaključuje paragrafom u kojem progovara o konkretnom procesu stvaranja studije:

„Pod uvjetom da čovjek provede dovoljno vremena proučavajući neki predmet, nema ničeg tako zanimljivog što ne bi moglo postati dosadnim, i ničeg tako dosadnog što ne bi moglo postati zanimljivim. Od dana svoje prve inicijacije u zbirke Kapistranovih čudesa, vjerujem da je to fascinantna građa. Moj rad na njima

kolebao se između oduševljenja, zasićenosti i očaja. U časovima slabijeg nadahnuća, pokušavao sam se uvjeriti u mudrost koja je, kako izgleda, bila bjelodana Stjepanu iz Varsány, ugarskom franjevačkom provincijalnom vikaru u Kapistranovo vrijeme: *sceleris arguerer negligentiae si coepto desisterem ab opere.*“ (Andrić 1999: 13)

U daljnjem tekstu razrade ponekad aludira na svoju autorsku prisutnost, pri čemu izmjenjuje uporabu 1. l. mn. i 1. l. jd. Prvo lice množine predstavlja svojevrsno „inkluzivno mi“, koje obuhvaća njega i čitatelja dok zajedno promatraju povijesne izvore i procjenjuju dostupne dokaze: „**Razmotrimo** datume dokumenata koje imamo na raspolaganju.“ (Andrić 1999: 84); „**Ostavimo** sada govor statistike i **okrenimo se** svjedočanstvima pojedinih priča.“ (Andrić 1999: 233) Ipak, uporaba inkluzivnog mi ne sugerira posvemašnju objektivnu distancu autora, koji takvim rečenicama suptilno izražava i vlastite stavove/preferencije: „**Možemo se suglasiti s Erikom Fügedijem** da takve nerealne kombinacije nisu bile lišene stanovite političke zadnje misli: poslije niza teških poraza, kršćanski vladari moraju iznova shvatiti da je Turke moguće potući.“ (Andrić 1999: 59)

Za razliku od toga, Andrić poseže za 1. l. jd. u slučajevima kad se izražava o vlastitim stručnim i autorskim postupcima i odlukama. Primjerice, kad argumentira razotkrivanje lažnosti jednog povijesnog izvora: „Kroničar franjevačkog reda Nikola Glassberger donosi u svome djelu tekst jednog pisma Ivana Kapistrana o beogradskoj bitci, datiranog 21. srpnja 1456. Ispitivanje njegova sadržaja **uvjerilo me** da je to pismo apokrifno (možda ga je sastavio sam Glassberger).“ (Andrić 1999: 55); kad objašnjava svoju uporabu termina: „Kad za neku zbirku **tvrdim** da je kronološka, **mislim** da ona odražava slijed svjedočenja (a ne čudesa samih), i takvo svojstvo, bude li potvrđeno, vjerojatno može potvrditi autentičnost dotičnog dokumenta u smislu da je nastao kroz neposredan i neprekinut doticaj s ljudima koji su doživjeli čudesa, bilježeći njihove iskaze u izvornome redoslijedu.“ (Andrić 1999: 103); kad otvoreno priznaje subjektivnost određenih nagađanja: „Također, dvije se verzije zapravo ne slažu oko identiteta dječaka koji je razbio lubanju kad je pao u bunar (**naslućujem** da je autor zbirke Ic bio taj koji je, pri sažimanju podataka, pobrkao pojedinosti).“ (Andrić 1999: 168); kad pojašnjava opseg svojega rada: „Za razliku od Klanczayeva modela, koji obuhvaća podjednako čudesa *in vita* i ona *post mortem*, **moj** je model ograničen na posmrtnu sferu.“ (Andrić 1999: 203); kad se opredjeljuje za interpretacije: „Interpretacija **kojoj sam skloniji** implicira nešto drukčije razumijevanje 'identiteta' (...)“ (Andrić 1999: 247) te kad ističe svoja ograničenja: „Mora se naglasiti da se konačni rezultat samo izdaleka približava mogućim nalazima prave medicinske analize. (...) Pošto **ne raspolazem** medicinskom stručnošću kakva bi mogla identificirati stvarne bolesti i razlučiti ih od popratnih simptoma, u statistiku **sam unio** sve tegobe o kojima govore izvori.“ (Andrić 1999: 265).

Sve u svemu, iako bi se od historiografskog teksta možda očekivalo impersonalnog pripovjedača u 3. l. jd. (Zlutar 1989: 35), s ciljem očuvanja objektivnosti, efekt Andrićeve izmjene 1. l. jednine i množine jest da uvelike doprinosi upravo ciljanoj vjerodostojnosti. Inkluzivnim mi uključuje čitatelja, pozivajući ga na posredno sudjelovanje u samom procesu ispitivanja i interpretiranja povijesnih dokaza. Kako su mu vrata povjesničareve radionice otvorena, čitatelj ne pati od nepovjerenja i teže će posumnjati u iskrenost povjesničareva rada. Izjavama u 1. l. jd. Andrić ne nameće određena uvjerenja s autoritarne pozicije stručnjaka,

nego dublje uvodi čitatelja u poduzete korake, priznajući svoje nedoumice i ograničenja. Time doprinosi transparentnosti teksta, i krajnji je rezultat vjerodostojnost.

U fikcionaliziranoj *Povijesti Slavonije* Andrić ne odmiče od prakse izražene u *Čudesima* – i dalje pripovijedanje izvodi autorski pripovjedač-fokalizator, koji se otvoreno javlja u uvodnom poglavlju:

(...) Jedna je od nakana ove knjige okušati se u kroćenju ili pitomljenju Bösendorferova djela, pa i još nekih slavonskih 'šuma'. Na trenutak *sam se ponadao* da će nepozvanost i neukost, koje teško da mi je pošlo za rukom zabašuriti, biti oprostivije *smjestim li ih* (onako kako je sâm Bösendorfer priznao prethodničke zasluge, u diciplini znanoj kao 'povijesni zemljopis', nezaobilaznome Mađaru D. Csánkiju) u sjenku tako ozbiljna i poštovanja vrijedna djela.“ (Andrić 2001: 12, 13)

I dalje alternira između 1. l. jd. i mn.: „*Dopustit ću si* na koncu da *navedem* jedan dragocjeno sažet ulomak iz 'Geografskog uvoda' (...)“ (Andrić 2001: 10); „Koliko su rasvijetljena pitanja početnog razdoblja hrvatsko-ugarske zajednice? Koliko su pouzdane i same temeljne činjenice? *Nismo previše skloni* takvim nedoumicama.“ (Andrić 2001: 48) Razlika je ipak uočljiva s obzirom na stupanj pripovjedačeva kritičkog angažmana: „Sada, osim predaje Sirmija, Avari traže i mnogo novca, 'te uobičajeni novac što su ga Kutriguri i Utiguri primali od cara Justinijana, budući je Bajan pokorio oba ta plemena'. Povrh toga, i neke ratne zarobljenike. Sve to 'kako bi Bajan opet bio carev sin'. *Podmukla, licemjerna igra.*“ (Andrić 2001: 32) Kao što se vidi iz priloženog, u *Povijesti Slavonije* Andrić otvoreno prosuđuje činove povijesnih aktera. Pripovijedanjem u 1. l. komentira i neke autorske postupke: „Tako se najavljuje priča o gradu Ružici, nakon što su naraštaji ljudi, reklo bi se, odavno izgubili svaki doticaj s njenim iskonima. (...) *Teško da ona može pružiti podataka upotrebljivih u našoj rekonstrukciji, ali ćemo je rado poslušati.*“ (Andrić 2001: 120)

Moglo bi se reći da Andrić nije eksperimentirao s fokalizacijom unutar fikcionaliziranog povijesnog pregleda te da se glavna razlika između Andrića, pripovjedača-povjesničara, i Andrića, pripovjedača-esejista, očituje u stupnju slobode komentiranja koju si Andrić dopušta pri oblikovanju tekstova.

4.2.2. Sigurnost autorskog pripovjedača

S obzirom na specifičnosti konteksta tekstova o povijesti, koji pretendiraju na visoku vjerodostojnost, izraženi stupanj sigurnosti autorskog pripovjedača u iznesene tvrdnje zaslužuje vlastiti odjeljak.

Kako snosi odgovornost za tvrdnje iznesene u tekstu, ne začuđuje što u *Čudesima* Andrić određene formulacije bilježi s prikladnim stupnjem distancirajućeg oklijevanja. Npr.: „Odnos opservanata prema kulturi nije bio neprijateljski. *Ipak, moguće je da* nije bio posve lišen unutarnjih proturječja (...)“ (Andrić 1999: 23); „Kapistranov otac, koji se *možda* zvao Antun, nalazio se u toj posljednjoj skupini. On je bio Nijemac *ili* Francuz; *možda* je prešao na protivničku stranu prije Anžuvinceve konačne propasti (...)“ (Andrić 1999: 28) Iskazima različitih stupnjeva sigurnosti komentira i djelatnosti svojih strukovnih prethodnika:

„Otkrivajući to duhovno rodoslovlje, autor *Cronicae zacijelo* je želio naglasiti korisnu ulogu koju je Bosna odigrala u počecima opservancije; *po njegovu sudu*, vikarija je razvila samosvojan oblik franjevačke perfekcije pa je stoga mogla biti izvorom nadahnuća za druge.“ (Andrić 1999: 26); „*Po Housleyevu sudu*, općenito usvojenoj pretpostavci o sutonu križarske ideje proturječi činjenica da je ona naišla na tako 'oduševljen odaziv široke socijalne osnovice', s obzirom da je takav odaziv jedino valjano objašnjenje poraza Mehmedove vojske. Pa ipak *povjesničari oklijevaju priznati* križarsku narav te pobjede (...)“ (Andrić 1999: 33-34).

U nekim instancama, Andrić izravno upozorava na neadekvatnost dostupnih povijesnih izvora. Tako komentira navodne heretičke djelatnosti srednjovjekovnih fratičela: „(...) *ako se može vjerovati* optužbama njihovih progonitelja (*koje ne treba uzeti zdravo za gotovo*) (...)“ (Andrić 1999: 18), kao i konvencionalnost inkvizitorskih optužbi: „Hereza ocrtana u spisima inkvizitorâ *uvijek je u određenoj mjeri njihova vlastita fikcija: oni često vide ono što žele i što su naučeni vidjeti. Stoga tek valja istražiti*, onoliko koliko će to dopustiti *škrti izvori*, koji je bio *stvarni opseg* 'krivovjernog gibanja' u petnaestostoljetnom Srijemu, podjednako patarenskog kao i husitskog podrijetla.“ (Andrić 1999: 52)

U *Povijesti Slavonije*, Andrićev autor-pripovjedač također izražava sumnju u pogledu uvjerljivosti određenih pretpostavki. Pritom koristi izraze poput: „*U svemu, ako dostupni podaci ne varaju*, rod je pod imenom Iločkih poživio samo četiri naraštaja.“ (Andrić 2001: 92), ili poseže za retoričkim pitanjima: „Predstoji li tek pitanje povezivanje priora Ivana od Paližne s Ivanom Horvatom i njegovom braćom? *Što su to, možda, znali stari povjesnici koji su kada brkali ta dva Ivana, drugove u uroti protiv ugarske krune?*“ (Andrić 2001: 88)

Ponekad izravno upozorava čitatelje na potrebu za kritičkim iščitavanjem dostupnih tekstova (a time i same *Povijesti Slavonije*). Primjerice, kazuje: „ (...) 'Bar filolozi tako kažu.' Da, 'tako kažu', *ali tko će znati? Valja uvijek sačuvati nešto skeptičke rezerve.*“ (Andrić 2001: 61); „*Ali definitivnog rješenja nema.* (Čarolija filoloških igara, mnogima nepristupačna ili nerazumljiva, sastoji se upravo u njihovoj nezaključivosti, u infinitezimalnom približavanju)“ (Andrić 2001: 108); „*Teško je, dakako, razaznati što je zapravo na stvari.* (Čitava se priča sastoji od nedostatna broja krhotina: cjelinu valja 'imaginirati'.)“ (Andrić 2001: 124) U posljednjem primjeru Andrić, štoviše, izričito ukazuje na važnost neizbježne uporabe imaginacije pri interpretiranju povijesnih događaja i sastavljanja slike o prošlosti.

Pripovjedačku nesigurnost izražava i kad dovodi u pitanje sposobnost suvremenog čovjeka – čitatelja – da doista razumije vrijednosti i načine razmišljanja onodobnih ljudi: „Pogansko mnogoboštvo pada u zaborav. *Pitamo se koliko ga uopće možemo pojmiti.* Najčudnije je valjda to da je ono, *ma kako nezamislivo*, doista postojalo.“ (Andrić 2001: 26); „*Što znamo danas o posjedovanju? Dohvaćamo li još uopće smisao tog* čudnovatog strpljivog čina, samosvjesnog čina posjedovanja? Baviti se feudalnim društvom, društvom temeljenim na posjedovanju, pomalo znači upustiti se u miroljubivu pustolovinu antropološke arheologije.“ (Andrić 2001: 53)

Pri analizi stupnjeva sigurnosti autorskog pripovjedača u vjerodostojnost iznesenih iskaza uočavamo da se u historiografskom okviru *Čudesu* Andrić nastoji ograditi od

posvemašnje uvjerenosti u istinitost svojih hipoteza, dok u *Povijesti Slavonije* upadljivo izražava i komentira svoje sumnje. U oba se slučaja autorski postupci mogu smatrati razgolićivanjem procesa, no nagađam da se u dvama djelima logika iza spomenutih postupaka razlikuje. Očiglednim priznavanjem autorskih nesigurnosti i nedoumica Andrić se u *Čudesima* očituje kao vjerodostojan pripovjedač, koji ne bi varao svoga čitatelja, već otvoreno prikazuje vlastita ograničenja. U *Povijesti Slavonije* postupci razotkrivanja procesa i krhkosti naših zaključaka o prošlosti obojeni su određenom dozom cinizma i podupiru osjećaj nesigurnosti u čitatelja, koji biva prisiljen priznati određen stupanj fikcionaliziranosti i fabriciranosti našeg znanja o svijetu.

4.2.3. Diegesis

Kako su primjerak znanstvenog pisanog rada, od historiografskih se zapisa ne bi očekivalo mimetičko – prikazivačko – oblikovanje teksta. Budući da se od povjesničara prvenstveno očekuje da informativno i uvjerljivo predstave rezultate svojih istraživanja, najprikladnije im je (a i tradicionalno očekivano) zaključke izložiti vodeći se pravilima *diegesisa*. Radnja (povijesni događaji) se *pripovijeda*, a ne *prikazuje*. Nasuprot striktno historiografskim tekstovima, u slučaju historiografske metafikcije moglo bi se očekivati da autori donekle dramaturgiraju / uprizore tekstualne prikaze povijesti, tražeći od čitatelja da se privremeno poistovjete s iskustvima ljudi iz prošlosti. Mimesis podrazumijeva određen stupanj subjektivnosti i stoga ostaje rezerviran samo za fikcionalizirano pisanje povijesti.

Iako se u kontekstu *Povijesti Slavonije* moglo očekivati barem mjestimične mimetičke tragove, rekla bih da su oba Andrićeva teksta snažno dijegetski usmjerena. Znakovite su finese ipak primjetne. Usporednim analiziranjem *Povijesti Slavonije u sedam požara* i *Čudesu svetoga Ivana Kapistrana* možemo pratiti razlike u pristupu povijesnim temama između Stanka Andrića, povjesničara, i Stanka Andrića, esejista.

U oba djela nalazimo tipično historiografske elemente, koji u različitim stupnjevima djelima pridaju objektivni, društveno znanstveni identitet tekstova o povijesti. Najuočljivija je racionalno-logična narav objektivnih, jasno formuliranih, sažetih i izravno iznesenih tvrdnji uvelike prisutnih u *Čudesima*. One služe informiranju čitatelja, eventualno pretendirajući na pobuđivanje kritičkog, ne i emocionalnog angažmana. Obratimo pozornost na nekoliko primjera:

„Otrpilike od 1000. godine dalje, ovaj se žanr [zbirke čudesu] počeo povezivati s kanonizacijskim postupkom koji je upravo nastajao. Funkcija zbirke čudesu koja se sastojala u tome da promiču popularnost svetišta tako se uklopila u podjednako utilitarnu svrhu dokazivanja svetosti određene osobe.“ (Andrić 1999: 10)

„Učinci svetačkog posredovanja, što će prije svega reći čudesu, mogu se podijeliti u dvije glavne skupine: ona učinjena *in vita* i ona učinjena *post mortem*. Potonja skupina, obilnije dokumentirana u Kapistranovu slučaju, predstavlja glavni predmet ove studije.“ (Andrić 1999: 11)

„U posljednjim desetljećima 13. i prvim desetljećima 14. stoljeća, institucionalizirani red Manje Braće sučelio se s velikim unutarnjim razdorom i reformnim pokretom. Za pape Ivana XXII (1316-1334), nesuđeni reformatori, zvani *spirituali* ili *zelanti*, bili su proglašeni krivovjercima i poraženi; istodobno je preostala

glavnina reda, koja će se kasnije nazvati konventualcima, izgubila papinsku zaštitu koju su franjevci uživali u prethodnom stoljeću. Uz pomoć dominikanskih teologa, papa je odbacio shvaćanje siromaštva kao vrline same po sebi. Za uzvrat, optužili su ga za krivovjere takvi istaknuti franjevci kao Mihovil iz Cesene, general reda od 1316. do 1328, i Vilim Ockham.“ (Andrić 1999: 17)

„Tako je stvarna franjevačka situacija u 14. i 15. stoljeću zapravo uključivala **četiri** različita velika bloka, od kojih su svi tvrdili da predstavljaju istinsku franjevačku tradiciju: konventualni, umjereni reformatori, radikalni reformatori i heretici (fratičeli).“ (Andrić 1999: 20)

Navedeni citati uglavnom *oprimjeruju*: pregledno izložene i jasno određene kategorizacije tipova čudesa, srednjovjekovnih frakcija unutar franjevačkog reda, a sadrže i definiciju funkcije zbirke čudesa – primarnih povijesnih izvora Andrićeve studije. U reprezentativnim citatima neambivalentno su izložene informacije o proučavanoj povijesnoj građi ključne za razumijevanje onovremenog konteksta i autorovih nadalje ponuđenih hipoteza.

Čitatelju se na procjenu nude argumenti i dokazima potkrijepljeni zaključci. Nakon što Andrić iznese tvrdnju, često ju popratni dokazom u vidu odgovarajućeg citata iz izvješća o čudesima, koji prvo navede na izvornom latinskom, a zatim prevede na hrvatski u uglatim zgradama:

„Osim *Libera*, druge zbirke u kojima se miješaju čudesna djela dvojice svetaca jesu Ic i Id, obje uvelike izvedene iz *Libera*. Točnije, ondje nalazimo tri različita tipa čudesa: ona koja je činio sv. Bernardin osobno (ili njegove relikvije u svetištu u Aquili), ona izričito pripisana Kapistranu, i ona koja su proistekla iz skladne simbioze dviju svetačkih karizmi. ***Kao ilustraciju posljednje skupine čudesa, možemo navesti slučaj opsjednute žene (Ic #229),***

que ducta in presenciam beati Johannis de Capistrano et signata ab eo reliquiis s[ancti] Bernardini liberata extitit ab omni vexacione et tribulacione.

[koja je, dovedena pred blaženog Ivana Kapistrana i od njega blagoslovljena relikvijama sv. Bernardina, bila oslobođena od svakog mučenja i trpljenja.]“ (Andrić 1999: 177-178)

Dobar primjer logički iznesene argumentacije pruža sljedeći izvadak:

„Pošto smo opisali kvantitativne odnose između dviju zbirki, možemo proslijediti s rekonstrukcijom njihovih povijesnih odnosa. Iz tablice konkordancija može se zaključiti da dvije zbirke vjerojatno nisu uzajamno neovisne. Slijed izvješća u N prilično je vjerno odražen u Ia, sa samo jednom većom iznimkom: odsječak N #98-106 odgovara onome Ia #22-30 (što dovodi do raskoraka u daljnjim korelacijama), ali je slijed unutar tog odsjeka ponovno isti. Takva podudarnost dviju zbirki dopušta dva alternativna zaključka: da je jedna od zbirki u osnovi kopija one druge; ili da obje zbirke neovisno bilježe slijed događaja kakav je bio u stvarnosti.“ (Andrić 1999: 97)

U sklopu izlaganja činjenica izvedenih na temelju dostupnih dokaza, Andrić u svoje pripovijedanje unosi i detaljne fizičke opise relevantnih povijesnih dokumenata, ali i objašnjenje njihova značaja:

„Na fol. 103v, on [Giacomo Antonio iz Aquile] je opisao vlastito viđenje; to izvješće, pisano lošim latinskim, izvanredno je zato što je dokument iz prve ruke. K tome, ilustrirano je naivnim crtežom na prethodnoj stranici folija. Između Giacomove ispovijedi i nas, njezinih modernih čitalaca, nema filtra posredništva neke treće strane, navodno nepristranog pripovjedača, klerika ili notara. Kontakt je neposredan. Da nam je Giacomo rekao da su njegove boljetice bile čudesno raspršene, to bi imalo atipičnu težinu.“ (Andrić 1999: 235)

Tipična obilježja historiografskog teksta nadalje uključuju unošenje kvantitativnih podataka/dokaza, koji doprinose faktualnoj objektivnosti iskaza: „Sveukupno, nemedicinska čuda dosežu 32 *izvješća ili 6,3% ukupnog broja* (504). (...) Sveukupno, prošnje povezane s relikvijama nalazimo u *oko 16% slučajeva*.“ (Andrić 1999: 207, 224); pojašnjenje autorove uporabe termina: „Kapistranove zbirke čudesa obiluju djecom. *Pod 'djecom' razumijem one* koji imaju manje od petnaest ili, rijetko, dvadeset godina.“ (Andrić 1999: 229) ili pojašnjenje detalja poput današnjim nazivljem precizirane egzaktne lokacije mjesta događaja: „(...) kanonik Fabijan, prepozit kanoničkog samostana u Dersu (*danas Selenča, u srednjovjekovnoj bačkoj županiji*) (...)“ (Andrić 1999: 244); neosobno (samo)pripovijedanje teksta: „Budući da se u učenim radovima o ovom svecu o tome nigdje ne raspravlja, *čini se umjesnim* ocrtati ovdje s nešto potankosti kasnosrednjovjekovna obilježja tog gradića na granici Slavonije i prave Ugarske; štoviše, temeljito proučavanje Kapistranovih posmrtnih čudesa *ne može se zamisliti* izvan njihova lokalnog i regionalnog povijesnog konteksta.“ (Andrić 1999: 37) te suhoparna i činjenična nabranjanja: „Posljednja važna skupina darova jesu (Sigalovim riječima) 'predmeti koji dokazuju čudo'. U našoj građi, oni uključuju *okove zarobljenikâ (compedes, ligature), štake i štapove za hodanje (ferule, croculi, baculi), kao i podveze za proder*.“ (Andrić 1999: 248).

No što je s historiografskim zahtjevom postizanja objektivnosti u izlaganju? Ovisi li ona u potpunosti samo o snazi ponuđenih izvanjezičnih dokaza? Moje je mišljenje da i sam diskurs obiluje naznakama koje indiciraju autorovu objektivnost na razini pripovijedanja. Dojam objektivnosti može se postići opreznim izrazima kojima autor ostavlja prostora za naknadne reevaluacije hipoteza. Tekstualnim se oklijevanjem autor, svjestan ograničenja vlastitih dokaza, ograđuje od optužbi o pretencioznom predstavljanju neupitnih „istina“: „Što se tiče Kapistrana, *raspoložemo naznakama* koje pokazuju da je on, približavajući se Ugarskoj, osim protuosmanlijske križarske vojne imao pred očima još jedan važan zadatak: iskorjenjivanje hereza.“ (Andrić 1999: 52), „*Ne želim braniti 'romantičnu' ideju o podzemnoj prečici, ali mi se ipak čini* da je postojalo nekoliko alternativnih staza što su povezivale dvije zgrade (...)“ (Andrić 1999: 65), „*Čini mi se razumnim pretpostaviti* da su ta dva nedatirana Matijina pisma ne samo kronološki kasnija od pisama vojvode Nikole i grada Iloka (što znači napisana poslije 9. travnja 1460), nego i ovisna o njima u nekim dijelovima svoga sadržaja.“ (Andrić 1999: 86)

Jedan od postupaka postizanja objektivnosti je i, paradoksalno, eksplicitno razotkrivanje vlastitih nedoumica i slabosti ponuđenih hipoteza. Primjerice, Andrić ne propušta u izlaganje unijeti i nerazjašnjene/nerazjašnjive aspekte i neobjašnjive anomalije za koje ne može pružiti zadovoljavajuće prihvatljivu pretpostavku te bilježi:

„Kao što je vidljivo iz tablice, slijed izvješća otprilike odgovara kronologiji svjedočenja; ipak, postoje dvije iznimke. Važnija je u tome da datumi u N #85, 92, 95, 100 prethode datumima u N #26 i #33; manja jest da izvješća #154 i #155 datumom prethode izvješću #151. *Teško je predložiti neko objašnjenje za tu anomaliju; mogu jedino naglasiti činjenicu da* tek od #150 dalje datiranje postaje praktički redovito.“ (Andrić 1999: 105)

„Što se tiče mirakulatova obećanja da će postati 'vječiti sluga blaženoga oca', *ponovno nije sasvim jasno što taj izraz točno znači*.“ (Andrić 1999: 245)

Umjesto da nastoji ostvariti dojam sveobuhvatnog sveznanja i neupitne upućenosti u tijek opisanih događaja, upravo svojevoluminarnim isticanjem „rupa“ u svom historiografskom narativu Andrić postiže visoku vjerodostojnost. Čitatelji su uključeni u proces profesionalnog razmišljanja, istraživanja i dolaženja do zaključaka te im nije ostavljen prostor za sumnju u povjesničarevu motivaciju i utjecaj njegovih privatnih vrijednosti na interpretaciju povijesti.

Objektivnost postiže i eksplicitnim ograničavanjem opsega rada – primjerice, ističe: „Sve u svemu, podaci su šturi, ali *dostatni za opću sliku*.“ (Andrić 1999: 247) – ali i određenom dozom tekstualne samosvijesti. Andrić podsjeća na suženu svrhu studije: „*Očito je da bi dalje zalaženje u pojedinosti štetilo konzistenciji ovog rada*; no, 'kršćansku heterodoksiju' u ovom području ne bi se smjelo zanemariti među elementima složenog konteksta u kojem je bilo ustanovljeno Kapistranovo svetište.“ (Andrić 1999: 52)

I na fikcionaliziranom kraju spektra – u *Povijesti Slavonije* – nailazimo na čišće historiografske primjerke pripovijedanja, koji uvelike slijede konvencije znanstveno objektivnog historiografskog pisanja (umetanje izvotka iz povijesnog dokumenta, preciziranje lokacije toponima, detalji o povijesnoj ličnosti koji pripomažu njenom preciznijem identificiranju, isticanje vremenskih odrednica...):

„Kad su Tataři zabasali u ove krajeve, okomili su se na znatniji sakralni kompleks u gradu što ga dokumenti zovu 'civitas de *Ku* que alio modo Bani Monasterium nominatur', što će reći: grad *Ku* zvan još i Banov Samostan. (Neobični se toponim *Ku* tumači prema mađarskom *Kő*, tj. *Kamen*.) Ban koji je posrijedi jest hrvatski ban Bjeloš (prvi ban hrvatskoga imena za Arpadovića), rodom iz Zahumlja i brat ondašnjega kneza Dese. Moćni je ban bio dvadeset godina namjesnikom maloljetnoga Gejze II na ugarskom prijestolju. Sredinom XII. st. dao si je podići zadužbinu na Dunavu, na svom srijemskom posjedu imenom *Ku*: tako je utemeljen benediktinski samostan sv. Stjepana Prvomučenika. Namakne mu dobara za opskrbu tridesetorice redovnika, otvori i *hospitium* (*gostinjac*) za pripomoć putnicima i siromasima. Kad je u sljedećem stoljeću, 1229, kaločki nadbiskup Ugrin utemeljivao (zapravo obnavljao, nakon sedam stoljeća!) srijemsku biskupiju, za sjedište joj je odredio Banov Samostan.“ (Andrić 2001: 73)

Takvom se tipu pripovijedanja u *Povijesti Slavonije* ipak većim dijelom suprotstavljaju blago poknjiževljene povijesne pripovijesti. Npr.:

„Priča počinje kad je bosporski politički metuzalem bahato osporio Gejzinu *agnatskom* nasljedniku, Stjepanu IV, pravo na ugarsku krunu. U ime *senioratskog* prava, što bi po Božjoj pravdi imalo biti na snazi, Byzant podupire pravedne zahtjeve Gejzina brata Stjepana V. da baštini vlast. Taj je potonji, dobro naslućujete, bio oženjen nekom carevom rođakinjom. U neizbježivu pravednu ratu, car Emanuel ipak popusti pred Stjepanovom tvrdoglavošću i zadovolji se zaposjedajući Srijem i uzimajući kraljeva brata Belu za taoca. U Carigradu ga posini, prekrsti u Aleksija i oženi svojom kćerju. Obaviv te pravedne radnje, car Emanuel vrebaje.“ (Andrić 2001: 50)

U potonjem se primjeru nazire neformalan, neobjektivan književnoumjetnički stil, koji značajno obilježava fikcionaliziranu *Povijest Slavonije*, a primjetan je i pri Andrićevo asocijativnom ubacivanju usputnih komentara: „Eto još jednoga grada-gladnice.“ (Andrić 2001: 37), „Taj neočekivani grad-kuća ljubomorno čuva svoje tajne.“ (Andrić 2001: 123) Andrić ponekad i sam upućuje čitatelja na poveznice između svog povijesnog pregleda i književnosti, kao kad komentira odjeljak naslovljen „Koljenovići i kunovnjaci“, koji se bavi

odnosima srednjovjekovnih plemića i kmetova: „Na prvi pogled, naslov možda zvuči pomalo *carrollovski, fantazmagorično*.“ (Andrić 2001: 55)

Fikcionaliziranost teksta posredno izvire i iz izbora vokabulara. U pitanju su: subjektivno izricanje pripovjedačeva osobnog stava: „1075. Zvonimir svečano okrunjen. 1088. umire ili nesretno pogiba, i to, *o nesreće!*, bez potomka.“ (Andrić 2001: 49); upotrijebljeni izrazi koji smjelije sugeriraju autorovu upućenost u motivaciju likova/povijesnih ličnosti, dok ustvari on samo iznosi svoje pretpostavke: „Godine su kratkotrajnog stolovanja cara Tiberija (578-582). *Rasrđen* divljaštvima Slavena, on poziva svoje *prijatelje* Avare da iz zaleđa poharaju nezaštićene slavenske naseobine.“ (Andrić 2001: 33) Dobar primjer učinka odabranog vokabulara predstavlja i sljedeća tvrdnja: „Kad se pročuje veličanstveni njemački pronalazak [tisak], prvi će ga dočekati prezirno, drugi će odahnuti. Ipak, oduševljenje će biti *nezatomivo, silovito, grandilokventno* u najboljoj tradiciji.“ (Andrić 2001: 106) U kontekstu čisto historiografskoga teksta nanizani bi pridjevi bili nepotrebni, redundantni. U *Povijesti Slavonije*, pak, stvaraju gradaciju i gotovo mimetički u čitatelja pobuđuju osjećaj oduševljenja – pridonose *atmosferi* teksta.

U tome vidim značajnu razliku između historiografskih znanstvenih tekstova i historiografske metafikcije. Dok prva kategorija teži postizanju objektivne uvjerljivosti donesenih zaključaka i hipoteza, u potonjoj je naglasak na doživljajnoj komponenti iskustva prošlosti. Doživljajna komponenta posljedično dovodi do svojevrsnog efekta svestremenosti – tipičnog elementa kvalitetne fikcije, koja povezuje autora iz određenog konteksta s nebrojenim mnoštvom čitatelja iz zasebnih, i međusobno različitih, prostorno-vremenskih konteksta. Čitatelj kojemu se prošlost ponudi na iskustvenoj razini (iskustvo je posredovano imaginacijom) u prilici je prepoznati aspekte vlastitog života i konteksta u tuđem, vremenski i prostorno potencijalno udaljenom iskustvu. Time stečen uvid može iskoristiti u razne svrhe, no svakako prepoznaje istinitost stare izreke: „Povijest je učiteljica života.“ U *Povijesti Slavonije* Andrić nudi i uvid u gledište onovremenih ljudi, suvremenika tematizirane nacionalne prošlosti, s kojim se mogu poistovjetiti čitatelji iz različitih osobnih konteksta: „Oblačje koje se dizalo na obzorju tada će prekriti nebesa. Oni koji su tjeskobno motrili *jug* strahujući kakvi li će užasi uslijediti, tada će saznati odgovor. Turci će stići; Antikrist će zavladati; *svijet će, začudo, i dalje opstojati*.“ (Andrić 2001: 80)

Andrić se vodi interpersonalnom i intrapersonalnom psihologijom – koja u kontekstu književnosti autorima omogućuje oblikovanje uvjerljivih likova vjerodostojnih motivacija, kao i vjerodostojnih situacija – i u trenucima kada čitateljima nudi svoje osobne pretpostavke o unutarnjim čimbenicima koji stoje iza određenih povijesnih preokreta. Tako, primjerice, objašnjava:

„XI. je stoljeće doba velikih promjena u ratničkoj svijesti europskih vladara. Osvajačka savjest kao da postaje tananija i ranjivija, ona više ne može podnijeti nasilje i grabež iz pukoga koristoljublja, nasilje koje se vrši naprosto jer se tako prohtjelo, ona više ne može podnijeti tu tautologiju, ne može više podnijeti, da tako kažemo, *larpurlartističko* nasilje. (Ta dojučerašnja divlja gospoda, to treba imati u vidu, u međuvremenu su se pokrstila, ošišala, odjenula u sukno.) Osvajanja se odsada argumentiraju nepobitnom genealogijom: krv je, dakle, ta koja polaže pravo na ono za čim će posegnuti mač.“ (Andrić 2001: 48)

Glas naroda iz prošlosti Andrić i neposredno, intertekstualno uključuje u tekst *Povijesti Slavonije* kad pripovijeda o neuspjehu Katzianerove vojne protiv Turaka:

„Ovu bismo priču mogli zaključiti bečkom pjesmicom-rugalicom koja glasi:

Katzianer, Pekry und Schlick
Die müssten hengen auf einem Strick,

zabavljajući se pritom mogućnostima njena pohrvaćivanja, onom uspjelijom

'Katzianer, Pekry, Schlick,
Sva će tri o jedan štrik,'

ili onom manje uspjelom

'Katzianer, Pekry, Schlick,
O jedno uže sva će tri.'“ (Andrić 2001: 126)

U svojem naglašeno književnom bavljenju temama iz slavonske prošlosti, Andrić postavlja i intrigantna pitanja, kojima budi čitateljev interes, a koja mu služe kao uvod u temu novog odjeljka. Npr.:

„Kakva bi se primjerice sablasna priča mogla naslutiti kad se nađe da su na dno jednog samostanskog bunara dospjeli posmrtni ostaci jednoga sveca? Sveca-ratnika, *ognjenog* sveca: kao da je morao dospjeti na dno bunara kako bi se ugasio njegov oganj! Govorimo o Ivanu Kapistranu, kojeg nam danas u iločkoj crkvi predočuje na 'glavnome oltaru njegova slika kako u franjevačkom habitu, s razvijenom križarskom zastavom, predvodi branitelje Beograda' (M. Dragutinac).“ (Andrić 2001: 95-96)

U navedenom odjeljku Andrić i metaforički najavljuje Kapistranovu ličnost kao jedan od „požara“ simboličke niti vodilje prema kojoj autor organizira uvid u slavonsku povijest.

Pa ipak, bilo bi pogrešno pretpostaviti da su u historiografskom tekstu *Čudesu* ponešto poetičniji tragovi književnog pristupa posve odsutni. Andrić koristi termine iz područja znanosti o književnosti kako bi opisao određene pojave: „Suprotno figurama i slikama, oni [dokazi o preboljenim bolestima darovani svetištu, poput štaka] su bili sirovi ulomci prošlih stvarnosti. Dok su one prve govorile o nesreći i o čudu pomoću *metafore i mimeze*, ovi potonji činili su isto kroz *metonimiju*. Njihova groteskna nagomilanost u svetištu mora da je stvarala dojmljiv prizor, obznanjajući živahno svečevu moć.“ (Andrić 1999: 248) Nadalje, pojedinim poetičnijim izrazima referira se na Bibliju (Matej 5, 15): „Kako saznajemo iz izvješća o čudima, pristup u to svetište bio je svakome slobodan. Vojvoda Nikola držao se kao mudar zaštitnik rastućeg kulta. Činjenica da je tijelo tog velikana kršćanstva počivalo u Iloku nije se smjela podcijeniti ili zataškati. *Upaljenu svijeću trebalo je staviti ne pod vedro ili stol, nego na uzdignut svijećnjak.*“³ (Andrić 1999: 68) Zatim, posredno unosi i slikovit, živopisan opis Kapistranova povratka s beogradskog bojišta u Ilok:

³ „Vi ste svjetlost svijeta. Ne može se sakriti grad što leži na gori. Niti se užiče svjetiljka da se stavi pod posudu, nego na svijećnjak da svijetli svima u kući. Tako neka svijetli vaša svjetlost pred ljudima da vide vaša dobra djela i slave Oca vašega koji je na nebesima.“ (Mt 5, 14-16)

„Ne znamo jesu li iločki građani za Kapistrana priredili njegov posljednji svečani doček, s mnoštvom poklonika, pjevanjem pjesama i zvonjavom zvona sa sedam gradskih crkava i kapela; doček usporediv s onima koje je Kapistran već iskusio u Villachu, Beču, Leipzigu, Krakovu, Olomouci ili Budimu.“ (Andrić 1999: 62)

Iako i sam priznaje da ne može potvrditi je li Kapistranu uopće bio priređen doček, a kamoli kako je izgledao, Andrić ne propušta unijeti u svoj tekst niz mogućih živopisnih detalja (poklonici, pjevanje pjesama, zvonjava gradskih zvona). Taj opis ne pridonosi vjerodostojnosti teksta, u neku bi ga se ruku moglo nazvati suvišnim, ali se u njemu ipak nazire poetička funkcija – ocrtava slavljeničku atmosferu uspješne pobjede nad neprijateljem i time podcrtava značaj uspjeha bitke za onovremeno stanovništvo.

Andrić si dopušta i ponešto pjesničke slobode u trenucima prijelaza – zatvaranja jednog poglavlja i otvaranja novog, pri pisanju uvoda i zaključka jedne omanje cjeline izlaganja. Promotrimo primjere: u posljednjim rečenicama koje prethode poglavlju posvećenu Kapistranovim posljednjim mjesecima i smrti, Andrić poetično najavljuje tu novu temu:

„Vraćajući se u Ilok, Kapistran je prošao Srijemom ne primijetivši ih [heretike] i ne tražeći ih. Za njega je, tada, bio preostao samo jedan način da im se suprotstavi: tako da ondje umre. Da ondje ostane zauvijek.“ (Andrić 1999: 53)

I finalno poglavlje, u kojem izriče glavni zaključak studije, Andrić započinje rečenicama kakve ne bismo očekivali u strogo znanstvenom kontekstu:

„Prije pet ili deset stoljeća, mrtvi su bili manje mrtvi nego što su danas. Nasuprot ljudima našeg doba, srednjovjekovni su ljudi održavali bliske odnose sa svijetom mrtvih.“ (Andrić 1999: 299)

Kako razumjeti ove pjesničke interludije u racionalnu, znanstveno izraženu cjelinu historiografske monografije? Je li jednostavno riječ o tome da Andrić nije mogao odoljeti ukrašavanju (ako već ne nužno i obogaćivanju) iskaza? Možda. No možda je Andrić prepoznao potrebu da se u tekst uključe i rečenice koje će obavljati Jakobsonovu poetsku funkciju jezika – naglašavanje poruke teksta radi poruke same (Katnić-Bakaršić 2001: 19). Možda je Andrić u tekst unio književne elemente prepoznajući njihovu inherentnu vrijednost - kako bi čitatelj zaista dobio priliku i poticaj za razumijevanje svijeta prošlosti, jednog iščezlog, drugačijeg konteksta – kako se ne bi zadovoljio memoriranjem šturih podataka o povijesnim događajima, već ih nastojao i shvatiti – promotriti svijet iz alternativne perspektive. Tek se svjesnim angažmanom čitatelju omogućuje uvid u cjelovitu sliku prošlosti, a književni elementi osnažuju potrebnu posredničku iskustvenu, doživljajnu komponentu teksta.

I u *diegesisu Povijesti Slavonije* nailazimo na prisutnost tekstualne samosvijesti, no ona je postmodernističke prirode, i s drugim ciljevima u vidu. Usputnim opaskama poput: „Ne bi bilo uputno pribjegnuti već sada metafori.“ (Andrić 2001: 36), „S prvim nam poglavljem valja u svakom slučaju požuriti kraju.“ (Andrić 2001: 39) ili „Nego, da se poglavlje dovršava.“ (Andrić 2001: 40), kojima komentira vlastito pisanje, autor stalno svjedoči o vlastitoj prisutnosti u tekstu čime potkopava preporuku tradicionalne historiografije prema kojoj bi tekstovi o povijesti trebali održavati iluziju samopripovijedanja (u svrhu „objektivnog“ izlaganja povijesnih događaja) (Biti 2000:37).

Na koji su način historiografski postupci evidentni u finalnom historiografskom tekstu? „Svjesni da umjesto s dokazima rade s indicijama, umjesto sa činjenicama s mogućnostima, a umjesto s očevitom sa slutnjama, i sami njezini zagovornici [suvremene historiografije] priznaju kako im argumentacija počiva na književnim postupcima ovjerovljivanja te se, u skladu s time, pokazuju spremnima otvoriti čitateljstvu uvid u svoju radionicu.“ (Biti 2000: 65) Iako će se mehanizmima razotkrivanja kako istraživačkog tako i spisateljskog procesa dodijeliti zaseban odjeljak, dotaknut ćemo se tekstualne prisutnosti ogoljavanja postupaka i u sklopu *diegesisa*.

Jedan od najprimjetnijih historiografskih postupaka u tekstu *Čudesas* jest upadljivo eksplicitno određivanje unutarnjih „pravila“ izlaganja – poput jasno formuliranog povezivanja termina i izvanjezičnih referenata: „U nastavku ćemo ovu zbirku zvati Na.“ (Andrić 1999: 123), „U daljnjem ćemo tekstu filijaciju N→P smatrati dokazanom.“ (Andrić 1999: 94) Autor često najavljuje daljnji razvoj izlaganja: „Usporedba različitih verzija opisa pojedinih događaja ponudit će privlačan smjer daljeg istraživanja.“ (Andrić 1999: 132), „U ovom ćemo poglavlju dati pregled tih postupaka, a zatim ćemo preostale zbirke čudesa smjestiti u taj okvir.“ (Andrić 1999: 139)

Jasnoća i transparentnost izlaganja obilježja su koja se protežu kroz čitavu historiografsku studiju *Čudesas*. Krajnji se zaključci predstavljaju jasnim, nedvosmislenim rečenicama: „Da sažmemo ishod svih ovih pokušaja usporedne analize dviju zbirki, najboljim zaključkom čini se taj da ih treba motriti kao da su ih načinili različiti autori, relativno neovisni jedan o drugome.“ (Andrić 1999: 105) Postupak prethodeće analize očituje se i shematski i tablično, matematičkim formulama prikazanim kvantitativnim odnosima između dvije zbirke izvješća o čudesima. Npr.:

„To podrazumijeva da N sadrži 23 priče koje se ne pojavljuju u Ia te da Ia sadrži 98 priča koje se ne pojavljuju u N. Upotrijebimo li konvencionalni simbol za disjunkciju (//):

$N//Ia = N \#76, 124-129, 139-141, 146, 148, 153, 156, 160, 161, 164, 167, 170-173, 188.$

$Ia//N = Ia \#33, 110, 157, 166-260.$

Opća slika o odnosu između dviju zbirki može se sažeti u iduću shemu:

$N = 188 \text{ izvješća} = 23] + 165$ \Downarrow $162 + [98 = 260 \text{ izvješća} = Ia$

(Andrić 1999: 96-97)

Kad predstavlja određene zaključke, Andrić otvoreno čitatelju opisuje pojedine logične korake procesa – npr. kako je pristupio određivanju plemićkog statusa pojedinih užitnika čudesa:

„Posljednja dvojba koju vrijedi spomenuti jest podrazumijeva li pridjev *providus* / *provida* (u izrazima *providus vir*, *provida domina*) društvenu izvrsnost usporedivu s plemstvom. Nabrojao sam sedam izvješća o čudesima u kojima se taj pridjev koristi bez ikakve druge socijalne indikacije (N #64, 66-68, Ib #61, Ann. Id 1/10 i 1/16). Ipak, na koncu sam odbacio mogućnost da ga se interpretira u pojmovima društvene pozicije budući

da se ta riječ također koristi i pri opisu ljudi čija su zanimanja poznata i ne osobito ugledna (*uxor providi viri Ladislav sartoris, civis de Huylak* u N #65); *filia providi viri Clementis lutifiguli de oppido Cherewgh* u Id #26).“ (Andrić 1999: 282)

Ipak, valja imati na umu da historiografska studija ne podrazumijeva isključivo racionalistički objektivan prikaz relevantnih podataka. Andrić se izražava i pripovjedački obojenim iskazima, osobito u trenucima kad progovara o pretpostavljenim Kapistranovim karakternim osobinama:

„Godine provedene u Srednjoj Europi, a naročito njegova posljednja godina u Ugarskoj, izmijenile su Kapistrana u stanovitoj mjeri. Iako on nipošto nije bio duh sklon misticizmu, njegove propovijedi i snovi sada su postali protkani mnogim viđenjima, kvazimističkim doživljajima, halucinacijama i objavama gotovo hermetičke simbolike. Njegov pravnički racionalizam je oslabio. ***Dok je gotovo bjesomučno putovao zemljom kojoj je prijela velika pogibelj, bio je odlučan u namjeri da podnese mučeništvo za spasenje Kršćanstva; pritom je i dalje očajnički nastojao razaznati Božje namjere. Gotovo svaki dan, neki znak s neba naveo bi ga na plač, od radosti ili od gorčine.***“ (Andrić 1999: 32)

Andrić pritom čitatelje ipak ne propušta uputiti na izvore pomoću kojih je oblikovao svoje uvide u svečeva unutarnja stanja: „Kapistran je ponešto izmijenio svoje nepopustljive stavove kad se sučelio sa složenom situacijom *in ultimis christianorum finibus*. ***Tagliacozzovo izvješće o beogradskoj bitci sadrži važan ulomak koji otkriva*** drukčijeg, snošljivog Kapistrana kako 'prijateljski grli' sve raskolnike, heretike i Židove koji su voljni boriti se protiv Turčina.“ (Andrić 1999: 32)

Pripovijedanjem Andrić, nadalje, pruža uvide u unutarnju logiku proučavane građe odnosno srednjovjekovnih svetačkih čudesa. U tim slučajevima pripovijedanje poprima oblik argumentacije koja se ne temelji na neupitnim opipljivim dokazima već na autorovim subjektivnim uvidima u materiju – preciznije, temelji se na intrapersonalnom i interpersonalnom razumijevanju ljudskog načina razmišljanja i ponašanja. Evo primjera vezana uz kaznena čudesa:

„***U tim pričama djeluje neka nemilosrdna logika***, prema kojoj svečeve protivnike uvijek pogađa upravo ono o čemu su zlobno sanjarili. Njihove spletke uvijek im se na koncu razbiju o glavu. Obično bivaju u isti mah kažnjeni i ismijani kao protivnici. (...) Dok u pričama o pomagačkim čudima oni [sveci] otvoreno žele da se čudo dogodi (premda ne mogu jamčiti da doista hoće), u pričama o *ultiones* oni to ne žele, ali *znaju* da će se čudo dogoditi. Pomagačka čuda su čuda svetačke volje i djelovanja (zazivanja, molitve, itd.); *ultiones* – čuda svetačkog znanja (vidovitosti). A ako *ultiones* također uključuju neki čin na strani svetaca, radi se prije o protučinu: oni često nastoje spriječiti da se neka *ultio* dogodi. ***To im ne polazi za rukom zato što ostvarenje neke ultio na koncu ovisi o grešnicima, a ne o njima. (...) prava je poruka bila namijenjena sekundarnim primateljima:*** obitelji i susjedima žrtve, lokalnoj zajednici i bilo kome tko bi saznao za čudesni događaj. ***Kaznena čuda in vita su, dakle, konativna prije svega ako ne i jedino u odnosu na svoje sekundarne primatelje. Lišena sretnog završetka, uobličena su tako da posluže kao dojmljiva i uznemirujuća exempla.***“ (Andrić 1999: 183-186)

Dobar su primjer povjesničareva uvida u onodobne prakse i kratki komentari poput: „U zbirkama čudesa, međutim, medicinsko umijeće nije otvoreno prezreno: što su njegove zasluge dostojnije poštovanja, to se ozbiljnijim doimlju problemi koje je ono bilo nesposobno riješiti. Tako se medicina, ugledna ali neučinkovita, pojavljuje kao svečev saveznik radije nego kao suparnik, dodajući još više sjaja slavi njegovih čudesa.“ (Andrić 1999: 210-211) ili: „Poklonjena stvar ili usluga pribavlja davatelju magijsku nadmoćnost, kojoj treba parirati ili je

nadmašiti. Stoga, paradoksalno ali logično, bezuvjetno darivanje nagoni sveca da djeluje jače negoli kondicionalno obećanje dara.“ (Andrić 1999: 222)

Prikazuje i interpretira izvorne srednjovjekovne postupke *pripovijedajući* njihove inherentne uzročno-posljedične veze. U sljedećem primjeru autor izrazito narativno opisuje tijek postupnih čudesa. Prisutni su likovi (molitelj, svetac, mirakulat) i međuovisnost njihovih akcija (davanje zavjeta → udjeljivanje čuda, izvršenje zavjeta → dovršenje čuda):

„Ono što svi ti primjeri ilustriraju jest neka vrsta dijaloga. Molitelj se obraća svecu sa zavjetom; svetac djelomice podjeljuje čudo; mirakulat polazi na put da bi izvršio zavjet; svetac dovršava čudo. To je oprezna razmjena usluga između sveca i njegova mirakulata, u kojoj ni jedna strana ne želi ostati bez onog što joj pripada.“ (Andrić 1999: 237)

Slično se i pri razotkrivanju mehanizma prihvaćanja čudotvornosti svetišta postepeni koraci prikazuju narativno sekvencijalno:

„Pojava novog razglašenog svetišta stvara novu sliku polazeći od, u biti, otprije postojećih elemenata. odjednom se javlja rastuća suglasnost o izvoru dobrog dijela svakodnevnog nadnaravnog. Povrh toga, javlja se povećana osjetljivost u uočavanju nadnaravnog. Fenomen se može usporediti sa stvaranjem magnetskog polja. ništa novo ne nastaje, ali se sve usmjerava prema novom središtu privlačenja i samim tim sve dobiva na važnosti. Svi prikladni događaji, dosada raspršeni, sada se organiziraju u urednu, usredotočenu strukturu. Novi objasnidbeni sustav biva nametnut (ili, točnije, željno prigrljen) i događaji poprimaju svježinu novog i neviđenog.“ (Andrić 1999: 306)

Obratimo li pozornost na dijegetski aspekt *Povijesti Slavonije*, primjećujemo da Andrić zadržava neke osnove historiografskog izlaganja, poput generalizacija: „Već smo razabrali da je ovdašnja politička povijest zapravo povijest opozicijskih urota.“ (Andrić 2001: 124) te isticanja uzročno-posljedičnih veza među događajima: „(...) 'car i samodržac Bugara' Simeon podiže sračunatu galamu, čiji sadržaj ima zastrašiti: 925. proglašava se, drsko, 'carem i samodršcem svih Bugara i Grka'. Iste je godine, ne bez uzročne veze, Byzant priznao Tomislavu kraljevski naslov.“ (Andrić 2001: 46) Kao i u *Čudesima*, Andrić čitatelju nudi svoje dublje uvide u prošlosne prakse i koncepte pa primjerice piše o kralju Matijašu Korvinu: „Ukratko, najpoželjniji vladar, u skladu s odredbom koju daju srednjovjekovne pseudoetimologije: 'Rex a regendo et recte agendo' (što će reći, neprevodivo, 'kralj je tko vlada i dobro čini'). ***U tom velikodušnom dodatku o dobroj ili ispravnoj činidbi lukavo se ispostavlja nešto poput diskretna zahtjeva, uvjeta potrebnog da se opravda naslov.***“ (Andrić 2001: 104-105) Ne iznenađuje ni što u *Povijesti Slavonije* Andrić također značajni tijek povijesnih zbivanja *prepričava* narativnim rečenicama, no u ovom kontekstu iskazi su otvorenije fikcionalni – autor s većom slobodom „likovima“ pripisuje određene motivacije i osjećaje:

„(...)Avari su tada već na savskoj obali. Spreman za strpljivu opsadu, Bajan 'poduzima da se premosti rijeka', zlo snujući gradu Sirmiju'. Romeji se nato uzgrakću: 'po gradovima se prestrašiše, prozrijevši tu nakanu'. Strateg u Singidunumu upozorava Bajana da postupa u suprotnosti sa 'čvrstim mirom i prijateljstvom' što vladaju između njega i Romeja. Ali kagan ne misli nikakva zla Sirmiju i Romejima, nego Slavenima. Ujedno se koristi prilikom da zamoli cara neka mu na Isteru pripremi čamce kako bi ih lakše zaskočio. Romeji zatraže da se zakune. Kagan se zakune na avarsku. Zatraže i na kršćansku. „Smjesta mu biskup grada Singidunuma uruči preko posrednika svete knjige': kagan se na njih zakune 's najvećim strahopoćitanjem'. Čim je car primio vijesti kako 'kagan pun pouzdanja u njegovo prijateljstvo gradi most na rijeci Savi u želji da istrijebi Slavene', smjesta

je razabrao avarske zasnove: most ima spriječiti lađe što s opskrbom pristaju u sirmijsku luku, gradu prijeti *izgladivanje*. Ali Tiberiju su vezane ruke teškim prilikama u zemlji. Iscrpljujući rat s Perzijom (572-591) u jeku je. Jedva da mu preostaje štogod više od kakve lukavštine. On zna da su Altajski Turci stari Avarovi gospodari, kojima je umaknuo i došao na Dunav, vazda se strašljivo ogledajući. I tako prijetvorni byzantski dvor odašilje avarskog poslanika s nezgodnim vijestima: stari se dušmanin, javljaju, opet zagrazio. 'Rekao je (car) da i sam kani na Slavene, da ih ukloni, budući su mnoge romejske oblasti opustošili, ali da Avarima nije zgodan čas za poduzimanje toga napadaja, jer su se Turci već utaborili oko Hersona te će brzo doznati ako (Avari) prijeđu Ister'. Car će se pak pobrinuti da 'uskoro sazna što Turci hoće i kamo su namjerali, pa će to dojaviti kaganu'.“ (Andrić 2001: 34-35)

Postmodernistička samosvijest teksta uvelike je izražena na dijegetskoj razini. Promotrimo prvo primjere usmjeravanja čitateljeve pažnje na sam proces pisanja. Primjerice: „Ne zamjerite što ću vas na ovom mjestu zamoliti da, prije nego što do kraja pročitate ovu bilješku, sada dovršite šesti odjeljak, 'Studia Mongolica'. Nakon što ste ljubazno dovršili šesti odjeljak, obraćam vam pažnju na (...)“ (Andrić 2001: 75), „Usud naših protagonista, Iločkih, odvodi nas sada put jedne takve građevine.“ (Andrić 2001: 119), „Doista, kad je riječ o 'zapadnome Srijemu', sastavljač povjesnice sučeljuje se s jednom jedinom nedoumicom: kako izabrati između svekolikih hvalospjeva.“ (Andrić 2001: 93), „Kako bi se priča lijepo zaoblila, treba joj pridodati malo konstrukcije (uostalom posve diskretne).“ (Andrić 2001: 94) Ovakvim iskazima autor neprestano eksplicitno podsjeća čitatelja na fiktionalnu, konstruiranu prirodu sadržaja teksta.

Samosvijest se, s druge strane, usmjerava i na samu prirodu historiografskih postupaka i povijesti općenito. Paralele između tekstualne samosvijesti i samosvijesti tematizirane povijesne građe dodatno „zamagljuje“ granicu između tekstualne i izvanjezične stvarnosti, što dovodi u pitanje tradicionalno prihvaćenu ideju o povijesti kao jednoznačno istinitom slijedu i značenju prošlih događaja. Kako čitatelj počne uviđati fabriciranost tekstualne reprezentacije povijesti, počinje preispitivati i sam koncept povijesti.

Andrić razotkriva „umjetnu“ prirodu povijesti više ili manje eksplicitno, posredno i neposredno. Na neposrednom kraju spektra nalazimo opaske poput: „Povijest nam, doduše, ne podastire drugo do predmete zgražanja, ali upravo to znači da, iz svakog pojedinog trenutka, dostaje daljnji 'pogled unazad' kako bismo se utješili.“ (Andrić 2001: 57), kojom ukazuje na inherentnu cikličnost određenih povijesnih pojava. Implicitno se proizvoljnost prikaza povijesti daje iščitati iz primjedbi poput sljedeće: „U nekoj historičkoj topografiji (*topographia historica*) tradicionalnog europskoga grada, njegovi bi bunari zacijelo zapremali dobro obilježeno i nadasve važno mjesto.“ (Andrić 2001: 95) Na prisutnost autorskog glasa povjesničara u historiografskim tekstovima Andrić podsjeća izjavama poput: „Dokon je historiografski cinizam pripisati vladarima Ugarske i Hrvatske povijesni neoprez.“ (Andrić 2001: 78)

4.2.4. Likovi

Važnost zapisničara povijesnih događaja i svjedoka neporeciva je, no kakav stav povjesničari zauzimaju prema sudionicima povijesnih događaja – prema značajnim

pojedincima i prema anonimnoj masi? Carr naglašava da ne bi trebalo miješati anonimnost s bezličnošću: „Ti su bezimeni milijuni pojedinci koji su djelovali manje-više nesvjesno, zajedno čineći društvenu snagu.“ (2003: 40) Iako su povijesne činjenice prvenstveno činjenice o djelovanjima pojedinaca, one ne govore o izoliranim postupcima pojedinaca, već o međusobnim odnosima pojedinaca u društvu i o društvenim snagama. (Carr 2003: 42) Ne može se umanjiti važnost velikih povijesnih ličnosti (npr. Cezar, Napoleon, Hitler...), no u čemu zaista leži njihov značaj? Povijest se ne svodi na njihove biografije, i trebalo bi „obeshrabriti gledište prema kojem se veliki ljudi smještaju izvan povijesti, namećući joj svoju veličinu (...) Čini mi se bitnim prepoznati velikog čovjeka kao iznimnog pojedinca koji je istovremeno proizvod i uzročnik povijesnog procesa, predstavnik i kreator društvenih snaga koje mijenjaju izgled svijeta i način razmišljanja ljudi.“ (Carr 2004: 44) Nerijetka zabluda je da u povjesničareve dužnosti spada i prosuđivanje povijesnih ličnosti – iznošenje moralnih sudova o njihovim privatnim životima i osobinama; zapravo, povjesničari bi trebali uzimati vrline i mane povijesnih ličnosti u obzir jedino u onoj mjeri u kolikoj su spomenute osobine izvršile utjecaj na povijesne događaje. (Carr 2003: 63) „(...) moral ne može imati objašnjavajuću vrednost ni u jednoj istorijskoj rekonstrukciji, ne zato što ne može poslužiti kao dovoljna osnova, nego zato što je *izvan našeg domašaja*. Motivacije učesnika u istoriji mogu se samo pretpostavljati, nikad znati (...)“ (Heller 1984: 174)

Budući da Andrićeva historiografska monografija *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana* predstavlja specifičnu studiju usmjerenu na uže određeno područje analize – točnije izvješća o čudesima koja je srednjovjekovni svetac navodno izveo – u njoj ne dolazi do izražaja niz povijesnih ličnosti kakav bi se od historiografskog teksta mogao očekivati – kraljevi, plemići, vojskovođe... Ipak, *Čudesna* obiluju referencama na ljude koje su na razne načine povezani s centralnom ličnosti Andrićeva istraživanja. Osim samog Kapistrana, u studiji nailazimo na mnogobrojne užitnike i svjedoke njegovih čudes, zagovornike njegove kanonizacije, kao i na Andrićeve prethodnike – povjesničare koji su se u svojem radu dotaknuli i Kapistranove te općenito svetačke, čudotvorne tematike. Sve te ličnosti možemo sagledati kao svojevrstne „likove“. U ovom odjeljku razmatramo ulogu likova/ličnosti u tekstovima o povijesti.

Vrijedi se prisjetiti relevantnih obilježja suvremene historiografije, koja je nabrojao Vladimir Biti: „Sve te škole otklanjaju dotadašnju društvenu povijest zbog njezine usmjerenosti na globalne strukture te zbog privilegiranja ekonomske perspektive povijesnih pobjednika, a zauzimaju se za motrište anonimnih 'potrošača', pripadnika tzv. nijeme većine. (...) Promijenjena, antropologijsko-etnologijska perspektiva otkriva male, ali ipak znakovite jedinice – pojedince, obitelji, seoske zajednice – koje u prostorno-vremenski ograničenom okviru podvrgava tzv. zgusnutom opisivanju.“ (Biti 2000: 64)

U tom duhu, Andrić „malenim“ ličnostima svjedoka i užitnika svečevih čudes iz puka – kožarima, mesarima, udovicama, njihovoj djeci – posvećuje pažnju u jednakoj mjeri kao i „velikim“ povijesnim ličnostima poput kralja Matijaša Korvina, kojemu je u tradicionalnim povijesnim pregledima bivala dodijeljena „glavna uloga“. I pripadnici „anonimne mase“ i istaknuti pojedinci tradicionalno visoke važnosti svoje mjesto u Andrićevoj studiji „zaslužuju“ prema poveznicama s tematskom središnjicom – sv. Ivanom Kapistranom. Detalji njihovih života, ma koliko inače značajni u kontekstu onovremene zajednice, izostavljaju se.

Ličnosti se najčešće predstavljaju ili kao svjedoci i zagovornici ili kao opovrgavatelji Kapistranove svetosti. Svode se na svoje poveznice sa svecem.

Tako se užitnici čudesnih izlječenja, pojedinci iz nijeme većine u Andrićevu tekstu svode na ime, mjesto dolaska i bolest:

„Živo opisani *napadaji padavice kod dječaka iz Szegeda* plašili su promatrače i tjerali ih u bijeg. *Neobična bolest očiju* učinila je *neku djevojčicu iz Bača* ne samo slijepom nego i 'čudovišnom u izgledu'. *Elizabeta iz Iloka* patila je od *izjedajuće bolesti (zване lupa, tj. rak)* u području pelvisa i kukova: smrad i otpadanje tkiva koje trune, što je u njezinu tijelu otvorilo rupu 'nalik na špilju', užasavalo je žene koje su joj pomagale. Tu su i mnoga druga slično detaljno izvješća: *krvarenje (očito iz crijeva) jedanaestogodišnje Margarete iz Paksa*, koje je bilo tako jako da je djevojčica izgubila puno vjedro krvi; *krvarenje iz crijeva kod Stjepana iz Legeneza*, tako obilno da je morao ići u zahod četrdeset puta na dan; *povreda glave kod tromjesečne Elene iz Paske*, koju je mati prignječila za vrijeme spavanja; *infekcija popraćena bolom u prsima i iskašljavanjem krvi*, koja je snašla *kaštelana iz Koroda* za njegova posjeta Budimu, gdje je dotična bolest tada bjesnila; *veoma bolan čir na prstu i šaci Doroteje iz Berénya*, 'čiji je bol i podražaj dosežao sve do srca'; *rane od ležanja* koje se javljaju na *nepokretnom Albertu iz Szegeda*, pretvarajući njegovu put u nešto 'nalik blatu'.“ (Andrić 1999: 263-264)

„Malene“ se ličnosti nabrajaju ne samo kako bi precizno navođenje imena stvarnih osoba potvrdilo autentičnost tematiziranih povijesnih događaja, već prvenstveno kako bi autor oprimjerio razne razmatrane aspekte Kapistranova čudotvorstva, poput gorenavedenih živopisnih izvornih opisa bolesti, spolne i dobne distribucije užitnika čudesa, njihova društvenog statusa ili npr. mjesta podrijetla i prebivališta mirakulata:

„(..) *brat laik Franjo iz Pataka* bio je član samostana u Šaregradu (Id #127); *Matej iz Peczkena* stanovao je (*habitans*) u Kõu (Ic #1313); *brat Benedikt iz Köveskúta* bio je poglavar opservantske kustodije Slavonije, koja je obuhvaćala današnju zapadnu Slavoniju, i moguće je rezidirao u Daruvaru (Ic #1315); *neki plemić Sebastijan* stoji u nejasnu odnosu prema dva mjesta, Debrecenu i Bánsci pokraj Bača.“ (Andrić 1999: 272)

Korođi, plemićka porodica kojoj je Andrić u *Povijesti Slavonije* ustupio zaseban odjeljak, u *Čudesima* se spominje usputno, u onolikoj mjeri koliko su pojedini članovi bili povezani s Kapistranovom biografijom:

„Drugi dobro poznati plemićki rodovi koji se javljaju u zbirkama su Korođski (mađ. Korogyi) i Hercezi de Szekcső. Prvi, čiji je domicil bila utvrda Korođ (vukovska županija), oko 60 kilometara sjeverozapadno od Iloka, razvili su neku vrstu kolektivne pobožnosti prema Kapistranu. Ivan Korođski, mačvanski ban od 1447. do 1456, izmjenjivao je pisma s Kapistranom i sudjelovao u bici za Beograd, čime je stekao Tagliacozzove pohvale za hrabrost. Ivanov sin Gašpar pojavio se kasnije u Ib #103 kao Kapistranov mirakulat, izliječen od neke infekcije popraćene krvarenjem iz crijeva. Nadalje, Ivanova udovica Elizabeta i gore spomenuti Gašpar izdali su listinu kojom potvrđuju čudo što ga je doživio jedan od njihovih podanika (prepisano u N #166), a njihov kaštelan, Juraj Algyan, također je izvijestio o svom vlastitom čudesnom ozdravljenju (Ia #228).“ (Andrić 1999: 285-286)

Andrić pruža ponešto detaljniju biografiju plemenitog Nikole Iločkog u poglavlju u kojem ocrtava portret srednjovjekovnog Iloka – plemićeva sjedišta. Ipak, plemićev se životopis svodi na sažeto šturo popisivanje nekoliko stavki, bez dubljih uvida u osobnost:

„Grad je dosegao razdoblje procvata za vrijeme gospodstva Kontova praunuka Nikole Iločkog (oko 1415-1477), jednog od najutjecajnijih velikaša i najvećih zemljoposjednika u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, koji je dijelio čast transilvanskog vojvode s Jánosom Hunyadijem, igrao određenu ulogu u likvidaciji njegova

starijeg sina Lászla i bio suparnikom vlasti mlađeg, Matije Korvina. (...) Dva puta se ženio i imao četiri kćeri i jednog sina, Lovru, koji je posljednji muški izdanak porodice.“ (Andrić 1999: 39-40)

Kad nas upoznaje sa središnjom ličnosti svoje studije, sv. Ivanom Kapistranom, Andrić započinje ponešto opširnijim, no također suhoparnim nizom činjenica o svečevim značajnim djelatnostima:

„Rođen u Capestranu u središnjoj Italiji, 24. lipnja 1386, Kapistran je studirao pravo u Perugii, započeo graditi svjetovnu karijeru i oženio se, kada je neočekivano dospio u tamnicu za vrijeme jedne političke pomutnje 1415. godine. To je izmijenilo tijek njegova života. Pridružio se franjevačkim opservantima u Perugii i brzo došao na glas kao teolog, demonstrirajući svoj talent tijekom prijepora o Isusovu imenu, kada je uspješno branio svoga mentora, Bernardina Sijenskog. Propovijedao je protiv fratičela (i pokrenuo glasinu po kojoj je navodno uništio desetine krivovjernih sela), napisao *Constitutiones Martinianae* (to jest nacrt pape Martina V po kojem je trebalo pokušati ponovo ujediniti konventualce i opservante) i putovao u sklopu različitih papinskih i franjevačkih misija u Svetu Zemlju (1439), Burgundiju i Flandriju. 1443. godine bio je izabran za prvog generalnog vikara Cismontanske opservantske obitelji, a tri godine kasnije napisao je znamenitu bulu *Ut sacra ordinis* (1446), koju je izdao Eugenije IV i koja je bila konačnom potvrdom autonomije opservancije. Pošto je postigao kanonizaciju Bernardina Sijenskog samo šest godina poslije njegove smrti, Kapistran je svoje posljednje godine proveo u Srednjoj Europi, propovijedajući protiv husita (ali nikada nije uspio ući u Prag) i trseći se oko obraćanja Židova. Širenje opservancije u Srednju Europu bilo je gotovo u cijelosti njegovo osobno djelo. U to je vrijeme Kapistran, kako izgleda, bio toliko siguran u budućnost reforme da se, tijekom kapitula u Perugii 1453. godine, oglušio na molbe svoje subraće da se vrati u Italiju i pomogne odbiti još jednu navalu konventualaca. Umjesto toga posvetio se svojoj posljednjoj misiji, uništenju Osmanlija.“ (Andrić 1999: 21)

Ovu sažetu biografiju naknadno dopunjuje jednako sažetim prikazom Kapistranove obiteljske povijesti: „Kapistranov otac, koji se možda zvao Antun (...) je bio Nijemac ili Francuz; možda je prešao na protivničku stranu prije Anžuvinceve konačne propasti; kasnije je postao vazal grofa od Celana i nastanio se u Capestranu. Oko 1385. oženio se djevojkom iz porodice Amici, a 24. lipnja (na blagdan sv. Ivana Krstitelja) 1386. rodio mu se sin Giovanni.“ (Andrić 1999: 28)

Ipak, kako je riječ o središtu njegove studije, Andrić nastoji čitatelju pružiti uvid i u subjektivniju stranu Kapistranove osobnosti, te piše:

„Kapistran je bio čovjek mnogih talenata. Jedan od najpopularnijih propovjednika svoga stoljeća, on je također napisao mnogo kompetentnih rasprava iz područja kanonskog prava, dogmatike i moralne teologije. U više navrata pape su koristile njegovu diplomatsku umješnost. Njegova glad za učenošću bila je tolika da je trebao naročitu papinsku povlasticu kako bi mogao posjedovati knjige, kojih je mnoštvo prevezio na svojim putovanjima posebno načinjenim kolima. Kao pisac, bio je više rječit, logičan i sustavan, negoli dubok mislilac. Mnemotehnika je vjerojatno bila jedna od njegovih strasti.“ (Andrić 1999: 21)

Kao što se dade vidjeti, i kada piše o Kapistranovim karakternim osobinama, u opis uključuje reference na izvore podataka koji su mu omogućili uvid u svečeve sposobnosti i interese: rasprave iz određenih područja, specifična papinska povlastica itd. Andrić si kao autoru dopušta i subjektivno nagađanje o Kapistranovim nevidljivim, unutaršnjim osobinama, temeljeno na općem razumijevanju intrapersonalne i interpersonalne psihologije, kad primjerice razmatra svečevu odluku da umre i bude pokopan u opskurnom srednjoeuropskom mjestu poput Iloka:

„Kapistran ima malo dopadljivih osobina koje može ponuditi modernom ukusu; ova tvrdoglava odluka možda je jedan takav hir. (...) S druge strane, treba primijetiti da, iza poniznosti Kapistranova postupka, stoji

također i nešto što se može nazvati svetačkim ponosom, jer on je očito dijelio uvjerenje svoje okolice o njegovoj vlastitoj svetosti kada je predvidio da će njegovi zemni ostaci imati tako moćan duhovni utjecaj.“ (Andrić 1999: 58)

Zanimljivo je primijetiti da pritom dopušta da se iz njegovih formulacija iščitava antipatija koju, čini se, osjeća prema svecu. Iako bi se od historiografskog teksta očekivala posvemašnja objektivnost i „nevidljivost“ autora, možda je Andrić dopustio minimalnu subjektivnu obojenost svoje studije svjestan da tradicionalno inzistiranje na objektivnosti povjesničareva pristupa temi proizlazi kao protumjera opasnosti da povjesničar svoj prikaz povijesti „namjesti“ u skladu s vlastitim simpatijama. Budući da Andrić otvoreno sugerira svoje osjećaje prema temi svojega rada, on paradoksalno, kao i u slučaju s otvorenim prikazivanjem povjesničarevih nesigurnosti i nedoumica, postiže višu razinu vjerodostojnosti svoga teksta upravo zato što čitatelju pruža cjelovitu sliku svojeg profesionalnog angažmana. Napokon, nije da njegova antipatija nužno označava i nepravednu neobjektivnost. U zaključnom se poglavlju i sam osvrće na prikaze Kapistranove karakterne privlačnosti:

„Bilo bi cinično zaniijekati uopće postojanje istinskih svetaca. No, moglo bi biti uznemirujuće kad bismo, tu i tamo, zagreballi po svečanoj površini litanija. Umirujući osjećaj koji evocira Mauriac mogao bi nestati ako bismo se izbližega zagledali u ovu ili onu konkretnu osobu. Svetac čija su čudesa bila razmatrana u ovoj knjizi možda je jedan od tih ambivalentnih likova.

Većina užitnika Kapistranovih posmrtnih čudesa nije ga nikada susrela i nije znala ništa o njegovoj intimnijoj osobnosti. Predodžbe što su ih oni imali o njemu odražavale su ponajprije njihove vlastite ideje, osjećajnosti, standarde pobožnosti. Neki su ga zamišljali prijateljskijim i velikodušnjim nego što je on ikada bio; za neke je, naprotiv, bio pretjerano osvetljiv, sitničav ili bezobziran. Kapistranov posmrtni život bio je zbroj tih razrokih percepcija.“ (Andrić 1999: 308)

U svrhu postizanja objektivnosti/vjerodostojnosti Andrić također temeljito opisuje proces interpretiranja odnosa likova/ličnosti. Tako primjerice iznosi logičan slijed misli kojima analizira specifičnu teškoću s kojom se sučelilo iločko franjevačko svetište pri početku Kapistranove kanonizacijske kampanje. Naime, nad iločkim je franjevcima bila provedena stroga disciplinska mjera zbog navodne nedopuštene ekshumacije znamenite ličnosti i navodnog ubojstva počinjenog na prostoru samostana:

„Ladislav Iločki (1418), mačvanski ban, bio je otac vojvode Nikole. Oskvrnuće Ladislavova groba izazvalo bi Nikolin bijes pa je teško zamisliti zašto bi se franjevci upustili u ekshumaciju jednog patrona koji je već desetljećima počivao mrtav u njihovu klaustu. Zasad se nije našao nikoji drugi izvor koji bi potvrdio postojanje nekog sukoba između vojvode i opservanata. Što se tiče druge inkriminacije, ubojstvo studenta u opsegu samostana koji vrvi hodočasniciima posve je zamislivo. No, sufraganov dvostruki argument pobuđuje sumnju da on nije bio toliko natjeran na djelovanje njegovom težinom, koliko je tražio izgovor da učini nešto što je svakako želio.“ (Andrić 1999: 140)

Vidi se da Andrić pretpostavlja motivacije i namjere sudionika povijesnih događaja na temelju dostupnih podataka o kontekstu zbivanja, ali i osobnih „zdravorazumskih“ uvida u ljudsku psihologiju. Primjer ne toliko *prispisivanja* koliko *inferiranja* motivacija prošlosnih osoba jest i sljedeći: „Također, činjenica da je jednu zbirku Kapistranovih čudesa sastavio benediktinac ne izgleda kao puka zanimljiva sitnica: ona se uklapala u strategiju koju su usvojili opservanti u želji da, suočeni s otporom u Vatikanu, pokažu da nisu jedini koji Kapistrana smatraju svecem.“ (Andrić 1999: 122)

Andrić upotpunjuje prikaz okolnosti vezanih uz Kapistranovo čudotvorstvo i kanonizaciju time što u svoj tekst uključuje i Kapistranove protivnike, kao i osvrte Andrićevih historiografskih prethodnika na njihove motivacije:

„Wadding je pripisao gotovo podmuklu ulogu Carvajalu koji je, po njemu, sprečavao bilježenje čudesa u njemačkim gradovima i ocrnjivao Kapistrana u očima velikaša. Prema Waddingu, Carvajal je iznio tri temeljna prigovora, kojih je sadržaj bio nespojiv s predodžbom svetosti: nepromišljenost (*temeritas*), taštinu (*vanitas, famae cupiditas*), razdražljivost (*iracundia*). Prvi je nedostatak ilustrirao pogibeljnim jurišem iz beogradske tvrđave, u koji je Kapistran poveo svoje križare; drugi Kapistranovim sebičnim prisvajanjem zasluge za pobjedu; treći njegovim zajedljivim propovjedima i nesnošljivim odnosom prema protivnicima. Sve je to, komentira Wadding, bilo neutemeljeno i jedino motivirano Carvajalovom ljubomornom zavišću (*livor*), budući je on sam igrao tek sporednu ulogu u slavnim zbivanjima pa je u skladu s tim bio zanemaren u Kapistranovim pismima papi. Hofer uzima u obzir razliku u temperamentu te dvojice, koja po njegovu mišljenju djelomice objašnjava zašto je Carvajal, 'šutljiva narav', pokazao takav nedostatak objektivnosti.“ (Andrić 1999: 79)

Kad i sam iznosi vlastite prosudbe o Kapistranovim postupcima, usporedno uključuje i mišljenja drugih povjesničara odnosno autora povijesnih izvora o temi. Time implicitno podsjeća čitatelja na pluralitet mogućih interpretacija što ponovno paradoksalno sugerira njegovu autorsku otvorenost i vjerodostojnost. U slučaju kaznenog čuda koje je zadesilo Kapistranovu otpuštenu ženu, koja je odbila poslušati svečev savjet i stupiti u samostan i sama, već se preudala i umrla od bolesti nakon što je rodila ubrzo umrlu kćerkicu, Andrić se ne libi iznijeti svoj sud o Kapistranovu stavu:

„Kapistranovi krajnje kruti nazori u odnosu na spolnost zrcale se u toj okrutnoj priči o kažnjenoj tjelesnosti. Kada je razmotrimo izvan njena hagiografskog ozračja, ta epizoda otkriva nešto od svečeva tiranskog egoizma, jer on je zapravo pokušao prisiliti svoju ženu da pođe istim putem koji je odabrao za sebe sama. Kako je brak svakom supružniku davao pravo na tijelo drugog, jedan nije bio slobodan da bez pristanka drugog položi zavjet čistoće. Kapistranov je postupak dakako posve prirodan, ali s izuzetkom da nije svaki smrtnik mogao računati na božje kažnjavanje nepokornih drugih. U očima hagiografa, čitav je slijed zbivanja uredio Bog; Kapistran je bio tek vrlo dobar prijatelj svojoj ženi, kad ju je upozorio na prijeteću pogibelj (*comminatio*) i savjetovao je kako da tu pogibelj izbjegne (*exhortatio*); no, ona se oglušila na njegove riječi i zlo se dogodilo.“ (Andrić 1999: 182-183)

Ironično, u fikcionaliziranoj *Povijesti Slavonije* ne nalazimo izravno izrečene autorove stavove prema povijesnim ličnostima, a čak ni dramatizirane prikaze njihovih djelatnosti i razmišljanja. U *Povijesti Slavonije* Andrić ne odmiče od esejističkog otklona od fabulariziranih likova te je po tom pitanju taj tekst bliži čisto historiografskom kraju spektra – povjesničare u pravilu ne zanima cjelovitiji uvid u osobnosti tematiziranih ljudi. Kako je *Povijest Slavonije* u osnovi sveobuhvatan povijesni pregled, sadrži mnoštvo likova odnosno Andrić niže više ili manje sažete reference na mnoštvo povijesnih ličnosti. U većini slučajeva, spomenute se osobe u tekstu svode na jednu za tekstualni kontekst relevantnu stavku iz svojih životopisa. Andrić i sam, na primjeru kneza Ljudevita Posavskog, komentira šturu sažetost opisa ličnosti: „Nakon stoljećâ što vjete i ispiru, ukazuje nam se jednostavan i čist lik, sa svojih nekoliko junačkih poteza, orisan s nekoliko uzvišenih crta.“ (Andrić 2001: 44-45) Tako se u kontekstu *Povijesti Slavonije* Bela IV. svodi na svoj bijeg pred Tatarima (Andrić 2001: 64), Sulejman Veličanstveni na svoja osvajanja (Andrić 2001: 79), kraljević Stjepan ženidbom otvara hrvatska vrata Ugrima (Andrić 2001: 49), car Dioklecijan se usputno

spominje kao vrijedan reformator (Andrić 2001: 20), a u slučaju Julijana Otpadnika dostatan opis pruža analogija: „taj rimski Ehnaton“ (Andrić 2001: 24).

U čemu se onda nazire fikcionaliziranost likova u *Povijesti Slavonije*? Djelomice u proizvoljnosti odabira ličnosti koji u Andrićevu tekstu zadobivaju ma koliko usputan status likova: „Šest stoljeća poslije požara, za križarskih pohoda, vitez imenom Ansbert projahao je gradom.“ Vitez Ansbert u tekstu služi kao povijesni izvor i svjedok, s čijim nas dojmom o nekoć veličanstvenom, ruševnom Sirmiju Andrić upoznaje. Fikcionaliziranost se posredno očituje i u nefunkcionalnim, redundantnim detaljima kojima autor predstavlja tradicionalno značajne povijesne ličnosti. Srednjovjekovnog kralja Tomislava, primjerice, Andrić jednom riječju spominje kao „ujedinitelja“, a zatim ga citatom navedenim u zagradama поблиže identificira kao „(hrabra mladića i krepka rvača)“ (Andrić 2001: 46). Od čisto historiografskih tekstova očekivala bi se prvenstveno informativnost. U takvom kontekstu autor ne bi propustio detaljnije obraditi Tomislavovu ulogu u ujedinjavanju hrvatskih zemalja. U *Povijesti Slavonije* naglasak je ipak na makar površnom ocrtavanju kralja Tomislava kao osobe, koju, eto, rese osobina hrabrosti i sportski interes.

Proizvoljnost je primjetna i u odabiru ličnosti kojima Andrić odlučuje posvetiti značajno više prostora. Nije riječ o očekivanom nizu kraljeva, banova, vojskovođa, iako su zastupljeni i pojedinci iz te kategorije, poput kralja Matijaša Korvina, o kojemu autor piše kratak prikaz više usmjeren na ocrtavanje osobnosti negoli popisivanje značajnih pothvata:

„Okrunjen kao petnaestogodišnjak, on će brzo stasati u neobična vladara, snažnu i bogatu osobnost, izrazito humanističku, makijavelijansku figuru. Strogi monarh koji bez oklijevanja onemogućuje svaku konkurenciju, ali koji znade ocijeniti gdje prestaje neprijateljstvo i poštovati dostojanstvo poražena protivnika (kao u slučaju nadbiskupa Ivana Viteza i ostalih urotnika iz 1471), kao što i razborito popušta odveć jakim nezadovoljnicima (poput Nikole Iločkoga, zagovornika njemačkog pretendenta na ugarsku krunu, Fridrika III). Istodobno omiljen u narodu (hrvatski će puk zadugo ponavljati optužujuću pjesmicu 'pokle kralj Matijaš spi, nikakve pravice nî') i među najbiranijim intelektualcima, kojih ga svita posvuda prati, laskajući bez grizodušja tako učenu i duhovitu vladaru (...)“ (Andrić 2001: 103-104)

Premda zasebne odjeljke posvećuje i *plemičkim* porodicama – zastupljeni su Korođi (Andrić 2001: 81-85), Gorjanski i Horvati (Andrić 2001: 86-88) te Iločki (Andrić 2001: 92-94) – Andrić se značajnije ne zaustavlja na pojedinim izdancima tih rodova, već ih tretira kao kolektive, te se donekle osvrće na obiteljske povijesti. Dva istaknuta pojedinca kojima Andrić uistinu dodjeljuje zasebne odjeljke svojega djela nisu tipičan primaran izbor tradicionalnog povjesničara. Radi se o jednom srednjovjekovnom franjevačkom svecu, sv. Ivanu Kapistranu (Andrić 2001: 95-102), i jednom srednjovjekovnom književniku, Janu Panoniju (Andrić 2001: 105-114).

Pri fikcionaliziranoj razradi sv. Ivana Kapistrana, koja je, izdana 1992., prethodila historiografskoj monografiji o Kapistranovim čudesima, Andrić se ponajviše fokusira na efektanu, zanimljivu posmrtnu anegdotu o misterioznom nestanku svečeva tijela i višestrukim ponuđenim objašnjenjima (Turci, heretici). U Panonijevu slučaju ne odabire jednu znakovitu anegdotu, već mu pjesnikova ličnost služi kao asocijativna točka sjecišta nekoliko omanjih narativnih niti. Panonije Andriću služi, primjerice, kao povod za osvrt na pojavu humanističkog kulturnog preokreta, odnos talijanskih intelektualaca i takozvanih

„ultramontanaca“, filološke varijante Panonijeva hrvatskog pridjevka (Česmički, Kestenečki)... Do izražaja ponovno dolazi prvenstveno *asocijativnost*, koja obilježava književni pristup pisanju povijesti, za razliku od primarno *informativnog* historiografskog pristupa.

Što se tiče istaknutih pojedinaca na kojima u *Povijesti Slavonije* leži naglasak, vrijedilo bi spomenuti ime koje se usputno provlači kroz nekoliko odjeljaka. Riječ je o devetnaestostoljetnom kolegi književniku i povjesničaru – Anti Tresiću-Pavičiću. Andrić se u nekoliko navrata referira na historiografske radove spomenutog prethodnika. Blago posprdno i ironično spominje nekoliko instanci prethodnikove naglašeno domoljubne historiografije, o kojima će biti više riječi u narednim odjeljcima. Time što mu svojevrsnog lika predstavlja i jedan književnik/povjesničar ponovno do izražaja dolazi fikcionalnost povijesti odnosno tanka granica između književne i izvanjezične stvarnosti.

U duhu suvremene historiografije, Andrić se ni u *Povijesti Slavonije* ne propušta osvrnuti na tradicionalno zanemarivanu „nijemu većinu“ odnosno „anonimnu masu“ običnog pučanstva. Štoviše, u sklopu postmodernistički fikcionaliziranoga, otvorena razmatranja historiografskih procesa eksplicitno progovara o njihovoj marginalizaciji:

„Teško, međutim, da ikakva revizija može izbaviti tu masu srednjovjekovnog čovječanstva iz eshatološke zapečaćenosti njezina bijednog položaja. Za dostojanstvenu povijest, oni su nepovratno izgubljeni, *idiotae* (tj. nepismeni) *par excellence*, autsajderi onemogućeni participirati u svijetu dostojnu čovjeka. (Historiografi bi nas upozorili da tu riječ treba rezervirati za izrazitije 'autsajdere': Židove, naprimjer, gubave i bolesne, luđake, razbojнике, prekršitelje staleških pravila ili 'deklasirane', krivovjerce, homoseksualce i vješce i vještice.) U svakom slučaju, to seljaštvo je prečesto 'smradni puk', nešto mnogo opskurnije i nečasnije no što je to bio antički *vulgus*, 'volovi, samo što nemaju rogova' (Franjo pl. Rakoczy).

Pa ipak, oni kanda čuvaju osobitu vitalnost. Uočimo je zajedno s povjesnikom Ž. Jakićem: 'Seljaci nisu bili međunarodni stalež kao plemstvo ili svećenstvo, jer ih nije vezao ni zajednički jezik (latinski), ni jednaka nošnja, ni običaji, ni staleška svijest. Zato su bili i najbolji *čuvari svoje narodnosti i njezinih odlika*.' Ukratko, (možda je to zaključak za kojim tragamo), cijenom koju seljaci plaćaju kupljena je od neodređene i množtvne budućnosti ova budućnost koje smo danas zahvalni protagonisti.“ (Andrić 2001: 58-60)

Da ne bi sve ostalo samo na riječima, Andrić u *Povijesti Slavonije* navodi i imenovane „anonimce“ iz dostupnih izvora, poput popisanih užitnika i svjedoka Kapistranovih čudesa. I oni se, kao i tradicionalno istaknutiji pojedinci, sažeto svode na jednu relevantnu stavku svojih biografija (u ovom slučaju na čudesna ozdravljenja), ali se navode ravnopravno s „velikim“ ličnostima.

„Sve počinje s onom jedanaestogodišnjom djevojčicom *nomine Elisabeth*, kćerkom iločkoga kožara Baltazara (*Baltasar, pellifex de Huylak*), uzetom i slijepom, i 'koje je bolest bila poznata čitavu gradu'. Djevojčicu dovode do mrtvaca, ona mu cjeliva ruku, i smjesta ozdravlja: 'zdrava i vesela trči kući oca svoga', ona koju je 'ranije mlađa sestra za ruku vodila!' U knjizi *Čudesa* [misli se na zbirku izvješća o čudesima pod imenom *Čudesa Ivana Kapistranskoga (Miracula Ioannis de Capistrano)*] može se pročitati još 187 takvih divnih priča, neobičnih priča koje združuju surova stradanja djece Adamove s njihovim velikodušnim, veličanstvenim izbavljenjima, strašnu degradaciju bića s njegovom *redemptio*.

(...) Kako je posrijedi dokument, imena se pažljivo navode; prepisujemo neka: 'Martin iz Iloka, kuhar gospodina Lovre, dvorskoga suca gospodara vojvode Nikole' (106. čudo). 'Ivan, sedlar iz Temišvara' (102. čudo). 'Ivan Bencefy iz Nagyulga kod Požege' (113. čudo). 'Juraj zvani Calmar iz Nijemaca, od Iloka tri milje

udaljenih' (55. čudo). 'Fabijan iz Budima' (147. čudo). 'Juraj, erdeljski klerik (*clericus de Transilvania*)' (150. čudo). 'Svećenik imenom Demetrije iz Zagreba' (165. čudo).“ (Andrić 2001: 99)

Što se tiče psihološkog portretiranja likova/ličnosti, ono je gotovo u potpunosti izostavljeno. Andrić tek nudi ponešto dublji uvid u unutarnje stanje Jana Panonija u jednoj određenoj instanci, ali i to tek uzgredno uz razmatranje o sukobu visoke talijanske kulture i u ono vrijeme nazadne Slavonije:

„Jan Panonije odložio je krsno ime Ivan, kao što obrazlaže u jednome epigramu, 'ne iz objesna prijezira tako plemenita imena', nego 'protiv volje', pritjeran na taj čin kad ga je, kobno, 'Talija okupala u zlatnome aonskom valu'. Nakon jedanaest godina provedenih u Italiji, postaje biskupom u Pečuhu. Glavninu vremena provodi međutim u Budimu, uz kralja. Prati ga i na njegovim ratnim pohodima. Na trenutak se čini da je – razočaran, nostalgičan za Italijom – pjesnik u domovini pred ozbiljnim padom. U jednom epigramu pisanom za Galeotta, s bolju ga upozorava da 'mu se ne treba odviše čuditi, ako mu se koji od njih učini jedva njegovim'. Ali uskoro se između te humanističke erudicije i rječitosti, što je kanda posvuda praćena rojevima krilate mitologije i platonističke pneumatike, i s druge strane barbarskog 'hiperborejstva' koje je vazda u ždrijelima ratničkih ili elementarnih pogibli, počinje nazirati mogućnost sretne sinteze. Strahovanja su bila zacijelo iskrena, ali svakako brzopleta. Istinskog se pjesnika ne da tek tako izbaciti iz ravnoteže. Ironično ili ne, on se uskoro javlja i manje pesimističkim stihovima. Tako u poznatu epigramu 'Pohvala Panonije' začinje sa:

'Svima je čitati nekoć davala italska zemlja,
Sad ona čita pjesme iz Panonije slane...'“ (Andrić 2001: 110)

Zanimljivo je što se u Andrićevu tekstu ponešto temeljitije psihološko profiliranje odnosi na psihologiju personificiranih naroda i određenih skupina ljudi, ne samo određenih istaknutih pojedinaca. Npr.:

„Na sutocima velikih rijeka komešaju se tada brojni narodi. Germanski Gepidi i Langobardi, primjerice; ali njihova je uloga drugotna: oni su *ulog* u većim igrama, u zapletenim ratničkim trgovinama. Jedan je *igrač*, međutim, na ovom prostoru neizbježiv: to je Byzant. Byzant je svakako najlukaviji igrač, ali njemu je i najteže: on mora igrati na mnogo strana, od kojih je zacijelo najopasniji Istok, perzijska pogibao.“ (Andrić 2001: 30-31)

Analizirajući tekst jednog poganskog sirmijskog nadgrobnog spomenika iz II. st., Andrić se upušta u filozofsko razmatranje *drugosti* drevnih pogana:

„Ne čini li upravo odsutnost eksplicitnih simbola taj tekst nepotkupljivo tuđim, *drugim*? Nema kršćanskog znamenja prepoznavanja, nema križa, nema Uskrsnulog. Poganska smrt. Ne posizući za moćnim imenima bogova, dostaju joj sumorne formule poput one 'dum mea fata resistent', *dok se moj usud bude opirao*, ili one 'deponam luctus cum te sequar care per umbras': *prestat ću tugovati, dragi, kad za tobom prođem kroz sjenku*. Ti su nadgrobni tekstovi moguća polazišta prostranih meditacija. Zamišljamo inicijaciju ili psihagogiju za koje bi se dušu uvodilo u drevna vjerovanja kroz posredništvo te ljekovite praznine.“ (Andrić 2001: 27)

Sve u svemu, moglo bi se zaključiti da je u historiografskom kontekstu uloga likova/ličnosti izrazito funkcionalna: detaljno se navode imena, zanimanja i mjesta prebivališta svjedoka Kapistranovih čudesa, kao i imena i titule istaknutijih, značajnih povijesnih ličnosti koji svojim pismima i zagovorom Kapistranove kanonizacije budućim generacijama potvrđuju Kapistranovo postojanje i djelatnosti, a pritom sugeriraju i njegovu svetost – svrha je postizanje dojma autentičnosti i vjerodostojnosti iznesenih historiografskih hipoteza; nadalje, navođenjem povijesnih osoba uključenih u tematizirane događaje Andrić

konkretno opimjeruje različite razmatrane aspekte srednjovjekovnog čudotvorstva, čime u konačnici čitateljima pruža cjelovit kontekst srednjovjekovnih zbivanja i kulture.

S druge strane, u poknjiževljenom tekstu *Povijesti Slavonije* Andrić zadržava historiografsko odstojanje od spomenutih likova/ličnosti, i ne pristupa subjektivnijim, dramatisiranim prikazima njihovih unutarnjih stanja, što bi se možda moglo očekivati od historiografske metafikcije. Kao razlog mogao bi se navesti Andrićev prvenstveno esejistički pristup ocrtavanju povijesnog pregleda slavonske prošlosti. Likovi ne služe održavanju nekakve fabulizirane radnje, već opimjeruju povijesne pojave o kojima autor iznosi svoja promišljanja. Njihova je uloga donekle ornamentalna (Ivan se Kapistran, primjerice, u tekst uvodi po zaslugi čitateljima zanimljive anegdote o misterioznom posmrtnom nestanku čudotvornih relikvija), odabir proizvoljan i motiviran asocijativnošću.

4.2.5. Detalji

„Istina leži u detaljima“, napisao je jednom prilikom predstavnik književnog spektra Stephen King, a vjerujem da je mislio na to kako vjerodostojnost fikcije proizlazi iz pažljivo odabranih detalja unesenih u opis prostora, psihe i aktivnosti likova književnog djela. Pažljivo odabrani vizualni, auditivni, olfaktivni i taktilni detalji omogućuju čitateljima prepoznati odraze vlastitog iskustva u tekstu te se time poistovjetiti s pročitanim. Detalji predstavljaju ključan element kvalitetne fikcije te me stoga zanima hoće li ih i na koji način Andrić uključiti u svoje tekstove. „Detaljima“ ću smatrati uzgredne podatke manje važnosti za glavnu narativnu liniju.

Kao prvi primjer iz *Čudesna* poslužit će anegdota Kapistranova razgovora s papom Eugenijem IV o reformi franjevačkog reda, kada je Kapistran: „(...) ustvrdio da je 'nužno riješiti se triju P'. Začudenom je papi pojasnio da ima na umu: *pecunia* (to jest zemljišne posjede s prihodima koje oni donose), *pueri* (to jest primanje mladih dječaka u red) i *petulantia* (to jest manjak discipline i obezvređivanje povlastica).“ (Andrić 1999: 22) Objektivno gledano sadržaj razgovora nije izričito bitan, ne progovara o značajnim konkretnim koracima i pothvatima. Naprotiv, anegdota ilustrira Kapistranov način razmišljanja i rječitost. Smatram da je Andrić u tekst svoje historiografske studije uključio ovu marginalnu zgodu upravo kako bi čitatelju pružio priliku bolje upoznati i samostalno donijeti zaključke o Kapistranovu karakteru i vrijednostima. Na sličan način, sljedeće zgode također pružaju bolji uvid u svečevu osobnost:

„Dvije epizode manje važnosti, o kojima izvješćuje Tagliacozzo i koje su se dogodile na putu od Slankamena do Iloka, zaslužuju da ih se spomene. Prva se tiče lokalnih 'shizmatika i nevjernika' koji su se okupljali uzduž Kapistranova puta kako bi mu zaželjeli dobrodošlicu. Kapistran je pred njima čak izgovorio nekoliko propovijedi i ponudio im pričest. Štoviše, kada su neki njegovi manje tankočutni pratnici zaplijenili 'nevjernicima' poneko pile ili prase, Kapistran je naredio da se oštećenima isplati naknada. Izvješće nije nevjerovatno, s obzirom da su pravoslavni (o kojima je ovdje očito ponajprije riječ) dijelili radost zbog osmanlijskog sloma te su se prema tome divili jednoj od najzaslužnijih osoba za nj. Druga dogodovština zgodno ilustrira Kapistranovo donekle pretenciozno držanje. Skupina je već bila nadomak Iloku kada joj je vojvoda Nikola s pratnjom dojahao u susret. Kapistran, koji je u taj mah baš služio misu, nije se udostojao da je prekine

niti je pridošlice pozvao da se priključe svetoj službi. Njegova su se subraća osjećala pomalo nelagodno zbog plemića kojima nije bilo druge nego da strpljivo čekaju u svojim sedlima. Kada je napokon dovršio misu, Kapistran je prišao vojvodi 'bez žurbe' i uputio mu kratku pouku: Bog ima prednost nad njegovim gospodstvom. Tagliacozzo je s olakšanjem opazio da je vojvodu dimulo otkriće te neosporne istine. Tada su dva čovjeka zapodjela kratak i ugodan razgovor. Tom promišljenom gestom Kapistran je stavio stvari na njihova prava mjesta: iako on nije posjedovao velikaške naslove, na drukčijoj ljestvici bio je očito nadmoćan vojvodi; i iako je već bio donio odluku da umre u Iloku, odbijao je da sebe prepusti ispod visoke cijene svoje duhovne izvrsnosti. Prema njegovoj nesebičnoj odluci trebalo se odnositi s dužnim poštovanjem.“ (Andrić 1999: 61-62)

U nekoliko prilika umetnuti detalji pobuđuju gotovo književan učinak. Uzmimo za primjer iskaz o izloženosti svečeva tijela odmah nakon smrti: „U isti mah, zahtjevi pučke pobožnosti – združeni s mjerama promicanja kulta što su ih poduzeli opservanti – produžavali su neizvjesno stanje: pokop se odgađao iz dana u dan, naročito kad je primijećeno da truplo ne pokazuje znake raspadanja, 'ostajući svijetlo, nasmiješeno, meko i savitljivo'. ***Odar je bio smješten u sredini kora, pred oltarom, osvjetljen zubljamama i svijećama te bez prestanka čuvan od možebitnih lopova.***“ (Andrić 1999: 66) Precizna lokacija svečeva odra nije od ključne važnosti suvremenom čitatelju, pa vjerojatno ni suvremenom historiografu. Njezina se funkcionalnost ne očituje toliko u informativnosti koliko u ostvarivanju dojma – čitatelj može zamisliti „scenu“, kao da je i sam bio prisutan događaju. „Bespotrebno“ je, ornamentalno, detaljiziran i opis procesa svjedočenja o čudu:

„Bez iznimke, izvjestitelji o čudima morali su govoriti pod prisegom (*prestito iuramento, sub iuramento, iureiurando*). Kao što je naznačeno u nekoliko navrata, zaklinjali su se na Evanđelje (N #37 i 56). Njihovo pripovijedanje, očito poticano pitanjima iz porote, bilo je opširno, često navodeći u upravnom govoru razmijenjene dijaloge i točne riječi prošnje i molitava. To je pričanje obično bilo uzbuđeno i potresno. Očajničke geste stradanja kod zaziva sveca sada su zamjenjivale geste zanosa i suze radosnice. Učinak je bila opća zapanjenost, divljenje, plakanje i slavlje. U stanovitom času, svjedočenje o čudu prerastalo je u njegovu objavljivanje.“ (Andrić 1999: 254)

Književni se elementi naziru i u izvještaju o Kapistranovim posljednjim tjednima:

„Iako ga je mučila groznica, bolovi u truhu i njegova stara nevolja, hemoroidi (*moroydarum gravedo*), Kapistran je redovito silazio u crkvu da bi se pričestio; slao je pisma, primao brojne posjete. Kralj Ladislav ga je pohodio dva puta, zajedno s pratnjom, te je stavio svoga osobnog liječnika svecu na raspolaganje. Isto je učinio i vikar ugarske opservantske provincije, Stjepan Varsányi, *vere ipsius Patris optimus filius*. Veća skupina žitelja Nürnberga krenula je na put pod konac kolovoza i stigla u Ilok u prvoj polovici listopada, gdje ju je Kapistran dočekao 's golemom radošću'. Iločke žene i muškarci opskrbljivali su ga iz dana u dan hranom i slatkišima (*prilika za Hofera da šaljivo opazi: 'Dobra vremena za njegovu subraću, s obzirom da je bolesnik mogao pojesti samo mali dio svega'*).“ (Andrić 1999: 62)

Uključivanje Hoferove šaljive dosjetke ne može se obrazložiti ostvarivanjem autentičnosti ili vjerodostojnosti, pa čak ni poblizim ilustriranjem svečeve ličnosti. Ona je jednostavno umetnuta duhovitost. I kao takva, nefunkcionalna, predstavlja književan element. Po čemu se razlikuju književni detalji umetnuti u narativ *Povijesti Slavonije*?

Za početak, ovi koje sam zamijetila veoma su raznoliki. U jednom se navratu tako Andrić zaustavlja na začudnom fenomenu bezglasnog tatarskog načina borbe:

„O tatarskom načinu borbe Toma je zapisao ovaj pomalo sablastan i, istodobno, začuđujući podatak: 'premda tako velik broj tih ljudi, kao nijemi ne daju od sebe gotovo nikakva glasa, već šutke hode i šutke se

bore'. Je li to i zapisano upravo kao čuđenje? Navikli smo na drukčiju Aziju, brbljavu, bučnu, koja se nipošto ne bi odrekla prednosti što ih nosi zastrašivanje ratnim žamorom, galamom, kricima. Onu Aziju koje zvučna dimenzija ošamućuje vrtoglavom mnoštvenošću upravo kao što joj vizualna zavodi pretjeranošću šarenila, sitničavom zapletenošću tkanoga uzorka, kaosom, ili zamršenim kozmosom, boja i likova s perzijskih sagova...“ (Andrić 2001: 66)

Kad piše o Janu Panoniju, osvrće se na zagonetku koju pjesnik predstavlja talijanskim suvremenicima:

„Za prave Talijane, taj daroviti *ultramontanac* (*ultramontanus* je poznolatinska pogrda, etimološki istovjetna 'zagori' i 'zagoranima' u naših Dalmatinaca) pomalo je zagonetka koju ne znaju kako bi raspleli. Ta 'ultramontanci se obično ne odlikuju prevelikom pameću...' I što sada s čestitim latinskim držanjima o 'tvrdim glavama ultramontanaca'? Učitelj Guarino pokušao je tu dihotomiju razuzlati ovom učenom formulom: pjesnik je Jan zapravo 'gente Pannonicus, Italicus moribus'.“ (Andrić 2001: 107)

Zadržimo se na Panoniju. Andrić u nastavku esejističkim spletom asocijacija predstavlja pjesnikov književni opus:

„Daljnje zamašno izvorište pjesnikova (koji je također i biskup) nadahnuća jest ljubavni život, i to, s odlučnom prevlašću, onaj tjelesni. Napokon, nadahnuće ratom. U epigramu 'Za Filelfa' Panonski nas izvješćuje da 'sad Martu kao vojnik služi, ne više Febu kao pjesnik, dok zov promukle trube zaglušuje glas tanane lire'. Dakako, ta truba nije nikakva dosjetka, to je prava vojnička truba koja svako jutro budi, zajedno sa čitavim taborom, i pjesnika Jana, koji prati svoga kralja na pohodima protiv Turaka. Osjetljiva zdravlja, pjesnik na tim pohodima pobolijeva. Tako nastaju mračna svjedočenja poput pjesme 'O bolovanju u taboru'.“ (Andrić 2001: 112-113)

Kao što se vidi iz priloženog, uzgredni se detalji u tekst *Povijesti Slavonije* umeću po načelu asocijativnosti – svode se na zanimljivosti i činjenice koje Andriću pružaju povoda za određena promišljanja. Primijetili smo da se u historiografskim *Čudesima* kroz umetnute detalje naziru i književni elementi. Zanimljivo je da u esencijalno književnom djelu, *Povijesti Slavonije*, Andrić određene detalje umeće na historiografsko znanstven način. Primjerice, Andrić u povijesni pregled uvodi i objektivno informativan, detaljan opis sheme srednjovjekovnog Iloka:

„*Civitas Wylak* druge polovine XV. stoljeća uzorni je srednjovjekovni grad, vjerna lekcija trostruke koncentrične sheme: *curia-urbs-suburbium*. U jezgri grada koči se feudalna *curia nobilitaris* ili *arx*, velikašev dvor ili kaštel, čvrst i nepristupačan. Opasuju ga, još jednom, neosvojive zidine od opeke, opskrbljene kulama, nazubljenim kruništima sa strijelnicama i pokretnim mostovima. Unutar njih su, osim *curiae*, još i gradske crkve: to su elementi *urbsa*, tijesno okupljeni. Napokon, izvan zidina (*extra muros*), prostire se predgrađe ili, točnije, podgrađe: *suburbium*. To je 'truh grad', njegovo ekonomsko ili fiziološko biće: prostor obrta i trgovine, sajmišta i izukrštane uličice koje se nazivaju, posve pragmatično, 'kožarska', 'lončarska', 'ribarska'... Toj je utrobi grada svojstvena, posve prirodno, izrazita ranjivost. Ne opasuju je debeli bedemi, što je možda i posljedica nemogućnosti fiksacije, za razliku od *urbsa* koji je statičan i definiran, nepomičan i naizgled vječan.“ (Andrić 2001: 116)

Proces Kapistranove kanonizacije također je predstavljen kao sažet niz relevantnih činjenica:

„Rukopis *Čudesa*, pisan gotičkom minuskulom, čuva se danas u pariškoj Nacionalnoj biblioteci. Sastavio ga je 1460, na poticaj Nikole Iločkoga, tročlani odbor gradskih općinara: bilježnik Guido (rodом Talijan), trgovac Mihovil, *lukar* Bartol. Dovršena, potpisala su ga još trideset i tri ugledna iločka građanina. Svi su se oni ujedinili u zajedničkom naporu za plemenitu stvar. Prijepisi se razasli na sve strane, crkvenim

dostojnicima, vlastodršcima i gradskim prvacima. Pokreće se golema *campagne*, koja ima u Vatikanu ishoditi kanonizaciju. Odazivlju se, doista, talijanski kneževi, njemački gradovi, velikaši i biskupi, pa i sam Fridrik III, poljski kralj i svećenstvo, slovački i češki gradovi, Matijaš Korvin, lajpciška Akademija. Taj neočekivani pritisak na papinski nezabludivi um tih je nekoliko godina upravo nečuven.“ (Andrić 2001: 100)

Kako objasniti neočekivane historiografski racionalne elemente u okviru fikcionalizirane *Povijesti Slavonije*, i književne tragove pronađene unutar historiografske studije *Čudesas*? Osim što bi valjalo primijetiti da pojava svjedoči o fluidnosti žanrovskih granica u suvremenoj spisateljskoj praksi, možda bi najpravednije bilo zaključiti kako, na kraju krajeva, hoće li se neki tekst prepoznati kao fikcija ili historiografija djelomično ovisi o očekivanjima čitatelja. Moguće je da, tijekom čitanja teksta, čitatelji u svoje interpretacije „učitavaju“ shvaćanje pojedinih elemenata u skladu sa svojim očekivanjima, te slabije zamjećuju, ili se uopće ne osvrću na usputne, manje očekivane digresije.

4.3. Problematika jezika

Andrić je i kao književnik i kao povjesničar svjestan važnosti koju treba pridati jeziku i opreza s kojim treba pristupiti analizi njegove uporabe, kako u izvornim dokumentima – povijesnim izvorima, tako i u naknadnim historiografskim osvrtima na tematizirana povijesna zbivanja. U tekstu *Čudesas svetoga Ivana Kapistrana* problematika jezika suptilno se provlači kroz sva poglavlja studije. Andrić na samom početku upoznaje čitatelja s nekoliko različitih historiografskih pristupa istraživanja čudesas, naglašavajući da: „(...) sama definicija pojma 'čudo' ovisi o perspektivi koju odaberemo.“ (Andrić 1999: 9) U daljnjem tekstu on nastoji eksplicitno razjasniti svoju uporabu određenih jezičnih rješenja:

„Na koncu, kratko objašnjenje u vezi s imenom našeg sveca: koristit će se oblik Ivan Kapistran (a ne Ivan Kapistranski ili Ivan iz Capestrana) zato što je pridjev *Kapistran* udomaćen u svim srednjoeuropskim jezicima (uključujući njemački); u engleskom se, također, oblik *John Capistran* koristi usporedo s onim *John of Capestrano*. Takav je izbor lingvistički opravdan ako imamo u vidu da oblik *Kapistran* nije izveden izravno iz mjesnog imena (Capestrano, tj. lat. *Capistranum*), nego iz latinskog pridjeva *Capistranus* ('iz Capestrana, kapistranski'), koji uvelike koriste onodobni autori.

Posljednja opaska u vezi s upotrebom imenâ tiče se mađarskih 'prezimenâ' tipa Geszti, Varsányi, Soproni itd. Iz sintaktičkih razloga, ti oblici ponekad alterniraju s njihovim analitičkim inačicama: iz/od Geszta, Varsányâ, Sopronâ. Nadam se da od čitatelja ne tražim suviše ako ga zamolim da ima na umu da su ti oblici istovrijedni.“ (Andrić 1999: 12)

S ciljem upotpunjavanja čitateljeve predodžbe onodobnog konteksta, Andrić detaljnije objašnjava srednjovjekovno poimanje za studiju relevantnih koncepata, poput *svetosti*:

„Srednjovjekovno kanonsko pravo vidjelo je svetost kao dvodijelnu pojavu, koja se sastoji od dva ravnopravna elementa, svetačkog načina života (*mores*) i čudesas (*signa*), ali dok se prvo moglo manifestirati jedino za zemaljskog života, potonje se ponajprije očekivalo poslije svećeve smrti. Na čudesas se gleda kao na znamenje i posljedicu nečijeg svetog života, a svetost je živuće osobe uvijek krhka pojava. Za života, dar čudotvorstva može proslavljati nečije vrline, ali ga se mora neprestano iznova zasluživati tim istim vrlinama. (...) Po smrti, ta se dvosmjerna veza pojednostavnjuje pa čudesas tada postaju ne samo dobrodošla nego i nužno potrebna, kako bi govorila u prilog svetosti minulog života dotične osobe. Stoga je teško zamisliti sveca koji bi

za sebe tvrdio da posjeduje moć činjenja čudesa; to odricanje treba pripisati ne samo skromnosti, nego i želji da se izbjegne naročita pogibao kojoj bi se izložio samoprogllašeni čudotvorac. Svetac ne može dopustiti da dar čuda postane obveza s njegove strane; u suprotnom, kako bi objasnio neuspjeh ili nemogućnost da učini neko traženo čudo? Ako živi svetac mora zauzeti neki stav u odnosu na svoja vlastita čudesa, on ih se obično odriče. Preko otklanjanja nadnaravne moći, sam pojam 'neuspjeha' biva eliminiran. Poslije smrti, stvari stoje drukčije: moć relikvija može se otvoreno proglasiti, jer sam svetac ništa ne obećava. U oba slučaja, isti se ishod postiže preko različitih uređenja: štovatelji mogu gojiti nade, ali ne i očekivanja.“ (Andrić 1999: 175-176)

Isto čini i za pojam *proroštvo*: „(...) 'proroštvo' u svom srednjovjekovnom poimanju znači ne samo pretkazivanje budućnosti, nego također i otkrivanje skrivenih stvari, posebice 'tajni srdaca' (najradije grijeha).“ (Andrić 1999: 189)

U nekoliko navrata Andrić ističe važnu ulogu koju jezik ima u procesu istraživanja povijesnih izvora:

„Glavni argument za poistovjećivanje autora Ib s onim Ia jest, naravno, *tekstološki*. Apsolutno je neobično, u ovoj vrsti pisanih tekstova, da novi autor nastavlja rad prethodnih a da ih pritom na neki način ne rekapitulira: prema tome, Fügedijev poboljšani zapisnik čudesa prije bi značio popravljenu i prerađenu verziju već postojećih, moguće i ažuriranu svježim pričama o čudima. Stoga se ne-kumulativni karakter zbirke Ib najbolje tumači pretpostavkom da je ona bila gotovo neposredan nastavak zapisnika koji je već načinio isti autor. Činjenica je da Ib i Ia pokazuju *značajne stilističke sličnosti*. Oba teksta često svjedoče o vladanju bogatim, ali pomalo grotesknim latinskim vokabularom, grandilokventnom *latinositas* koja podsjeća na onu koju je Rabelais ismijavao nekih sedamdeset godina kasnije. (...)

Istraživanje tekstualnih veza između dvaju zapisnika može se isto tako provesti i na nižoj, *leksičnoj razini*. Ovdje donosim djelomičan popis ponešto neuobičajenih riječi, kojih je uporaba karakteristična za Ia kao i za Ib, ali koje se uopće ne javljaju u N. (...) Napokon, bliskost dviju zbirki može se ustanoviti na *fonološkoj (odnosno pravopisnoj) razini*.“ (Andrić 1999: 109, 110, 111)

Lingvistički „tragovi“ pripomogli su mu i u određivanju zanimanja Kapistranovih mirakulata navedenih u izvješćima o čudesima: „Drugi, ozbiljniji problem javlja se u vezi s tim podacima o zanimanjima: govore li oni doista o stvarnim zvanjima ljudi, ili su u pitanju tek baštinjeni nadimci ili 'prezimana'? *To se dvoje može razlučiti pomoću jedne pojedinosti u tekstovima: riječi dictus*. One indikacije zanimanja kojim prethodi riječ *dictus* uzimao sam za vjerojatno naslijeđena 'prezimana'; one bez *dictus*, pak, uzete su kao da u danom slučaju odgovaraju stvarnosti. Tako je *Demetrius piscator de Wylak* (N #184) računat kao ribar; *Petrus dictus Piscator de Zegedino* (Ib #66) nije.“ (Andrić 1999: 281) I sam, iz pozicije povjesničara, upozorava kako valja imati na umu da pri iščitavanju pisanih povijesnih dokaza blage tekstualne preinake mogu radikalno izmijeniti sadržaj teksta:

„Ti primjeri ilustriraju kako zapanjujući i naoko nedvosmislen događaj uskrsnuća može ponekad biti *rezultat blage tekstualne preinake ili jednostavnog pomicanja naglaska*. Dok je ranijem tekstu stalo do toga da naglasi kako se 'vjeruje' da je dotična osoba bila mrtva (*mortua credebatur*) i da se poslije zavjeta nekog rođaka on/ona 'izbavila iz agonije' ili joj je naprosto 'bilo bolje' (*cessavit ab agonizatione; convaluit*), njegova kasnija redakcija ide dalje kazujući da je dotičnu osobu svetac uskrijesio od mrtvih (*a morte suscitavit*).“ (Andrić 1999: 172)

Andrić tijekom tekstualne analize zbirki Kapistranovih čudesa čitatelje podsjeća da su izvješća svjedoka,

„(...)stvari koje su učinjene i rečene **višestruko su filtrirane: najprije kroz izvjestitelja o čudu, zatim kroz klerika ili notara koji je zabilježio tekst**. Budući da izvjestitelj o čudu u većini slučajeva sudjeluje u prvobitnom konstituiranju povijesnog događaja (onkraj kojega nije moguće steći bliži dokumentirani uvid u događaj), **pravu opasnost za 'naivnu' vjerodostojnost zapisa znači posljednja, pismena razina njegove fiksacije**. No, tu opasnost ipak ne treba precijeniti.

Svakako postoji jedna važna razlika između usmenih svjedočenja i zabilježenog teksta: ona jezična. Svjedočenja su morala biti prevedena s mađarskog (i ponekad svakako slavenskog, odnosno hrvatskog) na latinski. Aviad Kleinberg je s pravom istaknuo, u kontekstu slične analize zapisivanja svetačkih riječi, da je **prijevod 'interpretativni proces koji upleće brojne nedoumice koje treba razriješiti na ovaj ili onaj način'**.“ (Andrić 1999: 199-200)

Valja napomenuti da razmatrana problematika jezika ne uključuje samo užu fonološko-morfološku, sintaktičku i semantičku uporabu pojedinih riječi – mogu se promotriti i ponešto „književniji“ aspekti formalne i sadržajne strukture izvješća o čudesima:

„**Izvana, izvješće o čudu** može se definirati kao bila koja količina teksta u zbirka čudesa koja je vizualno omeđena, obično numerirana i koja redovito odgovara opisu jednog čudesnog događaja. Njegova duljina može znatno varirati, od dva-tri retka do jedne ili dvije stranice. **Što se tiče unutarnje strukture**, već smo primijetili (u poglavljima 4 i 5) da većina izvornih izvješća, tj. donesenih iz prve ruke, započinje opisom prizora autentifikacije (provjere vjerodostojnosti) čuda, dakle obrući kronologiju stvarnog slijeda zbivanja. Izvješće o autentifikaciji prethodi priči o tome kako se čudo dogodilo. Izvjestitelj o čudu, uveden u prvoj rečenici, pripovijeda svoju priču, koja ga vodi upravo do situacije u kojoj je pripovijeda. Javna autentifikacija u svetištu u isto je vrijeme dovršenje priče o čudu i njena verbalizacija, fiksacija te priče kao teksta. Sadržaj izvješća o čudu može se motriti kao da pripada jedinstvenoj razvojnoj liniji i kao da je razdijeljen u dva odsječka ili dva usporedna vremena: vrijeme radnje i vrijeme naracije.“ (Andrić 1999: 199)

Pri interpretiranju podataka koje nude povijesni izvori, Andrić poseže i za književnom analizom: „Možda je promašeno raspravljati o ovim tekstovima u terminima književne analize *sensu stricto*; ipak, autor zbirke Ia očito pokazuje stanovitu rudimentarnu literarnu pomnju. Trudi se izbjegavati puko ponavljanje u koje ga neprestano odvlači klišeizirana struktura izvješća o čudu. Istodobno, autori zbirke N po svemu sudeći ne zapažaju problem takva ponavljanja.“ (Andrić 1999: 101) Andrić, pritom, usmjerava čitateljevu pozornost na konkretnu klišeiziranost određenih aspekata izvješća o čudesima:

„(...) Tagliacozzo je ocrtao različite komentare što su ih fratri izrekli povodom 'nenadoknadiva gubitka', **kratak popis kleričke retorike oplakivanja**:

Quo viso, omnes in luctum conversi fuimus: aliqui dicebant, 'O solem obscuratum!', aliqui, 'Cecidit de coelo Ecclesiae stella magna, cecidit columna religionis'; aliqui, 'Cecidit corona capitis nostri' et caetera, 'Jam infideles haeretici et schismatici laetantur', et similia.

[Videći to, svi smo briznuli u plač; neki su govorili: 'O, pomračena sunca!'; neki: 'Pade s neba Crkve velika zvijezda, pade stup vjere'; neki: 'Pade kruna s naše glave', i tako dalje, 'Već se vesele nevjerni heretici i raskolnici', i tome slično.]“ (Andrić 1999: 64)

Konačno, obratimo pozornost i na reprezentativan primjer koji će nas uvesti u razlike između Andrićevih lingvističkih opservacija u *Čudesima* i u *Povijesti Slavonije*. Riječ je o naizgled ni po čemu posebnom prijevodu izvornog latinskog opisa srednjovjekovne iločke okolice:

„[Poslije Sotina na istoj obali je Ilok, trgovište s plemenitom tvrđavom, i tu se po prvi puta otvara ona blažena i nadasve plodna pokrajina Srijem, koja rodi ne samo vinom što je najčuvanije na cijelom sjeveru, nego i *svim stvarima koje su dobre za čovjekovu upotrebu.*]“ (Andrić 1999: 39)

Značaj ove opaske shvatit će se usporedimo li umetanje istog citata i u tekst *Povijesti Slavonije*, gdje, međutim, za citatom slijedi podulji komentar o nesretnoj stilističkoj praksi onovremenih autora povijesnih zapisa koji izostavljanjem detalja budućim povjesničarima otežavaju cjelovitu rekonstrukciju:

„Sve stvari što ih ljudi trebaju: *eto te plemenite lijenosti koja se gnuša podrobnosti*, te učene apstrakcije koja se davnim srednjovjekovnim ljudima jamačno činila dragocjenom, a nama ne govori više ništa. Prisjetimo se onog Le Goffova redovnika iz Clairveauxa, iz XIII. stoljeća, kako nam tumači poslove vode 'koja u štavionici pokazuje jednaku marljivost kao i brigu kako bi pripravila *neophodne sastojke* za obuču braće'. Ili one bezočne eksplicitnosti s kojom se 1907. izražava Foulquer de Chartres nakon što je pohodio Konstantinopolis:

'Bilo bi suviše dugo i suviše dosadno u potankostima iznositi kakvo se obilje bogatstva svake vrsti, zlata, srebra, tkanina tisuću vrsta i svetih relikvija nalazi u tom gradu, u koji nebrojeni brodovi neprestance donose sve stvari neophodne za potrebe ljudi...'

Nesretni su istraživači stoga dandanas primorani prekopavati posvuda i prikupljati zrno po zrno, zadovoljavajući se mjestimičnim obavijestima koje tu i tamo umaknu nehajnim protagonistima povijesti.“ (Andrić 2001: 93)

Na ovom se dvostruko iskorištenom citatu očituje glavna razlika između uloge jezika u historiografskom kontekstu *Čudesna* i fikcionaliziranom okrilju *Povijesti Slavonije*. U *Čudesna* poanta je citata čitatelju dostaviti potkrepljujuće informacije, koje čitatelja pobliže informiraju o srednjovjekovnom statusu srijemske pokrajine. S druge strane, u *Povijesti Slavonije* taj isti citat autoru služi kao povod za promišljanje o učinku određenog lingvističkog aspekta zapisa na buduće historiografsko razumijevanje povijesne građe. Značaj uloge jezika u istraživanjima prošlosti jednako je evidentan u oba Andrićeva djela, no u *Čudesna* jezik dolazi do izražaja ponajprije kako bi autor temeljito uputio čitatelja u „tajne zanata“, postupke svoje profesije, čime podiže vjerodostojnost svoje interpretacije povijesti – i čitatelj laik može s lakoćom pratiti povjesničarev način razmišljanja i iznošenje argumenata. U *Povijesti Slavonije*, pak, naglasak se ponovno stavlja na postmodernističko razotkrivanje historiografskog procesa istraživanja i interpretiranja povijesti te književnog procesa sastavljanja „vlastite“ reprezentacije stvarnosti. Naglašava se snažna uloga jezika pri oblikovanju tekstualnog „svijeta“ – kako otvorene fikcije tako i navodno „realnog“ prikaza izvanjezične „stvarnosti“.

U drugim slučajevima iz *Povijesti Slavonije*, Andrić ukazuje na nestabilnost jezika, koja proizlazi iz konstantne promjene značenja pojedinih riječi. Tako primjerice: „Dakako da je srednjovjekovna *Slavonija* još nerijetko i generički nazivak. U papinskim dokumentima, u zemlje (*partes*) *Slavonije* ubrajaju se ne samo Hrvatska, Dalmacija i Istra, nego i Bosna, Srbija i Raša. (...) *Od generičkog etnonima do toponima za pokrajinu: tako i jezik svjedoči o sažimanju koje je čudnovata sudbina Slavonije.*“ (Andrić 2001: 11-12) Pritom podsjeća da tu promjenjivost valja imati na umu uvijek kad se suočavamo s tekstovima iz drugačijih/prošlih konteksta: „Trebalo, prije svega, odgovoriti na pitanje *što u srednjem vijeku znači ta riječ koju često rabimo (nerijetko na pravu sablazan): grad.*“ (Andrić 2001: 116) Nadalje, Andrić

oprimjeruje slučaj u kojemu sama uporaba jezika služi kao vrijedan povijesni dokaz: „Tako je potkraj VIII. st. franačka ekspanzija dosegla istočne hrvatske granice. **O tome svjedoče i toponimi.** Fruška gora (stari *Mons Almus*) je *Franačka* gora. (Latinsko *Francus* ima, uz modernu hrvatsku transkripciju *Franak*, još i povijesnu *Frug*, preko staroslavenskog *Frągь*.)“ (Andrić 2001: 44) Snagu jezika opimjeruje i sljedećom opservacijom:

„**Sretno je obilježje velikih povijesnih prijeloma da su nerijetko svodljivi na jednu jedinu spornu riječ.** Na svom kritičnom vrhuncu, drama sukoba toliko se sažimlje da se pretvara u vlastitu mnemotehničku formulu. Tako se veliki crkveni raskol iz XI. st. dobro rezimira spornim *filioque*; a za etničkih gibanja na Balkanu u doba Osmanlija katolici se od pravoslavnih najbolje raspoznaju glede formule *sub ultraque specie*, što će reći da se potonji neumjereno pričešćuju 'pod obje prilike', kruhom i vinom.

Arijansku će opet herezu crkveni povjesnici dramatično svesti na prijevor valja li sporno *per omnia* dopisati uz ono 'similis Patri', ili pak ne. Je li Sin Ocu 'sličan u svemu', ili tek naprosto *sličan*? Pod znak se pitanja stavila *istobitnost* Trojstva.“ (Andrić 2001: 29)

Da jezik može naknadne čitatelje teksta dovesti u nedoumicu i otežati pristup intendiranom značenju, pokazuju i sljedeći primjeri:

„Za Srijemce, maleni Srijem je velik, golem. Moderni hagiograf Mitar Dragutinac pripovijedao nam je o jednom zavičajnom svecu razdragano poput verneovskih učenjaka-osobenjaka: 'Njegovo se štovanje,' završava on natuknicu u 'Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva', 'raširilo čitavim zapadnim Srijemom. Nazivaju ga sv. Bono iz Vukovara'.

Jeste li ustuknuli pred tim 'čitavim zapadnim Srijemom'? To je posve isto kao kad, nešto dalje, pišući natuknicu o sv. Dimitriju, hagiograf ponovi tu formulu: 'Kult sv. Dimitrija raširio se iz Soluna *po svemu Istoku*...'“ (Andrić 2001: 21)

Osim grandiozne uporabe izraza, problematičnim aspektom jezika naznačuju se i nehotečne izmjene koje nastaju pri prijelazu s jedne na drugu generaciju:

„Janus Pannonius alias Ivan Česmički ili, kao što s neospornim razlozima hoće profesor D. Švigelj, Ivan Kestenečki. (Postoji još jedna novija egzegeza tog **prepisivanjem iskvarenog pridjeva de Cesinge** ili *de Kesince*: iz peštanskog pera profesora Istvana Tótha, koji ga dovodi u svezu sa selom *Kešinci* nedaleko Đakova.) U prilog vinkovačkom profesoru idu ključni Janovi stihovi, poimence onaj iz epigrama 'De se ipso' koji glasi: 'I to sam ispjev'o ja, rođen uz duboku Dravu' (*Ille ego et haec cecini Dravum generatus ad altum*), i koji dopunjavaju dva određenija, iz panegirika učitelju Guarinu: 'Gdje sprema se ime i vale pomiješati s Dunavom skoro / Drava što kroza bujne lijeno već usjeve teče' (*Qua mox Danubio mixturus nomen et undas / pinguis culta secat leni iam gurgite Dravus*).

Kad se, dakle, pogled usredotoči na sutok Drave i Dunava, kad povjesnik zagrebe po površini zavičajne topografije, tada na vidjelo izlazi izgubljeno selo *Kestenci*, već u XVII. stoljeću *pagus desertus*, potonulo selo koje se poslije reguliranja stare Drave pretvorilo u *Kestenački rit*...“ (Andrić 2001: 107-108)

Što se tiče uporabe i analize jezika u sklopu historiografskih procesa, Andrić se u *Povijesti Slavonije* osvrće i na praksu svog devetnaestostoljetnog prethodnika Tresića-Pavičića:

„Tresić-Pavičić posvećuje u ovom poglavlju plodnu pažnju plemićkim imenima: 'Mstislav Smjeli, da ne bi osramotio svoje ime, koje je do tada u smjelosti sretno bilo...' Potom Litva, Prusija, Poljska. 'Poljski kralj Boljeslav Stidljivi (...) kojemu ime zvuči kao *lucus a non lucendo*, pobježe bez stida': **nesumnjiva duhovitost, koja obilato iskupljuje ono malo prethodne filologije.**“ (Andrić 2001: 62-63)

I sam se upušta u kratak ogled o metaforici srednjovjekovnih ljetopisa:

„Metaforika srednjovjekovnih ljetopisa najčešće je posve suhoparna. Neumorno ponavljanje standardnih metafora, posvudašnji loci communes, to zajedništvo govora i uma koje nerijetko objedinjuje zemljopisna prostranstva. U jednoj od staroruskih kronika jezovita stradanja Suzdaljske Kneževine zabilježena su ovom tužnom metaforom: 'tu su padale glave pod tatarskim mačem kao trava pod kosom'. Krug unutar kojeg se kreće taj arhajski poetski um bit će jasno obilježen kad dometnemo dosjetku byzantskog ljetopisca ratova što ih je vodio car Emanuel Komnen: da su Grci ubijali zemunske žitelje 'kao janjce'. *Kosidba trave i klanje jaganjaca, seljakova botanika i zoologija, taj svijet dvostrane reprodukcije srednjovjekovnog čovječanstva, ujedno je i prostor biljne i životinjske ornamentike u kojima se iscrpljuje njegova književnost, uključujući i onu katastrofičku.*“ (Andrić 2001: 65)

U konačnici, Andrić i zaključuje svoj povijesni pregled srednjovjekovne slavonske prošlosti osvrtno na razinu apstraktnosti/konkretnosti srednjovjekovnoga govora i status knjige i pisanja, koji se nepovratno mijenjaju prijelazom u renesansu:

„Govor srednjega vijeka uvijek je, čak i kad zalazi u apstrakciju, za naše pojmove vrlo konkretan: jezik je tu još vrlo daleko od toga da postane vlastitim predmetom. Dakako da srednjovjekovni čovjek umije biti apstraktan, kada to zaželi; ali je njegova apstrakcija vazda u biti nešto poput načina da se dobije na vremenu, aberacija: gomilanje riječi, ali ne gomilanje praćeno proporcionalno rastućim grizodušjem, tim novovjekim grizodušjem koje zna da *ne doseže* iako gomila, da gomila upravo jer ne doseže; nego gomilanje doživljeno kao bogaćenje, 'akumulacija', gomilanje praćeno zadovoljstvom stjecanja. Svakako se značaj, što ga je srednji vijek – kako zapaža Le Goff – pridavao materijalnoj, ekonomskoj strani pisane kulture, ne odnosi tek na knjige, *hardware* literarnoga svijeta, nego i na ono što se u knjigama nalazi: riječi, retke, rečenice, kvantitativnu dimenziju zapisanoga. (...)

U srednjem vijeku, knjiga je gotovo personificirana. Ona nije primjerak, kopija (nekog originala koji, reproduciran u dostatnome broju kopija, biva sporedan i koji praktično ne postoji). Svaka je knjiga upravo ta knjiga: to je svojstvo osobe. (...)" (Andrić 2001: 127, 128)

4.3.1. Metaforika jezika

Kao književno obilježje, metaforičnost i ostali tragovi poetičnosti teksta ponajprije se očekuju u kontekstu *Povijesti Slavonije* kao primjerka historiografske metafikcije. I doista, jedine snažno uočljive poveznice historiografskog teksta *Čudesa* s književnošću su one koje eksplicitno naglašava sam Andrić, kad u sadržaju djela propituje sličnosti između izvješća o čudima i, primjerice, narodnih bajki. Spomenute sličnosti ipak analizira na znanstven, racionalan način:

„Na pitanje može li se priča o čudu motriti kao literarna forma ili žanr, odgovor je zacijelo negativan. No, priča o čudu jest nalik narativnoj fikciji, barem u dijelu svojih ostvarenja. Propp piše: 'S gledišta morfologije, pričom o natprirodnom može se nazivati svaki razvoj koji polazi od nekog prekršaja ili manjka te prolazeći kroz posredne funkcije završava vjenčanjem ili drugim funkcijama koje se koriste kao rasplet. (...) Takav razvoj mi nazivamo sekvencija. Svaki novi prekršaj ili šteta, svaki novi manjak započinje novu sekvenciju.'

Te su definicije primjenjive ne samo na narodnu priču ili bajku, nego i na svaku drugu pripovijest: svaka pripovijest mora sadržavati barem jednu cjelovitu 'sekvenciju' događaja u rasponu od gubitka ishodišne dobrobiti do njezina ponovnog zadobivanja. (...)

Moguće je razaznati dva podstreka koji se združuju u nastanku tih *'pričolikih' izvješća o čudima: univerzalni 'nagon' za pričanjem pripovijesti (ili fikcionalizacijom životnih iskustava) i potreba propovjednikâ za poučnim i zanimljivim exempla: dobra exempla moraju biti dobre priče.*“ (Andrić 1999: 205, 206)

Historiografsko istraživačkim pristupom prilazi i analizi prakse circumambulacije, pri čemu navodi određene sličnosti s unutarnjom logikom bajki:

„Circumambulacija očito posjeduje stanovitu magijsku autonomiju, učinkovitost koju je teško objasniti racionalnim pojmovima. Ona spada u repertorij postupaka koje bi se moglo nazvati instrumentima prinude (njihova uporaba ne ostavlja nikakav izbor u pogledu onoga što će uslijediti) sličnih *magičnim riječima 'otvori se, sezame'*. *Pitanje koje priča sadrži nije hoće li formula djelovati ili neće, nego poznaje li je junak ili ne*. Kada bi se vrata odbila otvoriti i poslije izgovaranja riječi 'otvori se, sezame', to bi potkopalo temeljnu strukturu bajke (osim ako bi takav neuspjeh bio pripremljen u samoj priči, npr. promjenom čarobne formule). *Izvješća o čudima nisu obične bajke ili narodne pripovijetke, premda su neke strukturalne posudbe nedvojbene.*“ (Andrić 1999: 240)

Dakle, upućuje čitatelja na sličnosti između historiografije i fikcije, no pritom sam uspjeva održati objektivnu distancu između fikcije i svojeg vlastitog historiografskog teksta.

Na drugoj strani spektra, *Povijest Slavonije* obiluje poetičkom, metaforičkom uporabom jezika. Štoviše, Andrić na samom početku djela ističe kako je za okosnicu svog povijesnog pregleda odabrao niz požara snažne simbolike, koju u daljnjem tekstu i pobliže razlaže:

„Požari su, zapravo, metafore. Oni utjelovljuju jednu prikazivačku strategiju, 'ognjena povijest' zapravo je ono što znamo kao 'događajnu povijest'. Nasuprot 'ognjenoj povijesti' stajala bi 'vodena povijest', kao povijest trajanja ili 'nova povijest'. Dok se prva bavi pripovijedanjem (tj. sintagmatskom izgradnjom) povijesti, druga bi porekla vrijeme i, u okrilju nepokretne povijesti, stala pribirati primjere za svoje paradigme. Odabir strategije rješavao bi sve. 'Vodena' bi nas povijest možda povela tajnovitim putovima neke povijesti zdenaca. Pokazala bi da je povijest zdenaca Slavonije zapravo njena 'tajna povijest', njena istinska povijest. Iza šarenih slikarija, kad ih razgrnemo, otkrili bismo žuborenje iskonskih voda: povijest bi nam se objavila kao *hidraulički mehanizam*, kao njegov jednolični kružni štropot.“ (Andrić 2001: 14-15)

U nastavku naširoko elaborira opservaciju o dvostrukoj metaforici vatre – sigurnosti ognjišta i prijetnji požara, i njenom snažnom značenju za srednjovjekovnog čovjeka, ali i čovječanstvo općenito:

„U vlažnoj srednjovjekovnoj ravnici, na obalama nekoliko velikih rijeka i njihovih brojnih pritoka, ili u močvarama i močvarnim šumama čudnovatih imena, boraveći dobar dio godine u blatu, u glibu, očekujući neumitne periodične poplave i strahujući od njihova pretjerana divljanja, od arhetipskog potopa, u takvu okružju i za taj svijet vatra je morala zadobiti odgovarajući značaj. Istodobno, vatra je neprestana tjeskoba toga 'drvenog svijeta', kako je Jacques Le Goff za jednu priliku sazeo srednjovjekovlje. Drvo: ta građa civilizacije koju vatra neprekidno vreba, dok je naposljetku i ne proguta, bilo da napokon prevari budnost čovjeka koji bdije nad granicom povučenom između drveta i ognja, bilo da čovjek sam preda iskorišteno, trulo, drvo pripitomljenom ognju. Vatra je snažno oružje, pouzdano brzo sredstvo u opsadama, pored polaganog, izgladivanja; izvanredan način posredne borbe, spaljivanjem selâ ili usjeva; zastrašujuće postavljena nasuprot hrani, koja je pred njom bespomoćna; sastavni dio najgorih mučenja koja je izumila duga tradicija pravosudne torture... Sve to, ali u isto vrijeme ona je povezana i sa svim ugodnostima civilizacije, njihov bitan uvjet. I tako, pravi, poželjni odnos prema vatri postiže se na stanovitoj udaljenosti od nje, ni prevelikoj ni premaloj. Od te tri koncentrične kružnice oko njena plamena, prva znači grozan, nepodnošljiv doticaj (doslovna identifikacija), treća samo malo manje

strašnu lišenost: jedino držeći se u granicama druge, središnje, uz porabu dosjetljivih pomagala, mogu se iz vatre izvući željene dobrobiti.“ (Andrić 2001: 15-16)

Metaforu proširuje i zaokružuje upućujući i na važnost slavonskih vinograda: „Što je vino do **protejski oganj, čarolija vatre, mirisavi plamenovi? Neobična i dragocjena tekućina, koja se pokazuje skrovištem vatre. Carstvo te metafore je golemo.**“ (Andrić 2001: 17) Plamena se metaforika nastavlja i pri autorovu sagledavanju često napadanoga Sirmija: „Potkraj IV. stoljeća zauzimlju ga Goti. Istočni ga Rim nakratko vraća imperiji. Već 441. grad promatra Attilu i hunski tabor kako ga neotklonjivo opsjedaju. (...) Moć grada je moć preporadnja: **Fenix, koji se uspravlja iz svoga pepela.**“ (Andrić 2001: 25)

Kao što vidimo, *Povijest Slavonije* nije izložena kao objektivan povijesni pregled najznačajnijih događaja iz slavonske srednjovjekovne prošlosti. Andrić se prihvatio sastavljanja alternativne, poetične povijesti, vodeći se „ognjenom strategijom“. Metaforika odabrane niti-vodilje snažno je naglašena i duboko razrađena, što se smatra književnom, a ne historiografskom pojavom.

Čini se da pri sastavljanju svog prikaza slavonske povijesti Andrić nastavlja uočavati snažan metaforički potencijal pojedinih riječi, koji bogato iskorištava u svom djelu. Kad predstavlja povijesno-geografsku važnost Dunava, on primjećuje i simboličnu semantičku srodnost dvaju latinizama:

„Dunav silni, najveći među sjevernim vodama!: Tako će mnogo kasnije oblikovati svoju nostalgiju Janus Pannonius. Nakon što je u I. st. po Kr. Rim označio amplitude svoje ekspanzije, Dunav je postao njegovom moćnom granicom. Na njegovim obalama niču naselja i bdiju utvrde: **on je limes, 'međa' Carstva. Toj je riječi srodna jedna druga, limen, tj. 'prag'**, a nije li ta potonja riječ zapravo *slika*, da se poslužimo lijepim navadama našega prijatelja Bachelarda? **'Prag', doista, nečega zatvorenog i zaštićenog, 'prag' te goleme Kuće, Carstva.** S onu je stranu svijet prepušten barbarima, nesigurni krajevi bezakonja, čudesne divlje zemlje, svijet izvan božanskog Vremena, mitski svijet: njegove dijelove nije toliko teško osvojiti koliko zadržati. Prije ili kasnije, vojska se vraća na Dunav.“ (Andrić 2001: 20)

Naknadno mu riječ *sutok* daje povoda za asocijativno povezivanje lingvističkih, zemljopisnih i povijesnih narativnih niti:

„Jedna bi nas riječ na ovome mjestu mogla začarati: sutok. Pitamo se nema li ona neku hučnu vrijednost, ne pohranjuje li sliku vječitoga zvučnog rada, tu dramatiku ušća koja je po sebi 'evazivna', kozmopolitska kakvoća?

Riječ *sutok* **označuje točnije i tananije: ona uvodi potrebnu distinkciju** između ušća rijeke u more i susreta dviju rijeka, njihova organskog srastanja. Brižljivi zemljopisac njome bogati svoj jezik, *sutok* i *ušće* za nj nije nikako isto. C. Magris pita se na jednom mjestu svoga 'Dunava' nije li Dunav 'sudbinski određen za zastupnika njemačkih voda na Istoku'. Zanimljiv je prilog toj raspravi mala zemljopisna revizija koja Dunavom zove i sve njegove 'pritoke', ili koja u Dunavu vidi prepletenu deblo od mnoštva vlakana: vraćate li se uzvodno, ono se postupno raspleće u golemu krošnju ogranaka.“ (Andrić 2001: 22)

U jednom Danteovom citatu, koji sadrži uzgrednu opasku o tatarskom tkalačkom umijeću, Andrić zamjećuje blagu morfološku preinaku imena za Tatare, koja se snažno odražava u semantici:

„U Danteovo doba, Tataři su već bili neotuđiva svojina europske civilizacije; pjesnik, dolazeći iza najezde, nalazi za svoje potrebe njihovo ime zabilježeno i ovjekovječeno u latinskome: u obliku *Tartari*, u kojem ga je rabio i Toma Arhiđakon. **Tartari, dakako: jedna druga općepoznata riječ bila je značenjem i oblikom odveć blizu a da ne bi došlo do te asimilacije. Grčka riječ *Tártaros*, odavno udomaćena u latinskome kao *Tartarus*, i koja znači donji svijet ili pakao.**“ (Andrić 2001: 66)

Navedena jezična razmatranja znakovito su obilježje historiografske metafikcije. Osvrti na bogatstvo metaforike pojedinih riječi ne doprinose vjerodostojnosti autorova prikaza povijesti, iako imaju manju ulogu u potpunijem ocrtavanju konteksta. Bilo bi ih prikladnije okarakterizirati kao ornamentalne negoli funkcionalne dijelove teksta. Usmjeravaju čitateljevu pažnju na prirodu jezika i autorske mogućnosti manevriranja značenjem riječi, što ponovno postmodernistički podsjeća čitatelja na nestabilnost ikakvih tekstualnih prikaza, koje nikad ne bi trebalo uzeti zdravo za gotovo i smatrati u potpunosti objektivno razumljivima.

4.4. Autentičnost/objektivnost/vjerodostojnost

Reklo bi se da su *autentičnost* i *objektivnost* omiljene poštapalice struke i prioritetni preduvjeti kvalitetnog, prihvatljivog historiografskog rada. Kada prezentira rezultate svoga istraživanja, povjesničar mora dokazati kredibilitet svojih izvora i logiku svojih zaključaka. U tu svrhu suvremeni povjesničari čitateljima pružaju uvid u postepene korake istraživačkog procesa, te takvima obiluje i studija *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana*.

Andrić monografiju i započinje uvjerenjem o neupitnoj vrijednosti svoje povijesne građe: „Ova se knjiga bavi čudesima jednog kasnosrednjovjekovnog sveca. ***Status vrijednih povijesnih izvora priznat je srednjovjekovnim izvješćima o čudesima u novije vrijeme, ali neopozivo.***“ (Andrić 1999: 9) On u nastavku donosi pregledan i detaljiziran popis zbirki čudesna koje su mu služile kao primarni povijesni izvori. Evo jednog primjera:

„Za potrebe citiranja donosim ovdje operativni popis tih zbirki uz najosnovnija objašnjenja i s kraticama što će se koristiti u tekstu koji slijedi.

1. Najraniju posmrtnu zbirku Kapistranovih čudesna dovršio je u travnju 1460. poseban odbor građana Iloka; ona je sačuvana u izvorniku, uvezana u kodeks I. H. 44 napuljske Nacionalne Biblioteke (kr. N) i u kopiji iz 15. stoljeća koju posjeduje pariška Nacionalna Biblioteka kao kodeks Misc. Lat. 5620 A (kr. P).“ (Andrić 1999: 15)

U daljnjem tekstu jednako informativno i precizno pojašnjava od čega se sastoji „kanon“ Kapistranovih hagiografskih životopisa, koje su sastavili njegovi suvremenici i bliski suradnici (Andrić 1999: 34).

Postupak izlaganja povijesnih dokaza ima stanovitih sličnosti s odvjatničkim nastupom kakav bi se mogao očekivati u sudnici. Predstavljaju se svjedoci i ističe se snaga njihova kredibiliteta (iskazi poznatih ličnosti, čije postojanje i društveni status potvrđuju drugi povijesni dokumenti, automatski se smatraju vjerodostojnijima):

„Svjedoci su razdijeljeni u nekoliko socijalnih kategorija (svećenici, plemstvo, *generose domine, religiosi et religiose, alii varii status homines i napokon honeste matrone*). Među tim osobama neke su i inače poznati likovi. Tako se pod br. 13, među *generose domine*, nalazi ova osoba: *Helena coniunx domini Johannis Bornemyze tutoris regii. Ivan Bornemissza bio je skrbnik kralja Ludovika II za vrijeme njegove maloljetnosti* (Ludovik je rođen 1506, a okrunjen 1516). U dva se navrata spominje neki vojvoda ili herceg (*que fuit pedisequa condam genitricis domini ducis; que vidit dominus quoque dux oculis suis*); u danom kontekstu, **to je nedvojbeno srijemski vojvoda Lovro Iločki**. Takvi nam detalji omogućuju da sa sigurnošću smjestimo taj trostruki popis svjedoka u vrijeme koje je neposredno slijedilo izradu zbirki Id i Id*, tj. u rane 1520-e.“ (Andrić 1999: 173)

Precizira se opseg dokaza koje povjesničar čitateljima može podastrijeti: „Razumije se da, kad baratamo zbirkom Ic i navodimo njena izvješća od #1 do 1401, **zapravo imamo na umu samo njen sačuvani dio**.“ (Andrić 1999: 152) Prema potrebi u izlaganje se uvode dodatni dokazi, pri čemu se razjašnjavaju okolnosti njihova otkrića:

„No, *kako bi se točno odredila narav zbirke M, bilo je neophodno povezati je s jednim dosad gotovo nepoznatim izvorom. Sada je pravi čas da se uvede još jedan kodeks iz napuljske Biblioteca Nazionale: VIII. B. 35*, chart., 21x14 cm, iz druge polovice 15. stoljeća, s 283 fol. *Prije nego što je dospio u Napulj, kodeks je pripadao konventu San Giuliano kod Aquile. Kodeks je naveden među Hoferovim 'Handschriftliche Quellen', ali ga biograf po svemu sudeći nije povezao sa Sopronijevim zapisnikom čudesa*. Taj je kodeks nenaslavljen teološko-hagiografski miscelanij koji je vjerojatno sabrao jedan autor. Glavnina njegova sadržaja povezana je s Kapistranom; od osobita su interesa fol. 24r-84v.“ (Andrić 1999: 122)

Na koncu, u svojevrsnoj „završnoj riječi“, autor iznosi sažetak svojih saznanja o dokazima:

„U prethodnim su odjeljcima analizirane četiri najranije posmrtno zbirke Kapistranovih čudesa: N, Ia, Ib i Na. Pokušali smo ustanoviti kvantitativne i povijesne odnose među njima. Kao proizvodi prve kanonizacijske kampanje, one se jasno razlikuju od kasnijih zbirki. Čudesa koja su se dogodila u prvih nekoliko godina poslije Kapistranove smrti ispričana su u svima njima iz prve ruke. Ipak se te četiri zbirke u velikoj mjeri preklapaju: ako ih mehanički zbrojimo, ukupan broj izvješća doseže 778; ali kada se uzmu u obzir dublete, tada imamo svega 419 pojedinačnih priča o čudesima. Te dvije činjenice nisu uzajamno proturječne. Ponavljanje priča ne može se objasniti pretpostavkom o postojanju neke izgubljene prvobitne zbirke. Nije postojao jedan arhetip; to je pogrešno preduvjerjenje Erika Fügedija koje su zapravo pobijali svi sačuvani podaci s kojima se sučeljavao. Odgovarajući model složeniji je: tri izvorne i međusobno gotovo neovisne linije zapisivanja dokumentirale su posmrtna čudesa od sama početka. Jednu od tih linija, N, očito su vodili laici (gradski odbor). Druge dvije su franjevačke: jednu je vodio Ivan Geszti (koji je izričito imenovan kao autor zbirke Ib, i kojem smo uz to pripisali Ia), drugu Petar Soproni (kojeg smo identificirali kao autora Na). Te četiri zbirke priskrbljuju najveći dio priča o čudesima koje će biti analizirane u idućim poglavljima. Sve kasnije zbirke, premda mjestimice donose vrlo zanimljive podatke, pozivaju se na njih, sažimlju i gomilaju njihova izvješća i obično nisu kadre reći nešto novo o već zabilježenim slučajevima.“ (Andrić 1999: 132)

Autentičnost se očituje i u detaljnom prikazu obilježja samih izvora, kao i obrazloženju njihova potencijalnog utjecaja na vjerodostojnost podataka:

„Tagliacozzov pomni prikaz svećevih posljednjih dana uključuje *sve elemente što ih je klasička retorika predviđala kad se radilo o žanru pogrebne tužaljke*: poslije *laudatio* pokojnika slijedi opis bolesti i smrti (*descriptio morbi et mortis*), u kojem se posebna pažnja poklanja 'zadnjim riječima' umirućeg (*novissima verba*); potom dolazi *lamentatio* ožalošćenih te podjednako pomna *descriptio funeris et sepulcri*. U kojoj je mjeri ta *usklađenost s književnim receptima mogla umanjiti činjeničnu pouzdanost* Tagliacozzova izvješća? Vjerojatno tek neznatno. Ali u Tagliacozzovu tekstu postoji *drugi sastojak koji je mogao biti škodljiviji za povijesnu istinitost: njegova sklonost ponavljanju hagiografskih toposa*. Teško da postoji ikoji hagiografski tekst koji je lišen te vrste konzervativizma. No, kao što je R. Paciocco primijetio u vezi s franjevačkim svecima i vođama iz 14. stoljeća, ta konzervativna tendencija (koju on naziva 'hagiografskim usidranjem') jača je u

kriznim vremenima, kada se čini da kolektivnom identitetu određene skupine prijeti rasulo. Tako je Francesco iz Fabriana bio zvan *Franciscus novellus*, Filippo de Aqueriis primio je stigme, Sante iz Scotaneta i Corrado iz Offide činili su čuda nad vukovima, i tome slično. Drugim riječima, u svima njima nastavlja je živjeti sv. Franjo. Te ponavljane anegdote i motivi prizivale su jedinstvene početke reda, stvarale privid njegova aktualnog jedinstva i pokušavale zataškati povijesne promjene koje su se u međuvremenu dogodile.“ (Andrić 1999: 69)

Slijede primjeri tipičnih franjevačkih motiva pronađenih u onovremenim Kapistranovim biografijama. Nadalje, određena stilistička obilježja teksta zbirke M pripisuje „klasicističkom“ razdoblju njena autora: „Sve u svemu, M se čini kao **prerađena verzija iz koje su uklonjene sve pojedinosti koje su se njenu 'klasicističkom' autoru činile suvišnim**. U isti mah, taj autor **nije zanemario stanovitu stilsku eleganciju**.“ (Andrić 1999: 117) Zastupljenost čudesnih izlječenja navedenih u čudotvornim opusima svetaca objašnjava različitim tipovima hagiografskih dokumenata: „**Elaborirani tekstovi, kao što su vitae ili zbirke exempla, opisuju raznovrsnije slučajeve nego kanonizacijski akti, to jest 'sirove' akumulacije čudesa**, nastale u nakani da se popiše cjelokupna čudotvorna aktivnost nekog sveca.“ (Andrić 1999: 255) Time pojašnjava i tek mjestimično, sporedno pojavljivanje izvješća o čudesnim viđenjima i kaznenim čudesima: „**Ta marginalizacija viđenja i kazni u kasnosrednjovjekovnim zbornicima čudesa po svemu sudeći povezana je sa sve izrazitije pravnim karakterom tih tekstova**: viđenja, budući usko osobna iskustva, ne mogu se verificirati, a upitno je i to potvrđuju li ona svetost osobe koja biva 'viđena'; na drugoj strani, neopozvane kazne nemaju mnogo izgleda da budu objelodanjene ako vrijedi pravilo da o čudesima moraju izvijestiti njihovi užitnici, ili barem da oni moraju biti nazočni pri takvom svjedočenju.“ (Andrić 1999: 256) Završno, Andrić ukazuje na vrijednost raznovrsne informativnosti koju srednjovjekovne zbirke čudesa mogu pružiti modernim istraživačima: „Osim što su zanimljive za povjesničara religije, zbirke čudesa sadrže obilje građe i za povjesničare institucija, prozopografe i demografe. Pred nama je vrsta vrela u kojoj se susreće mnoštvo ljudi različitih društvenih položaja, uključujući mnoge crkvene i svjetovne dostojanstvenike o kojima znamo i iz drugih izvora.“ (Andrić 1999: 284)

Vjerodostojnost povijesnih izvora potkrepljuje i detaljnim opisima njihove prirode. Primjerice, kad čitatelje informira o promjeni statusa petnaestostoljetnog Iloka, koji iz *oppiduma* prelazi u *civitas*: „(...) hirovita povijest dokumenata sačuvala je jednu dragocjenost: izvorni rukopisni *libellus* koji sadržava *Iura civitatis Wylak* razdijeljena u pet knjiga, koji su priredili iločki 'gradski oci' i dali ga potvrditi u kraljevskoj kancelariji 1525. godine (...) ***Iura predstavljaju vrijedan izvor znanja ne samo o onodobnom zakonodavstvu nego i o svakodnevnom životu, idejama, ekonomskoj i socijalnoj stvarnosti ljudi u kasnosrednjovjekovnom Iloku***.“ (Andrić 1999: 42) Temeljito obrazlaže otkud mu informacije o postojanju iločkog franjevačkog samostana u 14. st.: „*Fratres ordinis minorum in Wylak* prvi su puta ovdje zabilježeni 1343. ***Iduće se godine ponovno javljaju u Codexu Polychroniconu Paulina Venetusa***, među deset franjevačkih kuća u srijemskoj kustodiji, kao i ***u pismu pape Klementa VI*** koje ćemo komentirati malo niže. Utemeljitelj samostana bio je zacijelo neki Ugrin, vojvoda Srijema, identificiran kao bratić Nikole Konta. Izgleda da ***to potvrđuju dva pisma pape Nikole V, upućena 1451. ostrogonskom nadbiskupu odnosno 1454. srijemskom biskupu***, gdje se samostan u Iloku navodi kao mjesto ukopa predaka vojvode Nikole.“ (Andrić 1999: 43)

Svim navedenim postupcima elaboracije prirode povijesnih dokumenata i njihove mnogostruke korisnosti modernim istraživačima, Andrić naglašava njihovu autentičnost i vjerodostojnost. Povjesničar se na njih može osloniti, čime se posljedično i čitatelj može osloniti na povjesničareve hipoteze temeljene na tim izvorima.

Andrić je kao stručnjak, povjesničar, najuvjerljiviji kad otvoreno čitatelje upozna je s detaljima procesa koji ga je doveo do konačnog zaključka, kad laicima „otvara vrata svoje radionice“, kako se izrazio Biti (2000:65). Dobar su primjer slučajevi inferiranja dokaza iz slučajnih, neintencionalnih izvora: Andrić, primjerice, inferira etnicitet stanovništva petnaestostoljetnog Iloka na temelju obližnje toponimijske građe i prezimena Kapistranovih mirakulata navedenih u zbirka čudesa. Na taj način dolazi do pretpostavke o većinskom mađarskom stanovništvu, ali naslućuje i onovremeni sastav etničkih manjina: „Napokon, nekoliko 'prezimena' definira 'narodnost' nositelja: [Matheus] *Theotonicus* (N #41), [Mathias] *Sclavus* (#55), [Guido] *Italicus* (#106), *Martinus Cheh* (#117), *Nicolaus Sclavus* (#132). Znakovito je da su svi oni ne-Mađari: upravo su pripadnici manjinâ trebali biti imenovani.“ (Andrić 1999: 47, 48) Zanimljiv nematerijalni povijesni dokaz pruža i podatak o proširenju iločke franjevačke crkve u središnjim 1460-ima: „Ta je gradnja izravna potvrda živosti Kapistranova kulta u Iloku.“ (Andrić 1999:141) Upućivanje u istraživačke postupke očituje se i kad uočava nedvojbene sličnosti između pro-kanonizacijskih pisama papi ugarskog kralja Matije Korvina i iločkih građana – izvodi se očigledan zaključak: jedan je povijesni dokument poslužio kao model drugome. (Andrić 1999: 86-87) Kad smo već kod analize Korvinovih pisama, u kasnijoj prigodi na temelju interpretacije jednog takvog pisma pripisuje/tumači vjerojatne kraljeve namjere:

„Taj je tekst *jasan izražaj razočaranja kralja* koji je, čini se, vjerovao u Kapistranovu brzu kanonizaciju. On sada želi vidjeti svršetak te priče, makar bio i negativan. *Koristeći jake pojmove poput 'zabluda' i 'praznovjerje', on pokušava navesti papu da misli na sličan antitetički način:* ako Kapistran nije svetac, njegov je kult gotovo krivovjeren; a ako papa oklijeva osuditi ga, tada ne bi smio dalje odgađati kanonizaciju sveca. Na neki način, *to pismo znači zanimljiv pokušaj da se formulira argument na osnovi postojećeg paradoksa:* potkraj srednjovjekovlja, Rimska je Crkva zanemarivala i u isto vrijeme tolerirala *vox populi* u pitanjima 'stvaranja svetaca'.“ (Andrić 1999: 134)

Usputnim komentarom navedenim u fusnoti uvjerava čitatelja da je dostatno temeljito provjerio autentičnost određenih dokumenata: „Usporedba rukopisa iz Sant'Isidora i transkripta u *Testimonia* uvjerila me da su Lukcsics i Dóry morali koristiti upravo ovaj rukopis, a ne neku navodnu vatikansku kopiju istog teksta.“ (Andrić 1999: 106) Oprimjerimo i proces datacije jedne zbirke, pri čemu se u obzir uzimaju svakojaki sadržajni detalji:

„U cijelom *Ic* ne spominje se kasniji datum od 1485; ipak, slično zbirci *Id*, *neka izvješća sadrže podatke koji se mogu kronološki fiksirati s manje ili više preciznosti*. To je slučaj s kompletnom pričom zabilježenom kao *Ic* #1135 (...) Glavna junakinja, koja, dosta začudno, ostaje bezimena, predstavljena je u dva međusobno udaljena razdoblja svoga života: kao dijete (*in tenera etate*), dok je živjela u Baču gdje ju je izliječio Kapistran, koji je posjetio taj grad u lipnju 1456; i kao udovica, vjerojatno u poodmakloj dobi (*matrona, relicta*), živeći u Iloku (očito u gradu svoga pokojnog supruga), gdje je prigodom nekog popisivanja Kapistranovih čudesa prizvala u pamet svoje odavno minulo izlječenje pa je došla da o njemu svjedoči. *Ako pretpostavimo da je 1456. imala oko deset godina, a ne manje od četrdeset kada se pojavila pred popisivačima čudesa, račun nas upućuje na kasne 1480-e kao mogući datum zapisa. Ali ona je isto tako mogla imati i sedamdeset godina, što bi taj datum pomaknulo blizu godini 1520.* Ta je konjektura nedovoljno precizna, ali se u najmanju ruku

slaže s podacima iz Ic #1399, što godinu 1485. pretvara u *terminus post quem* postanka ove zbirke.“ (Andrić 1999: 166)

Osim što detaljno opisuje pojedine korake istraživačkog procesa, uvjerljivosti dokumenata i svojih hipoteza Andrić također pridonosi ističući pojedine nelogičnosti i nudeći moguća objašnjenja:

„22. travnja popisivanje je nastavljeno, dodajući još 21 izvješće i završavajući 25. travnja, bez ikakva novog zaključka. Na neki način, upravo to ovdje zbunjuje: u razdoblju od samo četiri dana, autori su bili kadri zabilježiti 21 novi slučaj, što znači da je aktivnost svetišta upravo dosegla vrhunac, a ipak su bili spremni prestati s poslom usred tog zamaha. *Ako moramo objasniti taj paradoks koji izranja iz ovog izvora, možemo ga jedino povezati s Tagliacozzovim boravkom u Ugarskoj, koji se bližio kraju.* Iločki odbor morao je žurno završiti svoj zapisnik vjerojatno zato da bi ga povjerio Tagliacozzu prije njegova povratka u Italiju; a ona četiri dodana dana zacijelo su povezana s odgodom tog povratka.“ (Andrić 1999: 90)

Andrić daje i konkretan primjer dvojbenog slučaja u kojem otvoreno razmatra autentičnost jednog čudotvorstva, i argumentira svoju konačnu profesionalnu prosudbu:

„Kao što je pokazano u prethodnim poglavljima, usporedna izvješća u N i Ia nude neke komplementarne podatke, ali se ne razilaze znatnije u prikazu onog što sadrže obje strane. Barem u jednom slučaju, ipak, kolacija usporednih izvješća otkriva neke protuslovne podatke. Pogledajmo može li se to pripisati zapisivačkim preinakama izvornih izvješća.

Slučaj o kojem se radi jest upravo onaj u kojem dobivamo neiskvareni glas 'druge strane', to jest svjedokâ čuda: to je povelja porodice Korodskih iz 1460, koja je bila preuzeta u M #5 i N #166. Na drugoj strani, u odgovarajućem Ia #136, imamo usmeno svjedočanstvo drugog svjedoka čuda, koje je preveo i protumačio fratar Ivan Geszti. Divergencija uključuje nekoliko preciznijih objašnjenja koja se očito duguju Gesztijevoj 'profesionalnoj' radoznalosti. Što se tiče priče o čudu, dvije se verzije razlikuju u mjeri koja nije zanemariva. Prema povelji, sluga je ostao mrtav u jami tijekom dva sata; njegov je gospodar izrekao zavjet dok je tijelo ležalo u jami; sluga je nato smjesta počeo disati – njegov prvi uzdah čuli su svi prisutni; tada su ga izvukli iz jame i Bog ga je (sasvim) vratio u život. Prema prikazu koji daje fratar Geszti u Ia #136, slugino tijelo bilo je prvo izvučeno iz jame i položeno na tlo; tu su svi prisutni ustanovili njegovu smrt; poslije zavjeta svoga gospodara, dječak je oživio. Očito, samo se jedan od tih slijedova zbivanja mogao doista dogoditi. ***Pretpostavimo li da je Gesztijeva verzija netočna, imamo li razloga pomišljati da je on namjerno preinačio priču? On je mogao više voljeti da dječak bude izvan jame kada se ustanovi njegova smrt, jer je dijagnoza time dobivala na uvjerljivosti. No, samim tim (i možda ne uočivši to), Geszti je samo 'uskrnuće' učinio manje čudesnim nego što je slučaj u povelji, gdje je dječak oživio u istoj zagušljivoj jami u kojoj se i ugušio.*** Dvojba oko toga koja bi verzija mogla odgovarati istini nema mnogo izgleda za konačno rješenje. Ako držimo na umu da je podatak o ovom čudesnom događaju do nas došao dvama neobično odvojenim putovima, ta nesuglasja ne iznenađuju. Kako Korodski, koji su izdali povelju, nisu pribivali samom čudu, morali su se osloniti na izvješća očevidaca ili svjedoka iz druge ruke. Nije nemoguće da njihovo svjedočanstvo, iako netaknuto od strane popisivača u svetištu, odražava događaj manje vjerno negoli izvješće fratara Gesztija, koji je profesionalno zabilježio priču gospodara uskrnulog dječaka. Da zaključimo, značajno je da se ovo rijetko znatnije nesuglasje pojavljuje ne između dva usporedna izvješća dvaju neovisnih popisivača čudesa, nego između dva različita tipa dokumenata. za razliku od zbirke čudesa, povelja neodređeno opisuje svoj izvor podataka (*relatione certissima percepta*); opaska *quod miraculum publice ac juridice in curia nostra examinari fecimus* vjerojatno znači da su ispitani izvori bili višestruki. ***Prema tome se ova dva divergentna izvješća ne mogu motriti kao dvije preinake jednog te istog prvotnog usmenog svjedočenja. Analizirani primjer ne dokazuje nikakvu značajniju, proračunatu ili nesvjesnu preinaku priče o čudu koju bi počinili autori zbirke čudesa.*** (Andrić 1999: 200-201)

Daje i živopisan primjer čudesnog izbavljenja sumnjive istinitosti. Naime, arhiđakon Stjepan bio je uhitio i zatvorio nekog nižeg svećenika po imenu Bartolomej. Potonji je zazvao

Kapistrana da mu pritekne u pomoć, svetac se odazvao i ukazao te ga čudesno izbavio, noseći križarsku zastavu...

„Kad je svetac iščeznuo, Bartolomej je shvatio da se nalazi u vrtu iločkog opservantskog samostana, još uvijek s lancima na udovima. Fratri su očito prihvatili vjerodostojnost tog čuda i Bartolomej je uskoro dobio priliku da ga razglasi s propovjedaonice. **Arhidakon je, razumljivo, ostao sumnjičav u pogledu čuda; ali morao je priznati da je nadmudren.** Prisilio je bjegunca da se zakune (*ab eo extorsit iuramentum*) da je o svome oslobođenju ispričao istinu, a potom se priključio (zacijelo ne jako oduševljeno) onima koji su hvalili novo čudo. **Današnji istraživač teško da može učiniti drugo do podijeliti arhidakonove sumnje. To slikovito čudesno izbavljenje bilo je očito tek prepređen bijeg.** Veličanstveno ukazanje, u kojem se javlja i poštovanja dostojan simbol križarske zastave, bilo je naprosto dosjetka s namjerom da se osnaži nebeski nimbus oko 'izbavljenja'. Nije Bartolomej slučajno našao utočište uz Kapistranovo svetište i u samostanu, ta bio je siguran da će ondje naići na zaštitu i spremnu vjeru u svoj čudesni bijeg. Napokon, zašto se kaže da ga je arhidakon 'prisilio' da se zakune u istinitost priče? Zakletva se obično očekivala od svih svjedoka čudesa. **Moguće je da ta pojedinost upućuje na Bartolomejevu nevoljkost da se zaklinje u nešto za što je znao da baš i nije istinito.**“ (Andrić 1999: 261-262)

Sljedeći slučaj opimjeruje problematičnost tekstualnog prikaza izvanjezičnog događaja:

„Naročita skupina simptoma opisanih u zbirka čudesa jesu znaci smrti ili bliske smrti (*signa mortis* i *signa vicinae mortis*). Bilo bi isuviše lako odbaciti zabilježena 'uskrsnuća' s pomoću pretpostavke da su srednjovjekovni ljudi bili općenito skloni preuranjenom dijagnosticiranju smrti. Zabilježene smrti obično su nastupale poslije teških i dugih bolesti ili ozbiljnih nezgoda, kakva je npr. utapanje. Smrt se ustanovljivala empirijski, tj. oslanjanjem na znakove poput prestanka disanja, koje se kadšto provjeravalo uz pomoć pera; smrtnog znoja; otjecanja udova; pokazivanja bjeloočnice; gubitka tjelesne temperature i potamnjele boje kože; odsutnosti nepreciziranih 'znakova živeće osobe'. Zapravo je samo jedan od tih simptoma – prestanak disanja – pouzdan znak smrti, pod uvjetom, naravno, da je apsolutno sigurno nastupio i da potraje dovoljno dugo. **Jesu li ti uvjeti zadovoljeni u izvješćima o 'uskrsnućima'? To ne možemo znati.** (...)

Iako zbirke čudesa razlučuju poglavlja o *mortui resuscitati* od onih o *morituri curati*, **razlika između te dvije kategorije često je pitanje formulacije i stila.** Sve u svemu, smrti dijagnosticirane u zbirka čudesa mogu se bez pogibli smatrati za nesvjesna stanja (stanja kome) nastala zbog teških bolesti ili nezgoda, a 'uskrsnuća' za neočekivane oporavke ili oživljavanja. (...) Činjenica da zbirke čudesa ponešto neodlučno opisuju ljude kao 'mrtve' i 'skoro mrtve', ili uzgređice napominju da je neka 'mrtva' osoba još uvijek imala puls, ne upućuje na srednjovjekovno brzopleto ophođenje sa smrću; **ona samo upućuje na spremnost zbirki čudesa da dijagnosticiraju smrt gdje god je to moguće.** Čini mi se da je, barem u nekim slučajevima, upravo očekivanje svečeve čudesne intervencije pospješivalo preuranjeno konstatiranje smrti; bez takvog očekivanja, ljudi bi jamačno bili oprezniji.“ (Andrić 1999: 264, 265)

Autor osigurava da je čitatelj svjestan određenih nelogičnosti, a pritom mu nastoji argumentirano obrazložiti na koji je način ipak dosegao svoje konačne profesionalne zaključke. Čitatelja se, ustvari, donekle smješta u poziciju povjesničara koji razmatra dokaze. Promatrajući građu iz te pozicije, čitatelj može biti siguran da autor ne „namješta“ dokaze na način koji bi potvrdio njegovu hipotezu, već ih prikazuje onakve kakvi doista jesu, sa svojim inherentnim nelogičnostima, nedorečenostima i manjkavostima.

U postupke potvrđivanja autentičnosti i vjerodostojnosti izloženoga valja ubrojiti i primjere eksplicitnog razotkrivanja neautentičnosti pojedinih izvora, čime Andrić podiže razinu vlastite objektivnosti.

Ističe npr. „lijep primjer patvorenog sjećanja“: „Kasnija tradicija dodala je Ilok kao treće boravište srijemskih biskupa – **što je tvrdnja koja se ne može potkrijepiti suvremenim izvornim dokazima**. Prihvatimo li mogućnost da su srijemski biskupi stanovali u Iloku oko sredine 15. stoljeća, odsutnost ikakve naznake o o toj činjenici u građi koja se tiče Kapistranova boravka i smrti u tom gradu izgleda teško objašnjiva.“ U pripadajućoj fusnoti dalje razlaže kako je došlo do fabrikacije lažne činjenice – između ostalog: „**Navodna upućenost tih pisaca u srednjovjekovno stanje stvari potkrijepljena je usmenom predajom primljenom od nekog starca koji ju je pak naučio od još starijeg iločkog župnika (annorum ultra centum!)**.“ (Andrić 1999: 38) Osvrće se i na pogrešne podatke navedene u drugorazrednim, kasnije nastalim Kapistranovim životopisima: „(...) **Farina tendencija pojednostavnjivanju priča nosi opasnost krivog prikazivanja dotičnih podataka**. Da navedemo jedan primjer, sluga ili momak (*puer*) nekog namještenika (*familiaris*) plemićke porodice Korodških, čije je 'uskrsnuće' zabilježeno u N #166, biva promaknut u 'sina plemenite Elizabete Korodške' u Farinoj verziji. Sve u svemu, iako bi bilo pogrešno ne motriti krajičkom oka Farine formulacije u svrhu usporedbe, one očito spadaju među drugorazredne izvore o Kapistranovu posmrtnom čudotvorstvu.“ (Andrić 1999: 136) O intencionalnom manevriranju podacima svjedoči sljedeća opservacija:

„Važno je uočiti da su ista izvješća koja su prvotno bila uključena u *Liber miraculorum sancti Bernardini* kasnije uvrštena u zbirke Kapistranovih čudesa. Drugim riječima, **čudesa koja je isprva bilo poželjnije pripisati Bernardinu kasnije su reciklirana i ponovo iskorištena kao Kapistranova čudesa**. No, kao što smo vidjeli, **potrebe Bernardinove kanonizacije** mogu samo djelomice objasniti prvotnu atribuciju tih čudesa. Činjenica je da je znatan broj čudesa morao čekati vrijeme poslije Kapistranove smrti kako bi ih se moglo otvoreno pripisati njemu. Tek su tada *in vita* čudesa izgubila stanovito 'tabu' obilježje.“ (Andrić 1999: 178)

Andrić ne proučava samo okolnosti izvornih, onovremenih povijesnih dokumenata kako bi potvrdio njihovu autentičnost, već se osvrće i na kredibilitet hipoteza svojih historiografskih kolega. Tako npr. komentira:

„Da bi neka zbirka čudesa mogla dokumentirati porast nasilja u određenom društvu, trebalo bi najprije utvrditi standardnu učestalost čudesa povezanih s nasiljem. **Ta mjera metodološkog opreza nije potpuno uvažavana u studiji Michaela Goodicha** o nasilju i svetačkim čudima u četrnaestostoljetnoj Europi. On tvrdi da 'izbavljачka čudesa' (...) nalaze sve istaknutije mjesto u pričama o čudesima' tijekom tog razdoblja, ali **za tu tvrdnju ne podastire odgovarajuću demonstraciju, pribjegavajući radije impresionističkom odabiru priča koje ilustriraju pretpostavljeni nasilnički karakter 14. stoljeća**. Očito, na takav bi se način moglo pripisati 'brutalizaciju društva' ili 'etos nasilja' bilo kojem srednjovjekovnom stoljeću.“ (Andrić 1999: 260)

Kao što se dade uočiti, tekst *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana* obiluje racionalnim i logičnim potvrdama autentičnosti korištenih povijesnih izvora i time vjerodostojnosti Andrićeva prikaza povijesti i povijesnih hipoteza. Svrha je izlaganja pregledno i precizno izložiti dokaze u prilog tvrdnjama/opservacijama o razmatranoj građi. Time što čitatelje temeljito upućuje u historiografske procese istraživanja dostupnih podataka Andrić iskazuje svoju objektivnost – upravo isticanjem prošlih misreprezentacija samih povijesnih izvora, ali i svojih historiografskih prethodnika, on čitateljstvo uvjerava da je *on* bio oprezan i temeljito provjerio autentičnost/vjerodostojnost svojih informacija.

Andrićev pristup sastavljanju teksta *Povijesti Slavonije* vidno je opušteniji. Iako i to djelo sadrži elemente koji potvrđuju autentičnost/vjerodostojnost izloženoga, autor je također sklon otvorenom tematiziranju krajnje nepouzdanosti izvora i ispitivačkih postupaka.

Što se tiče elemenata bližih „čiščoj“ historiografskoj praksi evidentnoj u *Čudesima*, autentičnost podataka izloženih u *Povijesti Slavonije* potvrđuje se između ostalog preciznim navođenjem godina. Npr.: „Potkraj IV. stoljeća zauzimlju ga [Sirmij] Goti. Istočni ga Rim nakratko vraća imperiji. Već **441.** grad promatra Attilu i hunski tabor kako ga neotklonjivo opsjedaju. Peto je stoljeće jedno od dva-tri najburnija u europskoj povijesti. Attila je brzo, **453.** dočeka svoj tajnoviti kraj.“ (Andrić 2001: 25) Prisutan je i eksplicitan prijepis teksta jednog povijesnog izvora, neizmijenjen, u izvornom latinskom, koji Andrić najavljuje: „Valja ih čitati u uzvišenu izvorniku (...)“ (Andrić 2001: 27) Andrić prikazuje i slučaj opravdavanja suvremene (iz naše perspektive povijesne) odluke vjerodostojnim povijesnim argumentom: tako su Avari u jednom trenutku opravdali Byzantu prisvajanje gepidskog područja: „Prema riječima avarskog poslanika Solaha što ih bilježi Menandar Protektor, **'dotična im zemlja po pravdi najviše i pripada, budući je ranije bila u posjedu Gepida, a ove su pobijedili Avari,** pak zato s pravom i njihovi posjedi pripadaju prije njima negoli Romejima'.“ (Andrić 2001: 31)

Iako opisi nisu temeljiti u istoj mjeri kao oni u *Čudesima*, Andrić i u *Povijesti Slavonije* čitatelju nudi podatke o korištenim izvorima: „Izvorni je naslov djelu koje navodimo **'Knjiga Konstantinova, po Kristu Caru Vjekova cara rimskoga, od Boga okrunjenog i u grimizu rođenog, rodenome sinu Romanu'**. Napisao ju je u X. st. byzantski car Konstantin VII. Porfirogenet, a danas je poznata pod poznijim latinskim nazivom 'De administrando imperio'. Svojevrsna je biblija hrvatske historiografije: ona postulira Hrvate.“ (Andrić 2001: 43) Primjetno je da odabir iznesenih podataka odaje suptilnu autorsku ironiju – puni naslov Porfirogenetova djela, koji naizgled potvrđuje vjerodostojnost u djelu iznesenih podataka, grandilokventno je hiperboliziran, a osim toga i redundantan.

Navodi i njihovu povijest odnosno izvore svojih izvora – prikazom toga tekstualnog lanca potvrđuje uvjerljivu autentičnost podataka kojima barata: „Ugarska vojska, sastavljena od same plemenite gospode, koja se na rijeci Šaju pokušala suprotstaviti Tatarima, u suvremenim se ljetopisima najčešće opisuje kao mekoputna i bahata. 'Cor et animum non habebant', kudi ih, i sam vrijedno bježeći, **očevidac kanonik Rogerije, iz čijih će kronika Toma Arcidakon crpsti za svoje ambicioznije djelo, 'Solinsku povijest' ('Historia Salonitana')**.“ (Andrić 2001: 63-64)

S druge strane, Andrić otvoreno progovara: „Tajanstven je govor dokumenata. Koliko je doista mrtva ta prošlost koju čuvaju?“ (Andrić 2001: 19) Nastavlja propitivati pouzdanost dostupnih podataka o najranijoj slavenskoj povijesti s obzirom na to da su se onovremeni Slaveni oslanjali na usmenu predaju:

„Slavensko zapisano pamćenje ne seže daleko u prošlost. Kako ćemo uskoro razabrati, već se u vezi s događajima iz XIII. stoljeća **sukobljujemo s oskudicom podataka, ograničeni na drugotne izvore, posredna svjedočanstva.** Dakle, već se tu naše pamćenje napreže svim silama; pođimo još koje stoljeće dalje i ono se više ničega ne sjeća, ili hirovito pamti poneku slučajnu krhotinu. Što možemo očekivati kad je posrijedi šesto

stoljeće? Iz ovog kuta, to je posvemašnji onkraj. Pa ipak, u tom mraku nailazimo na nešto, nešto golemo: neke su ruke, pružene sa suprotnih krajeva Vremena, napipavaju i dotiču. To je onaj prethodni svijet, drevni Prethodnik, onaj drugi Pripovjedač, onaj Drugi. Rim, Byzant. I nakon tolikih stoljeća, oni pripovijedaju obilato. Ponešto ćemo prepisati. Bit će to naše prvo poglavlje.“ (Andrić 2001: 19-20)

Naglašava da se autentičnost dokumenata može sagledati s više strana: „U prethodnom je paragrafu bilo govora o dovođenju u sumnju autentičnosti nekih dokumenata koji se tiču Slavonije. Ponajprije, **autentičnost tih dokumenata višeslojna je; s nekih aspekata, ne manje zanimljivih, njihova je autentičnost nepobitna.**“ (Andrić 2001: 71) Promjenom pristupa povjesničar može štošta inferirati i iz dokumenta koji se pokazao nevjerodostojnim po nekom drugom pitanju. U kontekstu *Povijesti Slavonije* i sam se služi manje očekivanim povijesnim izvorima: npr. citatima iz Panonijskih epigrama potkrepljuje tvrdnje izrečene o pjesnikovom životu i djelovanju. (Andrić 2001: 108, 110)

Između ostalog, ističe nepouzdanost naših pretpostavki o prošlosti jednim osobito zanimljivim primjerom falsificiranog prikaza odnosa povijesnih osoba. Radi se o naknadnom „pronalaženju“ razloga zbog kojeg je u 13. st. za sjedište srijemske biskupije bio određen Banov Samostan, a ne jačajući Ilok:

„(Kanije će, u doba poturske obnove, srijemski klerici tumačiti to zaziranje od Iloka nekom 'tradicijom neprijateljstva' između srijemskih biskupa i velikaša Iločkih. Vrhunac će se te tradicije pripisati dobi posljednjeg Iločkoga, Lovre, tog 'čovjeka ohole duše koji se pouzdavao u moć svojega bogatstva', ako je vjerovati srijemskom biskupu Szörenyiju (XVIII. st.). Tada je, veli Szörenyi, 'srijemski biskup bio prisiljen otići iz Iloka', u *Bani Monasterium*. **Dakako da je to pozno tumačenje anakronično u smislu temeljnih činjenica: u prvoj polovini XIII. st. nema u Iloku još ni traga od Iločkih. Ono je, možda, dobar primjer kako svježa prošlost zastire i preoblikuje onu dublju. Iz perspektive XVIII. st., protagonisti XV. i XIII. stoljeća, ukoliko zauzmu odgovarajuće poze, mogu se učiniti sugovornicima ili sukobnicima.**) (Andrić 2001: 73-74)

Dovodi u pitanje i samu mogućnost vjerodostojnog prikazivanja tuđeg, drugačijeg konteksta, koji iz današnje perspektive ne možemo u potpunosti razumjeti:

„(...) ta 'moda srednjeg vijeka', izrazi simpatija modernih istraživača za jedan možda ljudskiji svijet u kojem institucionalizacija još nije progutala konkretan individualni čin; u kojemu se bit društvenog odnosa, lišenog posredništava i mehaničkih proteza, može odrediti formulom poput one Blochove 'biti čovjek drugog čovjeka'; svijet koji je mreža zemljoposjedništva i čovjekoposjedništva, katedrala subordinacije. **Što znamo danas o posjedovanju? Dohvaćamo li još uopće smisao tog čudnovatog strpljivog čina, samosvjesnog čina posjedovanja? Baviti se feudalnim društvom, društvom temeljenim na posjedovanju, pomalo znači upustiti se u miroljubivu pustolovinu antropološke arheologije.**“ (Andrić 2001: 53)

Vidimo da autora tekstova o povijesti, bili oni historiografski znanstvene prirode ili primjerci historiografske metafikcije, barem donekle obvezuje potreba da potvrde autentičnost osnova svojih hipoteza, a time posljedično i vjerodostojnost svojeg prikaza prošlosti. Zanimljivo je što Andrić u oba djela na iste načine uvodi čitateljstvo u „tajne zanata“, ukazujući i na „zamke“ i manjkavosti istražiteljskih pristupa. Ipak, rekla bih da se svrhe tih postupaka značajno razlikuju. U *Čudesima* temeljito, „intimnije“ upoznavanje čitatelja s gledištem povjesničara osnažuje povjesničareve tvrdnje. Čitatelj ima dojam da je doista uključen u proces te da može potvrditi njegovu autentičnost. U fikcionaliziranom kontekstu *Povijesti Slavonije*, pak, upiranje u povjesničareve nesigurnosti i otkrivene primjere

misreprezentacija prošle stvarnosti potiče čitateljevu sumnjičavost i dovodi u pitanje mogućnost imalo vjerne reprezentacije ikakve stvarnosti, što je snažno postmodernistički obojeno pitanje.

U kontekstu historiografije vjerodostojnost teksta proizlazi iz potvrđene autentičnosti povijesnih izvora i na njima temeljenih hipoteza. Iako se to u tolikoj mjeri ne da naslutiti iz esejiistički oblikovane, a ne fabularizirane *Povijesti Slavonije*, općenito čitateljsko iskustvo daje naslutiti da u slučaju književnosti vjerodostojnost proizlazi iz sličnosti napisanoga s čitateljevim iskustvom izvanjezične stvarnosti.

4.4.1. Intertekstualnost

I u književnim i u znanstvenim tekstovima 20. st. može se sagledati neizbježna postmodernistička pojava *intertekstualnosti*. Pojednostavnimo li, riječ je o međuovisnosti i međuprožetosti tekstova – svi tekstovi manje ili više eksplicitno inkorporiraju elemente prethodnih. U kontekstu historiografije očevidna intertekstualnost je očekivana – povjesničari dokazuju svoje hipoteze referencama na većinom tekstualne povijesne izvore. Takav je slučaj i u tradicionalnim romanima o povijesti – prisjetimo se djela Augusta Šenoae ili Victora Hugoa, koji su izričito napominjali istraživanja izvora koji su ih inspirirali/opskrbili potrebnim informacijama za sastavljanje djela. Kako se radi o primjerku postmodernistički obojene historiografske metafikcije i suvremenoj historiografskoj studiji, pretpostavljam da će oba Andrićeva djela sadržavati mnoge raznovrsne oblike intertekstualnosti.

I doista, *Čudesa* obiluju očekivanim najelementarnijim tipom interteksta – referencama na dokumente iz kojih je autor crpio građu. Obogaćene kraćim dodatnim pojašnjenjima, najčešće se navode u fusnotama, no mjestimično se uvode i u sam tekst rada: „Njihov [opservantski] glavni ideolog, Kapistran, nije **'mislio o Pravilu kao nečemu sakrosanktnom'** (*Moorman*). Bio je bliži konventualcima nego starim spiritualima kada je vrlinu posluha pretpostavio Pravilu i siromaštvu: **'Mi vodimo računa o siromaštvu; ali zašto ne bismo i o posluhu i o čednosti? (...)** **Svaka će se razumna osoba nesumnjivo suglasiti da je poniznost vrednija od siromaštva.'** (...) **Da ponovimo zgodnu formulaciju Duncana Nimmoa** – Paoluccia ćemo točnije opisati kao posljednjeg spirituala, nego kao prvog opservanta.“ (Andrić 1999: 18, 19) Već na prvim stranicama uvodnog poglavlja Andrić obrađuje osnovni korak – kontekstualizira temu svoje studije smještajući proučavanu povijesnu građu u intertekstualno okrilje najpoznatijih i najreprezentativnijih srednjovjekovnih zbirki čudesa:

„Zbirke čudesa su drevan hagiografski žanr. **Među najpoznatijima su** one popisane u svetištima sv. Kuzme i Damjana u Konstantinopolu, sv. Cira i Ivana u Menouthisu i sv. Tekle u Seleukiji. Na zapadu, osobito su važna čudesa sv. Martina koja je sabrao Grgur, biskup Toursa iz 6. stoljeća, također iskorištena da pospješe glasovitost svečeva svetišta, kojega je Grgur bio skrbnikom.“ (Andrić 1999: 10)

Temeljni dokazni postupak svjedočenja o autentičnosti navedenoga, koji se proteže kroz cijelu studiju, jest usporedno prikazivanje međusobno potkrepljujućih, sadržajem paralelnih

izvadaka iz tekstova dviju izvornih zbirki, čime autor čitatelju na uvid dostavlja relevantne dokaze – ne zadovoljava se tek prepričavanjem i komentiranjem izvora. (Andrić 1999: 97-103) Znakovito je što spomenute izvatke donosi u *neprevedenom* latinskom izvornom obliku. Drugdje, pak, prepíše izvorni latinski tekst svjedočanstva, no zatim ga popratí hrvatskim prijevodom u uglatim zagradama. Slično tome, u jednom slučaju spominje pretpostavke jednog prethodnog, talijanskog historiografa, a zatim u fusnoti donosi izvorni, neprevedeni iskaz na talijanskom jeziku. (Andrić 1999: 115) Iako splet prevedenih i neprevedenih latinskih citata isprva zbunjuje – nije posve jasno zašto se neki citati prevode, a ostali ostaju većinom nerazumljivi suvremenim čitateljima laicima, kao objašnjenje uvođenja izvornog latinskog jezika ponudila bih pretpostavku da tom praksom Andrić dodatno potkrepljuje autentičnost i objektivnost svojih tvrdnji. Naime, ne intervenirajući u prikaz teksta povjesnog izvornika, autor oprezno izbjegava mogućnost „gubljenja/izmjene značenja u prijevodu“. Čitatelju se na uvid daje tekst kakav jest, čime mu se pruža prilika da samostalno ocijeni ispravnost potencijalnih objašnjenja koje Andrić donosi u komentarima citata.

Intertekstovi odnosno citirani dijelovi teksta izvornika umeću se često, u funkciji potkrepljivanja autorovih povijesnih interpretacija. Npr. u jednom navratu Andrić izriče snažnu tvrdnju, koju dokazuje pripadajućim Kapistranovim govorom:

„Imao je dovoljno vremena da se pobrine o okolnostima svoje smrti. *Nema nikakve sumnje da je* izričito odabrao Ilok za svoje posljednje počivalište. Kako saznajemo *iz Tagliacozzovih pisama*, njegova mlađa subraća očitovale su svoje iznenađenje tim izborom. *Kapistran* je svoju odluku *pojasnio ovim riječima*:

dicebat locum de Vylak esse inter schismaticos et juxta Turcas, ac captum contra generalem fratrum voluntatem; 'scioque', ajebat, 'nonnullos fratres dixisse, hunc locum tenendum quousque ego starem in hoc regno. Sepultis igitur ibi ossibus meis, fratres locum illum non dimittent, sicque fratres illic commorantes erunt in lucem et in conversionem populorum'.

[govorio je da se samostan u Iloku nalazi među shizmaticima i u blizini Turaka, te da ga je odabrao protiv opće volje braće; 'i znam', kazivaše, 'da su neka braća rekla da u tom samostanu treba ustrajati sve dok ja budem boravio u ovom kraljevstvu. Kada se, dakle, moje kosti tu pokopaju, braća neće napustiti taj samostan i tako će braća, boraveći ondje, biti za svjetlo i obraćenje naroda.]" (Andrić 1999: 57)

Citatima ne potkrepljuje samo izričito snažne, centralne hipoteze, već prikladnim izvadcima izvješćuje i o manje bitnim, sporednim epizodama iz svečeva života:

„Kada je Ivan Hunyadi umro 11. kolovoza, Kapistran je bio uz njega, duboko ražalošćen. *Ovdje ponovo imamo rječita očevica u Ivanu iz Tagliacozza*:

Visitabat etiam dominum Joannem die noctuque baculo sustentatus, suaque visitatione ipsum mirum in modum confortabat, quem omnium qua potuit verborum efficacia ad bene moriendum induxit. Quem enim beatus pater dilexerat sanum, multo magis diligebat infirmum, adeo quod, licet et ipse infirmus esset et debilis, caritatis et amicitiae officia erga praedictum dominum non dimittebat.

[Danju i noću obilazio je gospodina Ivana, poduprt štapom, te je ovoga svojim posjetima na čudesan način snažio, upućujući ga na dobro umiranje pomoću svih učinkovitih riječi koje je nalazio. Koliko god ga je blaženi otac volio zdrava, još ga je više volio bolesna, tako da, iako je i sam bio bolestan i iznemogao, nije odustajao od djela ljubavi i prijateljstva prema spomenutom gospodinu.]" (Andrić 1999: 56)

Uostalom, gomilanjem povijesnih dokaza koji se odnose na usputne opaske o prošlosti posredno se utvrđuje vjerodostojnost središnjih povjesničarevih pretpostavki.

Intertekstualnost dolazi do izražaja i u slučajevima „dijaloga“ s kolegama – povjesničarima prethodnicima. Njihove hipoteze nadopunjuje: „Ta interpretacija otvara nekoliko novih pitanja, ali svakako **daje odgovor na ona koja je postavio E. Fügedi.**“ (Andrić 1999: 105), ali često i izaziva te opovrgava: „Ta veza doista postoji, **ali je zamršenija i neizravnija nego što su pretpostavili Damian i De Marchis.** (...) Stvarnu vezu između Kapistranova rodnog mjesta i Slavonije ne utjelovljuje Kapistranov otac (**za kojeg Damian i De Marchis pogrešno tvrde da je došao iz Slavonije**), nego (...)“ (Andrić 1999: 28, 29) Sličan je slučaj i sa Sigalom po pitanju interpretacije prakse darivanja voštanih figura ili kipaca svetištu:

„Sigal motri stvari upravo s tog arhaičnijeg motrišta kada predlaže svoju interpretaciju blagotvorne uloge što je igraju *ex voto* kipci: njihov doticaj sa svečevim taumaturškim grobom nadomješta takav doticaj samih oboljelih. On opisuje taj postupak kao 'supstitucijski obred', što ovaj svakako jest. No, **točan način njegova objašnjenja nije i jedino moguće rješenje.** Sigal pretpostavlja magijski identitet oboljele osobe i njezina kipca, točnije – identitet shvaćen kao jedinstvo i 'simpatija' (u etimološkom značenju te riječi: 'su-osjećanje'). **Interpretacija kojoj sam skloniji implicira nešto drukčije razumijevanje 'identiteta':** naime kao zamjenjivosti ili ekvivalencije (identitet blizanaca). **Za razliku od Sigalove interpretacije,** osoba i kipac 'identični' su ali disocirani; upravo je ključno to da oni **ne** dijele istu sudbinu. Drugim riječima, kipac je simbolička žrtva, ponuđena kao supstitut za svog 'identičnog' živog parnjaka.“ (Andrić 1999: 247)

Kasnije ukazuje i na jedan metodološki problem Sigalove analize društvenog ranga i zanimanja srednjovjekovnih mirakulata:

„Sučeljen s nizom slično nepotpunih naznaka socijalnih pozicija, Sigal je pretpostavio da 'odsutnost preciznog kvalifikativa označava hodočasnike koji pripadaju pučkim staležima, jer su hagiografi, u cjelini uzevši, bili pozorni da zabilježe pripadnost kleru ili aristokraciji'. No, Sigal je n koncu izlučio ne samo skupinu klera (18,5% od ukupno analiziranih 4248 mirakulata) i aristokracije (12,8% ukupnog broja), nego također i neznatne skupine trgovaca i *bourgeois* (0,7% svaka), ostavljajući tako čak 67,2% za ono što on zove 'classes populaires'. **To znači da je on prešutno pretpostavio da odsutnost svake socijalne kvalifikacije može upućivati jedino na najniže društvene slojeve, isključujući ne samo svećenstvo i velikaše, nego i bolje stojeće pučane. Ta se pretpostavka može osporiti.**“ (Andrić 1999: 283)

„Dijalogom“ s drugim povjesničarima, Andrić suprotstavlja svoje tvrdnje o prošlosti njihovima. Rezultati variraju od potvrđivanja pretpostavki prethodnika do njihova argumentiranog opovrgavanja. U svakom slučaju, obogaćuje se „riznica znanja“ historiografske struke – Andrić podastire svoje hipoteze i dokaze daljnjem razmatranju. Otvorena je mogućnost da će buduća (pre)ispitivanja dostupne građe potvrditi ili opovrgnuti njegove zaključke.

Intertekstualnost se očituje na raznolike načine. Autor ju i sam primjećuje već u izvornim tekstovima izvješća o čudesima: „Prilično često, Geszti je sklon hiperboličnim poredbama, ponekad **zduženim s navođenjem Svetoga Pisma, kao u idućem primjeru, gdje se udovica koja traži izlječenje u Iloku uspređuje s Abrahamom koji polazi u Kanaan iz svoga starog doma u Uru Kaldejskom** (...)“ (Andrić 1999: 109) I sam poseže za svetačkim, ako već ne i biblijskim, referencama kad komentira određene aspekte zbirke čudesa, poput

izostanka objašnjenja neuspjeha pojedinih nepostignutih čudesnih ozdravljenja: „Element neuspjeha može se razabrati u slučajevima opetovanja prošnje: djevojčica Elizabeta iz Iloka morala je tri puta biti nošena u svetište prije nego što ju je svetac spasio od neposredne smrtne opasnosti. *Ali to je još uvijek u skladu sa znamenitom izrekom sv. Terezije Avilske (1582) koja sažima svu neuhvatljivost vjerske istine: 'Više se suza prolije u uslišanim nego u neuslišanim molitvama.'*“ (Andrić 1999: 242) Pri analizi pojave čudesa Andrić se upušta i u lingvistički pristup te u konceptu uočava odrednice Jakobsonovih funkcija jezika:

„Čudesa, naročito ona koje čine živi sveci, mogu se motriti kao osobit oblik ljudske komunikacije. Šest funkcija koje je Roman Jakobson razlučio u jezičnoj komunikaciji mogu se izolirati i u čudotvorstvu. Jakobsonove funkcije određuje šest elemenata komunikacijskog čina: svijet ili kontekst (referencijalna funkcija), pošiljalac ili govornik (ekspresivna funkcija), primatelj ili slušalac (konativna funkcija), komunikacijski kod (metajezična funkcija), poruka (poetička funkcija) i komunikacijski kanal (fatička funkcija). Replicirajući tu shemu, možemo govoriti o: a) referencijalnoj funkciji čuda, tj. njegovu neposrednom fizičkom (npr. ublaženi bol, razbijeni okovi itd.) i simboličkom učinku (npr. poniženje pogana, proslavljanje sveca itd.); b) ekspresivnoj funkciji čuda, tj. njegovoj sposobnosti da izrazi svečevu privrženost ili bijes; c) konativnoj funkciji čuda, kroz koju se mirakulat ili promatrači mogu navesti na određeno djelovanje; d) 'metačudesnoj' funkciji, jer se neka čudesa odnose na druga čudesa, npr. zato da bi se istaknula bliskost između dva sveca; e) poetičkoj (ili 'autoteličkoj', u rječniku *nove kritike*) funkciji, budući da su neka čudesa (privedno) neutilitarna i nereferecijalna, skladna i dopadljiva sama po sebi; f) fatičkoj funkciji, jer ima pomoćnih čudesa koja pomažu drugim čudesima da postignu svoj cilj (npr. kazneno čudo koje raspršuje nevjericu u pogledu običnog pomagačkog čuda).“ (Andrić 1999: 176)

Treba spomenuti i primjese intermedijalnosti prisutne u tekstu *Čudesa*. Intermedijalnost se odnosi na međuprožimanje elemenata različitih medija i umjetnosti. U historiografskom kontekstu *Čudesa* intermedijalnost je naznačena, primjerice, u detaljnom opisu specifičnog povijesnog izvora – jednog od „(...) najstarijih sačuvanih Kapistranovih likovnih prikaza.

To je fresko-crtež dojmljivih razmjera (46 četvornih metara) u koru opservantske crkve u Olomoucu, izrađen 1468. Freska prikazuje beogradsku bitku: sukobljene kršćanske i muslimanske postrojbe na desnoj strani i tvrđavu punu oklopljenih vojnika, među kojima je i Hunyadi koji nosi križarsku zastavu te nerazmjerno krupni Kapistran koji podiže sliku Krista Raspetog, na lijevoj strani. Freska je izrađena nedugo poslije posvete crkve koju je obavio papinski legat Lorenzo Rovarella, prigodom trijumfalnog boravka kralja Matije Korvina u Olomoucu za vrijeme njegova rata protiv češkog kralja Jurja od Poděbrada. Matijina politika ekspanzije podudarala se s katoličkom protuofenzivom protiv utrakvizma u Češkoj i Olomouc je postao tvrđava obojeg. Opservantska propaganda uprizorena na freski, i sama pod utjecajem husitskih propagandnih crteža, veličala je u isti mah Kapistrana i ugarskog vladara (Matija je Hunyadijev sin) te je bila uperena protiv Turaka kao i, na simboličkoj razini, protiv heretika. Opsjednuti i gorljivo branjeni grad bio je metafora zemlje koju su ugrozili i gotovo zauzeli husiti. Kapistran je, neumorno propovijedajući Božju riječ, pokazivao put prema pobjedi.“ (Andrić 1999: 143)

Promotrimo li navedene primjere, ponovno uviđamo kako su u historiografskoj studiji različiti elementi gotovo uvijek podređeni funkciji dokazivanja autentičnosti i vjerodostojnosti povjesničareve interpretacije povijesti. Intertekstovi se uvrštavaju kako bi potkrijepili odgovarajuće autorove tvrdnje, često u izvornom latinskom obliku, a intertekstualnim referencama autor iskazuje svoje (ne)slaganje s mišljenjima i praksama historiografskih kolega, čime određuje poziciju svojega rada u posvemašnjom opusu struke. Brojne primjere intertekstualnosti pronalazimo i u *Povijesti Slavonije* – djelo koje smještam u

okrilje postmodernističke historiografske fikcije. Razlikuje li se njihova svrha od one vidljive u kontekstu *Čudesas*?

Na prvi pogled, intertekstualni tragovi u *Povijesti Slavonije* obavljaju istu funkciju kao i u prethodnom znanstvenom historiografskom radu. Djelo se kontekstualizira:

„(...) Jedna je od nakana ove knjige *okušati se u kroćenju ili pitomljenju Bösendorferova djela*, pa i još nekih slavonskih 'šuma'. Na trenutak sam se ponadao da će nepozvanost i neukost, koje teško da mi je pošlo za rukom zabašuriti, biti oprostivije smjestim li ih (onako kako je sâm Bösendorfer priznao prethodničke zasluge, u disciplini znanj kao 'povijesni zemljopis', nezaobilaznome Mađaru D. Csánkiju) *u sjenku tako ozbiljna i poštovanja vrijedna djela*.“ (Andrić 2001: 13)

Dosljedan najavi, Andrić pri definiranju predmeta proučavanja poseže za prikladnim Bösendorferovim ulomkom, u svrhu bližeg opisivanja slavonske geografije: „Dopustit ću si na koncu da *navedem jedan ulomak iz 'Geografskog uvoda' Bösendorferovih Crtica iz slavonske povijesti*: (...)“ (Andrić 2001: 10) Nadalje, Andrić isprepliće izvratke iz jednog izvora sa svojim narativom što rezultira uvjerljivim pripovijedanjem:

„Neka car [bizantski car Tiberije] izusti samo jednu riječ i oni [Avari] će poslušno srnuti [na novopridošle Slavene], kako poradi *'želje Bajanove da Romejima uzvrati ljubav za sve čime mu je car u najvećoj mjeri iskazao prijateljstvo'*, tako i jer su mu Slaveni *'neobično mrski zbog osobna neprijateljstva'*, čitam u Menandra. Slavenski je vođa, naime, odbio kaganu pokornost i danak, i navodno mu odbrusio ovom muževnom (Menandrovom) rečenicom:

'Tko je dakle taj između ljudi i koji se grije na sunčevoj svjetlosti – koji će pokoriti našu snagu? Navikli smo doista da mi vladamo tuđim, a ne drugi našim. U to ne sumnjamo dok bude ratova i mačeva.'

Povrh tih drskosti, Slaveni su pobili i avarske poslanike. Čitajući ovaj Menandrov komentar, vidimo Byzantinca kako trlja ruke: *'Barbari uske i naduvene pameti, međusobno se posvadiše'*.“ (Andrić 2001: 33-34)

Izvorne citate ne umeće samo kako bi potkrijepio vlastite tvrdnje, već i u svrhu razotkrivanja zabluda drugih historioografa. Tako navodi Kukuljevićev prijevod srednjovjekovnog krivotvorenog svjedočanstva o tijeku jedne bitke (Andrić 2001: 69-70).

Iako, kako je vidljivo, Andrić i u *Povijesti Slavonije* poštuje minimalne zahtjeve struke te određene tvrdnje popraćuje potkrepljujućim navodima iz povijesnih dokumenata, ipak je zanimljivo obratiti pažnju na tip pritom korištenih dokumenata: „Čas je da podsjetimo i na onaj poznati dokument što se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu: *sirmijska opeka u koju je neka izgladnjela ruka grčkim pismenima zabilježila jednu molitvu*: 'Kriste Gospodine, pomози gradu, odbij Avarina, čuvaj Romaniju i onoga koji je ovo napisao.'“ (Andrić 2001: 36) Premda se spomenutoj molitvi uklesanoj u opeku status vrijednog povijesnog dokumenta ne može osporiti, teško je izbjeći dojam da je u Andrićev tekst uvrštena gotovo proizvoljno i donekle redundantno: ne izvještava ni o čemu što sami ne bismo mogli pretpostaviti i bez izričitih dokaza – o tjeskobi pred smrtnom opasnosti i strahu koji potiče na utjecanje Božjoj pomoći. Svrha ovog citata nije toliko potkrepljivanje autentičnosti događaja, koliko postizanje određenog dojma, pomoću kojeg se moderni Andrićev čitatelj može povezati s anonimnim srednjovjekovnim svjedokom užasne prijetnje. Svrha je, dakle, književnije no historiografske prirode. Andrić također izričito prelazi tanku granicu između

čiste historiografije i čiste književnosti kad progovara o onovremenim reakcijama Europe protiv turskih napada pomoću Panonijeve „heksameterske optužbe iz elegije 'Ugarski kralj Matija talijanskome pjesniku Antoniju Konstanciju':

'Francuska drijema, Španjolska za Krista ne mari, Englesku iznutra ruše pobune velikaša, bezbožna Njemačka zalud saziva isprazna vijeća, Italija promeće svoje trgovine...'" (Andrić 2001: 113)

Vidi se da u ovom slučaju Andrić pristupa Panonijevoj elegiji – književnom, umjetničkom djelu – kao povijesnom svjedočanstvu.

Proizvoljnost odabira „dokaznih“ intertekstova, koja upućuje na približavanje Andrićeva pisanja fikcionaliziranom kraju spektra, vidljiva je u mnoštvu primjera. Riječ je o usputnim, manje informativnim, a time i tradicionalno gledano manje bitnim, anegdotama ili dijelovima povijesnih dokumenata. Uzmimo za primjer ni po čemu upečatljiv završetak jednog pisma Nikole Iločkog, kojim Andrić potvrđuje neobičnu lokalnu gorljivost po pitanju Kapistranove kanonizacije:

„Iz Iloka se odašilje poslanica za poslanicom. Možda tragove te neobične groznice koja je zavládala gradom možemo još uvijek naći na dnu redaka Nikoline poslanice od 30. ožujka 1460:

'Vazda smo se u srcu bavili tom mišlju, vazda plamtjeli od prevelike želje da u Vrhovnoga Svećenika ishodimo kanonizaciju, osobito mi, koji smo zavrijedili da u svom gradu budemo obdareni tolikom milošću...'" (Andrić 2001: 100)

Kad ocrta ličnost kralja Matije Korvina, Andrić svoj opis upotpunjuje usputnim komentarima kraljevih suvremenika – ti citati ne izvještavaju o značajnim događajima ili kraljevim potezima, već nas donekle upućuju u dvorsku svakodnevicu:

„(...) 'U dosjetkama kralja Matije ne manjka ni rječitosti ni draži, a izražaj lica, glas i kretnje uvijek su u njega primjereni predmetu razgovora', reći će s nedostižnom notom 'uomouniversalizma' Galeotto Marcije iz Narnija.

Ili, pak, na usta Antuna Bonfinija:

'Posvuda je ljude u svome umijeću najvrsnije tražio i dovodio. Zavoli zvjezdoznance, liječnike, matematičare i pravnike, ne odbi štoviše niti vrača ni čarobnjaka: ni jedne vještine ne prezre nikada' (*Rerum Hungaricarum decades*).'" (Andrić 2001: 104)

Književni su citati veoma dobro zastupljeni u tekstu *Povijesti Slavonije*. Između ostalog, književni su stihovi Andriću poslužili kao uvertira poglavlju o Turcima:

„Za početak poglavlja, kao uvertiru u povijest katastrofe, evo nekoliko stihova iz *Svemogućeg Neba i Zemlje Stvoritelja* Antuna Ivanošića:

'(Adam i Eva na pragu raja jurve stojeći š njime se prašćaju. Ovdí društveno pivaju:)

Eufrates, Geon,
Tigris, tri potoka
I četvrti Fyzon,
Slasti našeg oka,

Zbogom, već vas neće
Vidit naše oko,
Neg dok suza teče
plakati će gorko.'

I još ovi, eksplicitniji, iz *Satira*:

'Ej, Turčine, pogan nekrštena,
Nigda stvar ta ne bi ti proštena
što učini ti od Slavonije
Kojoj para prije bilo nije!'" (Andrić 2001: 77)

Intertekstualnost je u *Povijesti Slavonije* osobito vidljiva u odjeljcima posvećenima književniku Janu Panoniju. Intertekstovi iz pjesnikovih djela svjedoče o njegovim životnim iskustvima:

„1471, naime, pridružio se uroti što ju je protiv kralja Matije skovao pjesnikov ujak Ivan Vitez. To je zacijelo opet jedna latentna hrvatska urota. Kuju je sami visoki klerici Hrvati. Bijahu nakanili dovesti na prijestolje Kazimira Jagelovića. Zasnov im se dakako izjalovljuje, ali ih ne zatječe kazna nemilosrdna poput one koju su upoznali Žigmundovi protivnici. *Pjesnički je genij kanda prevideo tu nesreću, sastavljajući, pod naslovom 'O lavovima što su ih kralju Matiji poslali Firentinci', epigram o kraljevskom milosrđu* koji se, prema prigodi i potrebi, može čitati i kao neka vrsta molitve ili uspavanke kraljevskoj srdžbi.

'Ti si knez ljudima, kao što lav knez je zvijeri. Plemenitim čini ga griva, ko tebe krasnim kosa; on strašan sa svojih pandži, ti hrabar na koplju i maču; kao što on, tako i ti slabije običavaš štedit.'

Nadbiskupa je Viteza za kaznu snašao tek gubitak posjeda. Nevoljni pjesnik, pak, bježi ispred kraljeva lica u Hrvatsku, žudeći za utočištem u Italiji. Na tom se putu razboli, svrati na Medvedgrad i ondje umre, u trideset i osmoj godini. Kralj ga doskora dade prenijeti u pečujsku stolnu crkvu, čijim je biskupom bio za života. Nerijetko sumoran pjesnik, bijaše sastavio brojne nadgrobnice. Jednu je, *iz oporučne elegije 'O bolovanju u taboru'*, sebi bio namijenio; sažetog, ne treba joj nikakva pogovora:

*'(Ostaci nek mi se moji ovim obilježe slovom:)
Ovdje počiva Janus, koj' prvi na očinski Dunav
Boginje sa Helikona lovoronoše doveo bješe.'*" (Andrić 2001: 114)

Andrić i sam posvećuje prostor ponešto iscrpnijoj analizi Panonijeva spjeva „*Drugi potop*“, koji mu služi kao uvod u tematiku Panonskog pramora:

„Ispraznoj i melankoličnoj retorici školske latinštine kao da sada pridolazi milost neposrednijega i osobnijega govora. Spjev 'Drugi potop', primjerice, dobro odražava to dvostruko podrijetlo. U isto vrijeme konvencionalna varijacija ovidovskoga diluvijalnog motiva, on također nosi i iskustvo prave nizinske poplave, proljetnoga izlivanja 'Save i Drave, Tise i Dunava'. Kozmička se tragedija objavljuje u prizoru 'puste pučine što se u beskraj valja', tog sablasnog mora koje je arhetipski strah stanovnika ravnice. U tom, dakle, iznenadnom i naprasnom moru, pomalo nadrealistički, 'rak lisičju traži jamu' a ribe se mrijevaju 'gdje su nekoć ptice slijetale i savijale gnijezda'." (Andrić 2001: 111-112)

Intertekstualnost se iščitava i iz inkorporiranja osvrta Matka Peića na Panonijevo stvaralaštvo:

„Postoji u slavonskoj književnosti crvena nit duhova iskušanih muževnošću, dinastija razdraganih uzajamnih tumača, koji u Ivanu Česmičkom prepoznaju svoga rodonačelnika. Tako Matko Peić ne skriva

zadovoljstvo pred *kontrapunktom* Janove poezije, pred tim artikuliranim barbarstvom. 'Dok Menčetić udara gospoju u leut, on mačem udara na dušmane', likuje Peić, 'Ne poteže kod njega 'strilu zlatopernu' Amor, nego janjičar'. Nižući bezazlene naprasne opreke, Peić se kada prepušta djetinjoj radosti zastrašivanja: 'Umjesto pjesmice gardelina u splitskom perivoju, urlik turske horde negdje u Potisju', i tako unedogled.

Ali tumač Peić jamačno ne umiče opasnosti od prejakih izraza koji grubo pojednostavnjuju stvarnost, kad ustvrdi da je 'matijaškorvinska renesansa iz redova najtvrdih ratova protiv Turaka regrutirala jednog pjesnika kakvog Hrvatska nije poznavala ranije, a niti će ga u intenzitetu takve – u isto vrijeme surove i elegantne ličnosti – poznati.' (Andrić 2001: 113)

Za kraj, intermedijalnost odnosno slabljenje granica između književne i ostalih umjetnosti evidentna je i u *Povijesti Slavonije* kad se Andrić upušta u opisivanje arhitektonskih aspekata Ružica-grada – osvrt kakav bi se mogao očekivati od povjesničara umjetnosti:

„Fortifikacijska komponenta ne isključuje posve onu dekorativnu. Mijenjajući vlasnike (prema turskoj okupaciji sve ubrzanije i nervoznije), Ružica dotjeruje svoju arhitektonsku fizionomiju, slijedom novih stilova. Pažnju istraživača podjednako će privući 'raskošni uređaj gradnje' (Szabo) kao i pojedinosti gotičke kapelice ili unutrašnjosti 'palače': nad olovom pocakljenim figuricama pećnjaka uznosito će se zaključivati da 'peći grada Ružice u Slavoniji nisu zaostajale iza sličnih remek-djela pećarskog umijeća razasutih po zamcima i bogatim građanskim kućama XVI. stoljeća Srednje Europe...' (Andrić 2001: 123)

Primjećujemo da primjenom intertekstualnosti u *Povijesti Slavonije* blijede granice između književne i historiografske prakse te da se potonja donekle čak i parodira očiglednom proizvoljnošću, *sporednošću* odabranih citata iz povijesnih dokumenata. U *Čudesima svetoga Ivana Kapistrana* situacija je suprotna – intertekstualnost ostaje strogo podređena funkciji potvrđivanja autentičnosti autorovih iskaza.

4.4.2. Ideologija

Osobno, možda i najzanimljiviji aspekt čitanja historiografskih prikaza prošlosti predstavlja uviđanje „nevidljivog tkanja“ teksta – implicirana obilježja tuđeg, modernom čitatelju stranog konteksta – prisutnost autorovog načina razmišljanja, vrednovanja, stavova, interesa, pa i ideologije – prilika za svojevrsan dijalog, pobliže razumijevanje tuđeg gledišta, koje omogućuje i dublji uvid u čitateljeva vlastita stajališta. Tekstovi o povijesti otkrivaju štošta o tematiziranoj ljudskoj zajednici iz prošlosti, o povjesničaru autoru teksta, ali i o samom čitatelju – ako je čitatelj voljan i vičan dubljem iščitavanju.

U slučaju *Povijesti Slavonije*, izvorno objavljene ratne 1992., zanima me jesu li u tekstu prisutni nacionalni (ne nužno nacionalistički) tonovi. Što se tiče *Čudesesa*, interesira me u kolikoj će se mjeri Andrić posvetiti vjerodostojnom ocrtavanju srednjovjekovnog kulturalnog konteksta te na koliko će se, s obzirom na religijsku tematiku, autorovi osobni nazori očitovati u samoj studiji.

Pomnim čitanjem *Čudesesa svetoga Ivana Kapistrana* došla sam do zaključka da Andrić uspješno izbjegava očitovanje vlastitih nazora o predmetu proučavanja i zadržava profesionalnu objektivnost. Više je usmjeren na detektiranje i razotkrivanje utjecaja ideologije na tijek, prikaz i naknadnu interpretaciju onovremenih događaja. Time, kao što je već

napomenuto, podiže razinu svoje objektivnosti, ali i čitatelju pruža cjelovitiji uvid u „psihu“ srednjega vijeka. Valja napomenuti da pri predočavanju zabluda prethodnih historiografa, kao i subjektivnijih aspekata predmeta proučavanja, Andrić čitatelju zaključke ne nameće, već ostavlja prostora za samostalno zaključivanje.

Što se tiče konkretnih ideoloških primjesa u *Čudesima*, Andrić se pri analiziranju srednjovjekovne prakse popisivanja čudesa zaustavlja na aspektima građe koje bi moderni čitatelji mogli krivo shvatiti, ili ne razumjeti uopće. Posljedično, pruža dublji, realniji uvid u onovremeni kontekst.

Primjerice, pobliže objašnjava kako hagiografski topoi prisutni u tekstovima svetačkih životopisa i izvješća o čudesima jesu svojevrsni ideologemi, ali ne impliciraju nužno *svjesnu* ideološku fabrikaciju prikaza:

„Motiv *sponsa intacta* očito priziva jednu od najpoznatijih hagiografskih legendi kako na Istoku, tako i na Zapadu – onu o sv. Aleksiju. Svakako, *puka činjenica da u motivu iz jednog svetačkog života odjekuju slični motivi iz drugih tekstova ne dokazuje da se radi o fiktivnu motivu. 'Kako znamo, bez obzira na književni topos, trava jest zelena.'* To samo znači da nastaje tipična, rekurentna situacija kada se susreću dotične dvije pojave, brak i 'stremljenje k svetosti'. Osim književnih toposa, postoje također i *topoi* života. *Ovi mogu biti nenamjerni, ali također i savršeno samosvjesni: svece se naime nudi kao uzore pa sveci-aspiranti oponašaju svoje prethodnike, što rezultira replikacijom životâ, a također i posrednom (za razliku od izravne) replikacijom hagiografskih tekstova.* (...) S druge strane, *ako uporaba hagiografskih toposa zamagljuje uvid u zbiljski tijek događaja, ona u isti mah proširuje naše razumijevanje ideologija koje su upletene.*

(...) U središnjem dijelu svoje *relatio mortis*, Tagliacozzo se upušta u usporedbe Kapistrana s velikim likovima Starog Zavjeta (Izak, Matatija, Job, Tobija, Noa), kao i sa sv. Ivanom Krstiteljem, Pavlom i Jeronimom. *Ali to su samo manje ili više opravdane stilističke dosjetke. Važnije je razaznati kada paradigme što se nalaze u pozadini utječu na naizgled objektivno izvještavanje.* Jedan takav trenutak jest Tagliacozzov izvještaj o bijednim uvjetima u kojima je Kapistran proveo dane što su neposredno slijedili beogradsku pobjedu. (...)

Taj živo dočaran prizor, a naročito zmije i miševi koji okružuju sveca, *prizivaju konvencionalnu ikonografiju pustinjačkog krajolika.* Ali on također nosi i *jednu specifičniju i neočekivaniju konotaciju*: u njemu se odražava pustinjačka pozadina talijanske 'stroge Opservancije' iz 14. stoljeća, onih *Zoccolanti* koji su neprestance postili a od trnovita se tla i gmazova štitili svojim drvenim sandalama. Ta paralela iznenađuje jer Kapistranovi opservanti nisu nikada usvojili radikalno asketsko tumačenje Pravila. Stoga je *važno uočiti da Kapistran u Tagliacozzovu tekstu živi svoje 'pustinjačko' iskustvo ne kao normalno stanje, nego gotovo kao martyrrium; on pretjerano pati. Ta pojedinost relativizira kontinuitet* pustinjačkog motiva u Kapistranovim životopisima.“ (Andrić 1999: 71, 72, 73)

U daljnjem se tekstu Andrić osvrće i na ideološko korištenje kaznenih čuda:

„Kaznena i opresivna čuda otkrivaju skriveno, sjenovito naličje nadnaravne moći koja se pripisuje svecima. *Hagiografi ih ipak pripovijedaju sa svim detaljnostima i s očevitim zadovoljstvom jer, s jedne strane, ta su čudesa znatno raznovrsnija i šarolikija od jednoličnih izlječenja, a, s druge strane, ona imaju golem ideološki potencijal. Ako čudesa općenito služe religijskim zajednicama kao nadomjestak za nedostajuća sredstva političke, ekonomske i medicinske moći, očito je da kaznena čudesa tvore elitni, ofenzivni dio tog arsenala.*“ (Andrić 1999: 185)

U zaključnim razmišljanjima, Andrić pojašnjava raširenost i percipiranu uspješnost srednjovjekovnog čudotvorstva:

„Pokušaj analize koji se ovdje podastire dotaknuo se triju uzastopnih pitanja: kako su čudesa uopće bila moguća; kako su ih sveci činili; i zašto je njihova klijentela bila tako brojna. Što se tiče tog potonjeg pitanja, ta široka suglasnost bila je **logičan rezultat činjenice da je Crkva u kultove investirala trajni napor promicanja i održavanja kao i sustavnog bilježenja čudesa, nalazeći da je očuvanje te arhaične magijske baštine u njenom interesu**. Da je drugim posredovateljima nadnaravnog bilo moguće računati na sličnu brigu i sredstva, oni bi bili proizveli podjednako dojmljivu dokumentaciju, zato što su izvor i supstancija njihova nadnaravnog bili istovjetni. U svojim mnogobrojnim upozorenjima protiv 'lažnih' čudesa, Crkva je pokazivala da to zna.“ (Andrić 1999: 307)

Dok je u *Čudesima* razotkrivanje ideologema u službi pojašnjavanja srednjovjekovnog sustava vrijednosti i općenitog kulturalnog konteksta, u *Povijesti Slavonije* isticanje nepouzdanosti i prožetosti historiografskih iskaza manje ili više promišljenim izmjenama i naglascima izričito dovodi u pitanje „prirodnost“ prikaza prošlosti, kao i samu ideju da postoji jedna objektivno istinita verzija uzročno-posljedičnog slijeda prošlih događaja. Primjeri su brojni, a svi potiču čitatelje na propitivanje moguće objektivnosti povijesnih prikaza.

Najočitiji su slučajevi u kojima „objektivnost“ prikaza ovisi o subjektivnoj perspektivi prikazivača. Najreprezentativniji se primjer očituje u slučaju ustanka Ljudevita Posavskog protiv Franaka: „Vjernost Borne, kneza Primorske Hrvatske, nepokolebljiva je ili, obrnuto, izdajnička.“ (Andrić 2001: 44) Nepokolebljiva u odnosu na franačku vlast, izdajnička spram susjednog kneza Ljudevita. Na sličan način, Andrić ukazuje na višestruku moguću perspektivu u slučaju religijskih sukoba:

„Sirmijska *historia ecclesiastica* obuhvaća gotovo nerazmrsivo zapletene vjerske borbe. Pritom je, štoviše, u manjoj mjeri riječ o sukobu drevnog rimskog mnogoboštva i ekspanzivnog mladog kršćanstva. (...) sukob obiluje ljudskim žrtvama (koliko kasnije pretjeranim, teško je reći). To su, zapravo, **prekršitelji strogog zakona, koje druga strana prihvaća za uzore kršćanskog držanja, kao svete mučenike**.“ (Andrić 2001: 26)

Andrić također dostavlja primjere nedosljednosti i dezinformacija koje izlaze na vidjelo tek usporedbom mnogih izvještaja o istom događaju, na primjeru bune braće Horvat:

„Trojica su braće Horvata (sveudiljna trojica): Ivan ili Ivaniš, Ladislav i biskup Pavao. (...) Jedan za drugim nižu se nasilni i okrutni događaji. Najprije Čeh Žigmund, zaručnik kraljice Marije, provaljuje u Ugarsku i vjenča se s kraljicom; potom se vraća u Češku. Ozlojeđena, opozicija šalje Pavla Horvata u Napulj po Karla II Dračkog, jedinu punoljetnu mušku glavu anžuvinske dinastije. Jedna saksonska rodoslovna knjiga iz ranog XVI-II. stoljeća (navodi je biskup Ladislav Szörenyi u svom *Opisu Srijema*) povezuje 'bana Ivana Horvata' s dračkim (*de Durazzo*) kneževskim ogrankom napuljskih Anžuvinaca. **Ona štoviše (očito ne znajući za trojicu braće Horvata) ustvrđuje da su Ivan Horvat i Karlo II Drački ili Karlo Mali – obojica sinovi kneza Ljudevita Dračkoga – zapravo rođena braća!** Zato je Ivan Horvat, **tumači nepouzdan rodoslovac**, 'uspio poslije smrti ugarskoga kralja Ludovika skloniti veći dio ugarskoga plemstva da pozove njegova brata zvanog Karlo Mali, napolitanskoga kralja, protiv kraljice Marije...' (...) [Karlo II biva ubijen, ali Horvati ipak uspijevaju zarobiti kraljicu Mariju i njezinu majku Elizabetu] Kraljice pak otprave na more, prioru Ivanu, kojeg je zlosretni Karlo II dospio imenovati hrvatskim banom. Tu je 'gorjansku osvetu' iz 1386. u sljedećem stoljeću opisao kroničar Ivan Thuroczy u djelu *Chronicon Hungarorum*; **njegov je epilog međutim nepouzdan**: 'uhvatiše kraljicu Mariju, začepiše joj usta i utopiše je u dubokoj vodi rijeke Bosuta'. Pogubljena je tek Elizabeta, i to u Novigradu na moru, po nalogu napuljskoga dvora. Uopće, **nedoumica o toj smrti trajat će do XIX. stoljeća, izazivajući raspre raspaljivane rodoljubljem**. 1669, u 'Ljetopisu' tiskanu u Zagrebu, Pavao Ritter drži da su obje kraljice otpravljene u Novi, gdje je Elizabeta kasnije preminula. Biskup Szörenyi, koji prema Thuroczyju drži da je ubijena na samu razbojištu, primjećuje 1746. da **taj Hrvat zacijelo skriva činjenicu okrutnoga ubojstva 'kako ne bi kao povjesničar ukaljao svoga naroda'**. Nesporazum štoviše obasiže i same protagoniste urote: **onodobni**

povjesnici nerijetko brkaju vranskoga priora i hrvatskog bana Ivana od Paližne s mačvanskim ex-banom Ivanom Horvatom. (Spomenuto genealoško djelo napominje štoviše, u posvemašnjoj zabuni, da je 'Ivan s nadimkom Horvathus tako prozvan jer je bio banom Hrvatske'.) Biskup Szörenyi zapravo drži da je posrijedi jedna te ista osoba koja se javlja pod više nepouzdanih imena. Kao da se nesvjesno želi kraljevske protivnike sažeti u jedan lik Pobunjenika. (...) Ivaniš Horvat ondje [u Pečuhu] nalazi strašnu smrt, rastrgnut između konjskih repova; prema drugoj verziji, bio je

'vezan strmoglavce za kolac te su ga tako vodili ulicama grada, štipajući ga užarenim kliještima, te ga konačno svega raskomadali da je bio živi *spectaculum* straha i užasa gradu i narodu...' (Serici, 1737).“ (Andrić 2001: 88, 89, 91-92)

Zasebnu kategoriju ideologema zastupljaju slučajevi u kojima historiografski autori očigledno uvode opoziciju *naši/njihovi* u svoje zapise, i o njoj pomno vode računa. Npr.: „Pad Carigrada na Duhove (29. svibnja) 1453. protumačio je naš stari znanac biskup Szörenyi *grčkom* krivicom za shizmu, aludirajući na kobno 'filioque': **'Tako je kažnjena grčka zabluda protiv Duha Svetoga na sam dan Njegova svetkovanja.'** Podudarnost, doista, čiju je znakovitost teško osporiti.“ (Andrić 2001: 102) Tako se i bizantski car Konstantin VII Porfirogenet u svojim zapisima blagonaklono izražava o Hrvatima:

„U vrijeme kad je Konstantin pisao svoju knjigu, jedno je stoljeće bilo minulo od prvog spomena imena Hrvata: točnije (dakako) otkad je to ime prvi put uklesano u kamen da bi doprlo sve do naših dana: Trpimir, 'dux Chroatorum', 852. godine. ***Car ga (naklonjen svojim saveznicima protiv bugarske prijateljice) ovako tumači:*** 'Riječ pak *Khrōbátoi* znači na slavenskom jeziku one što imaju mnogo zemlje.' Komentatori vele da je car tu zacijelo pomislio na grčku riječ *khōra*; u tom slučaju, čemu napomena 'na slavenskom jeziku'? (...) Car Konstantin, taj naknadni umjetnik 'upravljanja carstvom', ***u ovom trenutku bez sumnje strepi od Bugara i s neskrivenim zadovoljstvom bilježi kolikom vojnom silom raspolažu Hrvati: 'Krštena Hrvatska ima konjaništva do šezdeset tisuća, pješništva do sto tisuća, sagena do osamdeset' itd.***“ (Andrić 2001: 43-44, 46)

I dok kod samog Andrića nisu primjetni tragovi domoljubne ideologije, on historiografski nacionalizam ipak ne propušta prokazati i prokomentirati. Vraćamo se na već spomenutog Antu Tresića-Pavičića, čiju historiografsku praksu secira u nekoliko navrata. Uzmimo kao prvi primjer piščev prikaz neočekivanog tatarskog poraza kod Olomouca:

„A tada, sporni poraz kod Olomouca. Naš pisac, ***koji drži na umu kome ima pripasti konačna zasluga***, trijezno razmatra tu tajanstvenu bitku:

'Bitke kod Olomouca doduše nije bilo...'

(nije je, dakle, niti bilo)

'... ali nije isključena mogućnost...'

(mogućnost)

'... da je postojao junak Jaroslav Hvjezdohorski, praotac potonjih grofova Sternberga, koji će se biti istakao junaštvom u manjim bitkama...'

(manjim, dakako)

'... ili ga oni izmisliše da proslave svoje ime (Hvjezdohorski-Sternberg)...'“ (Andrić 2001: 63)

Osim što, čini se, Tresić-Pavičić umanjuje tuđu pobjedu nad zastrašujućim neprijateljem kako bi time kasnije uveličao hrvatsku pobjedu nad tim istim protivnikom, njegova se subjektivnost

očituje i u fizičkom opisu Tatara, temeljenom na prethodno navedenom odgovarajućem ulomku Tome Arhiđakona: „Ukratko, rekao bi Tresić-Pavičić, 'Toma ih opisuje kao same vragove.' Naš je moderni istraživač tu još pripomenuo: 'U narodnoj predaji ostalo im je ime *psoglavci*'. Nikakvo čudo, razložit će on: **'doista njihov vanjski izgled, uspoređen s krasnim arijskim tipom koji nastava naše zemlje, nije mogao izazvati nego odvratnost, strah i užas'**.“ (Andrić 2001: 64) Piščeva domoljubna privrženost dolazi do izražaja i pri predavljanju konačnih sukoba Hrvata i tatarskog vojskovođe Subutaja:

„Međutim, čak ni nezadrživo tatarsko ratovanje nije čista okrutna slika lišena ikakvih praznina. Te praznine, zatišja, oklijevanja, neizbježno postoje: **one otvaraju prostor potreban povjesničaru da umuje, da relativizira**. Kad se poslije poraza na Šaju ostaci hrvatske i ugarske vojske povlače u Dalmaciju, **onda pozni povjesnik koji gori od želje za istinom u tome vidi mnogo više, čitavu složenu operaciju i njenu psihološku pozadinu. Zapravo, tumači on,**

'hrvatski stratezi nisu smjeli ni pomišljati da bi se mogli oprijeti tatarskom konjaništvu na ravnica Srijema i Slavonije. To bi bio očajan pokušaj. Oni su vrlo spretno i vrlo umno iskoristili vrijeme koje im je Subutaj dopustio'.

Oni dakle nipošto ne bježe, oni umno manevriraju. Priča, jednom pokrenuta, grana se dalje i nadovezuje; sad se može štošta reći i o Subutaju:

'on, koji je bolje nego itko poznao vrijednost brzine u ratu, dao je Hrvatima vremena da se pripreme, srede i utvrde, da saberu i uvježbaju sve sile. To je bio životni grijeh **najvećega vojskovođe svih naroda i svih vremena**'.

A sve su to tek pripreme za glavnu, vrtoglavu Pavičićevu tezu: Mongoli se nisu povukli odustajući od osvajanja, kakva besmislica!, i zbog dinastičke smjene. **Povukli su se poraženi od Hrvata u teškoj, strašnoj bitki na legendarnom Grobniku, na kojem se odlučivala sudbina svijeta.**

'Tako je preko Azije i Europe prošla ogromna Subutajeva vojska, rušeci i pustošeci države jednu za drugom, dok ne zape na klisurama Velebita i tu se spljosnu u mlake krvi, koja se u potocima sali u Jadran...“

(...) Osamdeset godina nakon što je Ivan Kukuljević ojađeno utvrdio 'oskudicu poznanja orijaške ove borbe malenoga našeg naroda' (u svojoj 'Borbi Hrvatah s Mongoli i Tatari' iz 1863), pisac sangvinične knjige 'Izgon Mongola iz Hrvatske' zatječe tu borbu nimalo bolje upoznatu, štoviše porečenu iz tabora pozitivne znanosti (Smičiklas, Šišić, Klaić). Pavičićevi su argumenti, međutim, tvarni: darovnice Bele IV zaslužnim ratnicima. **Službena ih historiografija, zacijelo opravdano, drži naknadnim krivotvorinama. Tresić-Pavičić poziva na njihovo ponovno čitanje.**“ (Andrić 2001: 67-68)

Iako je *Povijest Slavonije* objavljena 1992. godine, u njoj nisam naišla ni na kakve reference na Domovinski rat ili ikakve druge tragove domoljubne retorike. Andrić se doima nezainteresirano, distancirano objektivnim, i uže usredotočenim na historiografske procese oprimjerene slučajevima iz slavonskog srednjovjekovlja. To ga upravo potiče na izlaganje i razlaganje ranijih, subjektivnih prikaza predmeta proučavanja. Nešto tome slično i sam naglašava kad po prvi puta čitatelju predstavlja Pavičićev lik i djelo. Kolegi književniku/povjesničaru prethodi ulomak iz njegova djela u kojem lamentira neistaknutost Tomislavove slavne pobjede nad bugarskim Simeonom u naknadnim historiografskim izvješćima:

„M. C. Bayet u istom djelu (*Histoire générale*) govori dosta dugo o bugarskom caru Simeonu i nazivlje ga *le Charlemagne bulgare*. Čini se, ako je netko Karlo Veliki, da bi u tako ogromnom djelu moralo biti i rečeno, kojom je smrću dovršio. Kada se opisuju njegove doista sjajne pobjede nad grčko-rimskim carstvom,

čitatelj bi želio znati je li se našao tkogod, koji je i njega pobijedio. Ni riječi o tome da je poslao na Hrvate najboljeg svoga generala Alagobotura; a kada se niti on niti itko od njegove vojske nije vratio, da tom pobjedniku carstva javi, kako im je u Hrvatskoj bilo, da je Simeon pošao sam da kazni Hrvate, što su u svojoj zemlji njegovu vojsku uništili; da opet nije bilo nikoga da dojavu Petru, sinu slavnoga cara, kako mu je prošao otac i njegova hrabra vojska u hrvatskim gudurama.'

Tako, naime, prosvjeduje književnik Ante Tresić Pavičić u svojoj raspravi 'Izgon Mongola iz Hrvatske', izdanj u Zagrebu 'prigodom sedamstote godišnjice 1242-1942'. Potonja rečenica iz našega navoda doduše može zavesti u zabludu: Simeonova sudbina ipak nije bila tako strašna. Ali suradnje s piscem Pavičićem, čiju su nam knjigu sretne okolnosti podastrijele, ne mislimo se nipošto olako odreći. *To je očevdno jedan od onih proučavatelja nacionalne baštine koji navješćuju da su si za geslo uzeli Horacijevu 'caren quia vate sacro'*. Poduži smo si navod dopustili u nakani da ovo poglavlje posvetimo *bezazlenoj uspomeni domoljubive historiografije*.“ (Andrić 2001: 46-47)

4.5. Razotkrivanje stvaralačkih procesa/postupaka

I za kraj, posljednji odjeljak ovoga rada posvećuje se temi koja se uvelike nazirala u prethodnim aspektima analize Andrićevih tekstova o povijesti. Proučit ćemo konkretne slučajeve kojima Andrić oprimjeruje historiografsku metodologiju, i nastojati prepoznati značaj sličnosti i razlika između znanstvenog historiografskog pristupa i donekle ležernijeg književnog bavljenja tematikom.

Kao što se na temelju dosad izloženog moglo i očekivati, *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana* bogata su iskazima u kojima autor svjesno i promišljeno usmjerava čitateljevu pažnju na vlastitu profesionalnu praksu. Drugim riječima, on čitatelja uvodi u „tajne zanata“, razotkrivajući pojedine korake i načine razmišljanja karakteristične za historiografsko istraživanje.

Prikazivanjem postepenih koraka čitatelja upućuje u i vodi kroz historiografske procese. Osnovni je potez kontekstualizacija predmeta proučavanja: „(...) temeljito proučavanje Kapistranovih posmrtnih čudesa ne može se zamisliti izvan njihova lokalnog i regionalnog povijesnog konteksta.“ (Andrić 1999: 37) Zato Andrić čitateljima i nudi opsežno portretiranje srednjovjekovnog Iloka i onovremenih crkvenih praksi, kako bi tematiziranu građu mogao sagledati u svjetlu cjelovitijeg konteksta. Snažno je uočljiva i temeljitost izrazito detaljnih opisa korištenih povijesnih izvora, uglavnom navedenih u fusnotama. Navedimo primjer:

„Nadgrobnna ploča s epitaforom nije sačuvana; što se tiče teksta, postoje dvije predaje, od kojih jedna izgleda cjelovita. Prvu verziju, koja se sastoji od šest stihova i kratke bilješke što naznačuje pokojnikovu dob, prvi je puta objavio S. Massonio, *Della meravigliosa vita, gloriose attioni et felice passaggio al cielo del B. Giovanni da Capistrano* (Venecija, 1627), 219; ponovili su je Wadding, *Annales*, 12:477; bolandisti u AA SS Oct. X: 432b; i, na primjer, Josip Bösendorfer u Mažuran, *Čudesa*, 10. Cjeloviti tekst – osam stihova – objavili su Mircse, *Adalék*, 11-12 = A. Masci, *Vita di S. Giovanni da Capestrano* (Napulj, 1914), 187 = Pratesi, 'I documenti', 371-2. Sastavak koji uključuje cjeloviti epitafor jest anonimna pohvala našeg sveca. (...)“ (Andrić 1999: 67-68)

Andrić pristupa analizi povijesnih izvora besprigovornom objektivnošću odnosno usporedbom izvještaja o istom događaju iznesenima u različitim dokumentima. Kako bi što

potpunije informirao čitatelja o događaju u pitanju, iznosi različite, premda jednako autentične, interpretacije različitih autora. Npr.: „Iako je bio bezrezervno naklonjen Kapistranu, **Kalikstovi su se pogledi očito razlikovali od onoga što su Opservanti nastojali prikazati kao vjerodostojnu verziju događaja.**“ (Andrić 1999: 60) Papa Kalikst III u pismu u kojem opisuje beogradsku bitku protiv Turaka izostavlja Kapistranov čudotvorni udio u postizanju pobjede, dok su opservanti pobjedu nastojali barem djelomice pripisati njegovoj čudesnoj intervenciji. Suočen s alternativnim interpretacijama, Andrić se, sagledavši cjelinu dostupnih dokaza, ipak opredjeljuje za, po njemu, najvjerojatnije objašnjenje. Primjerice: „Neuspješan pokušaj Kapistranove kanonizacije ipak, **vjerojatno, dobiva najbolje objašnjenje** u kontekstu onoga što se može nazvati politikom papinskih kanonizacija.“ (Andrić 1999: 80) U slučajevima kada se njegovo profesionalno mišljenje sukobljuje s pretežitim mišljenjem drugih stručnjaka, ne propušta iznijeti i prokomentirati alternativu: „To je **dosta radikalna pretpostavka koja se, po mojem sudu, ne može potkrijepiti izvornim podacima.** No, kako izgleda da takav nazor u biti dijele svi noviji istraživači koji su doprinijeli raspletanju ranih nastojanja oko Kapistranove kanonizacije, **morat ćemo ga raspraviti do određenih potankosti.**“ (Andrić 1999: 115)

U osnovne metodološke postupke primjetne u tekstu *Čudesna* spada i predočavanje pregledne, pojednostavnjene sheme izvješća o čudu. Andrićev model: „(...) predočuje ulančavanje glavnih prekretnica priče o čudu.

(...) Iako se može pričiniti zamršenom, shema prikazana ovdje ne može pretendirati da predviđa sve situacije koje se mogu naći u građi; konstruirana je da odgovara najčešćim i najkarakterističnijim tipovima Kapistranovih čudesa. Obuhvaća 'arhaični' scenarij u kojem se čudo zadobiva tijekom ili poslije hodočašća, kao i zamršeniju strukturu kasnosrednjovjekovnih priča o čudima, u kojima poslije samog čuda ('daljinskog čuda') slijedi zahvalno hodočašće. Pravo ključno mjesto u toj potonjoj sekvenciji jest zavjet koji izriče molitelj, i koji je obično neka vrsta ugovora (hodočašće se dobiva ako se dobije čudo). Moguća su tri karakteristična scenarija:

- 1) čudo je primljeno u cijelosti i hodočašće je izvršeno u skladu s prethodnim zavjetom (taj je scenarij najčešće zasvjedočen u našoj građi);
- 2) zavjet je izvršen pošto je čudo djelomice primljeno (djelomično izlječenje), a čudo je naknadno upotpunjeno;
- 3) primljeno je cjelovito čudo, ali zavjet biva zanemaren i obećanje iznevjereno; dosljedno tome, užitnik čuda ponovno obolijeva pa je tako prisiljen da ponovi cijeli ciklus; u tom slučaju, shema poprima oblik dijagrama toka (hodograma).

Osam prekretnih točaka koje sačinjavaju shemu jesu:

- A) uzrok nesreće (prirodan ili natprirodan; može biti i zanemarivanje zavjeta);
- B) početak nesreće (bolesti);
- C) saznavanje o mogućnosti čudesne pomoći (od savjetnika, kroz viđenje, itd.);
- D) zavjet svecu ('ugovor');
- D') molbeno hodočašće ili upotreba prenosivih relikvija;
- E) začetak čuda (djelomično izlječenje);

F) dovršenje čuda (potpuno izlječenje);

G) izvršavanje zavjeta (zahvalno hodočašće).

(...) Kada primi čudo u cijelosti (F), mirakulat može 'birati' između dviju mogućnosti: održati obećanje (G) ili doživjeti razorno poništavanje čuda (A) i tako iznova započeti ciklus. Implicitno 'gramatičko' pravilo 'fabule' jest da kazna (A) ne može uslijediti poslije djelomičnog izlječenja (E). Svetac mora ispuniti svoj dio ugovora u cjelini prije nego što mogne pokazati nezadovoljstvo mirakultovom nezahvalnošću.

Glavni likovi koji se pojavljuju u kapistranovskoj posmrtnoj priči o čudu jesu:

1) Užitnik ili Primatelj čuda (ili Mirakulat, franc. *miraculé*);

2) Svetac (ponekad 'oživljen' u viđenjima i snima);

3) Posrednik (obično Mirakulatov rođak, koji izriče zavjet ili hodočasti umjesto Mirakulata, kada je on/ona malo dijete, umobolnik, vezan za postelju ili na samrti);

4) Pomoćnik (slično Posredniku, pridružuje se Mirakulatu u zazivu ili mu/joj pomaže otići na hodočašće; funkcije Posrednika i Pomoćnika logički isključuju jedna drugu);

5) Izvjestitelj o čudu (može biti istovjetan s Mirakulatom, ili s Posrednikom, ili s Pomoćnikom);

6) Svjedoci (obično rođaci i svjedoci Izvjestitelja, podupiru njegovo svjedočenje, također pod prisegom);

7) Porota (obično klerici i druge respektabilne osobe, određene da čuju i provjere/ovjere izvješće o čudu).“ (Andrić 1999: 203-204)

Shema tipičnog izvješća o čudu, temeljena na mnoštvu iščitanih i analiziranih konkretnih primjera olakšava razumijevanje građe i čitatelju laiku i čitatelju stručnjaku, kao i samom autoru, koji si time osvještava na koje će se sve aspekte čudotvorstva morati osvrnuti u izlaganju hipoteza ne bi li čitatelja svrsishodno uputio u materiju.

Primjerice, autor povjesničar komentira ulogu zapisničara u prezentaciji događaja: „Imenovani klerici i pisari postavljali su pitanja slijedom priče koju su očekivali; oni su svakako poznavali unaprijed onih nekoliko ustaljenih scenarija čudesnih događaja, od kojih su jedan upravo trebali čuti u danom trenutku. No, iz toga se ne može izvesti da su oni u potpunosti nadzirali priču koja se pomaljalo i da je konačno izvješće u većoj mjeri njihov proizvod negoli izvjestiteljev. ***Mnoge 'anomalne' priče pokazuju da su njihova rutinska očekivanja mogla biti 'iznevjerena' i zamijenjena opisima izvornih iskustava.***“ (Andrić 1999: 203)

S ciljem objektivnosti i cjelovitosti obrade građe Andrić nastoji „pokriti“ što širi spektar raznovrsnih objašnjenja predmeta proučavanja, u ovom slučaju srednjovjekovnog svetačkog čudotvorstva. Stoga u osnovne postupke valja ubrojiti i tumačenja poput sljedećega:

„Tvrdnja da ostaci mrtvog čovjeka čine čuda, ili nekako 'posreduju' u njihovu događanju, mora se okvalificirati kao osobita vrsta fikcije. No, tom se fikcijom mogu zaodjenuti različiti stvarni događaji. Čudo izrasta iz pripisivanja specifične stvarne dogodovštine pojedinome svecu; ono je uvijek splet fikcije i stvarnosti. U načelu, možemo jedino nagađati koje su konkretne okolnosti bile upotrijebljene u konstrukciji određenog čuda. Ovdje predlažem provizoran i nepotpun popis tih mogućnosti. (...)“ (Andrić 1999: 303)

Nabrajanjem realnih okolnosti koje su se u danom trenutku onovremenom čovjeku mogle pričiniti čudesnim, Andrić izbjegava opredjeljivanje za određeno (primjerice, religiozno) objašnjenje događaja opisanih u povijesnim izvorima, već čitateljima objektivno nudi širok dijapazon mogućih objašnjenja. Nijednu mogućnost ne isključuje automatski. U zaključnom poglavlju pokušava ponuditi odgovor na važno premda ne i centralno pitanje vezano uz predmet proučavanja studije – što je uopće čudo? Pritom se osvrće na dva krajnja i podjednako nefunkcionalna pristupa ovome pitanju.

„(...) cijeli pristup koji uključuje dihotomiju iluzija/istina neprikladan je. Što je kriterij pomoću kojeg se razlučuju iluzije i istine? Očito naše vlastito mišljenje. Tako mi zovemo 'iluzijama' one srednjovjekovne 'istine' koje ne dijelimo, a 'istine' su, logično, one 'iluzije' koje i mi dijelimo. Te 'činjenice kolektivnog mentaliteta' možemo zvati iluzijama, vjerovanjima, mišljenjima, percepcijama, ili naprosto istinama. ***Stvarni zadatak jest naći kako su one nastale, kako su istine postale istine.***“

Od dvije slijepe ulice staromodnog istraživanja čudesa koje stigmatizira Michel Rouché, 'izrugivačkog skepticizma' i 'pomalo zadržte pobožnosti', ova potonja formulirala je argument kojem se ne može odreći svaka logika: ako vjerujemo autorima *libri miraculorum* u pogledu cijelog niza pojedinosti (imena, zanimanja, spol i dob, mjesta podrijetla, bolesti...), zašto im ne bismo vjerovali i to da su se sama čudesa zaista dogodila?“ (Andrić 1999: 301)

Andrić se na kraju, objektivno suzdržano, zadovoljava zaključkom: „Ključ razumijevanja srednjovjekovnih čudesa nalazi se upravo u uvažavanju te suprotstavljenosti raznorodnih slučajeva. Općenita rasprava o čudu (uključujući onu teološku) teži gledanju na svoj predmet kao na nešto monolitno; prizemnije ispitivanje, naprotiv, otkriva da je on prije 'potpuri' sastavljen od veoma disparatnih stvari. (...) Kao i sve, čudesa mogu nicati, oblikovati se i preinačivati, dobivati konačnu formu i obrise. I ona su povijesna.“ (Andrić 1999: 303)

Navedeni citati prikazuju konkretne povjesničareve postupke i argumentaciju. Sljedeći su pak ponešto „osobniji“ – radi se o izravnim autorovim komentarima, pojašnjenjima različitih aspekata građe, umetnutima u historiografski narativ. Andrić, primjerice, pojašnjava opseg značaja izvješća o čudesima *in vita* modernim povjesničarima: „Zbog toga čudesa *in vita* zavređuju našu pozornost, ***jer nam mogu otkriti ponešto o svečevim vlastitim stavovima prema činjenju čuda***, kao i zato što ta dvostruka perspektiva, *in vita* i *post mortem*, ***nudi priliku za neke zanimljive usporedbe i kontraste.***“ (Andrić 1999: 175) Osvrće se i na različite udjele pojedinih tipova čudesa u svečevim životopisima i u zbirkama čudesa: „Statistička analiza Kapistranovih *vitae* svakako bi pokazala veći udio čuda koja nisu izlječenja, ali tomu je tako ponajprije zbog narativnih razloga: s gledišta pripovijedanja, iscjeliteljska čuda mnogo su jednoličnija i monotonija nego, na primjer, viđenja ili kaznena i spasilačka čuda. Nemedicinska čuda obično su bolje uklopljena u priču o svečevu životu.“ (Andrić 1999: 195)

Historiografski postupci interpretacije/objašnjavanja najrazvidniji su u slučajevima komentiranja konkretnih povijesnih praksi. U *Čudesima* Andrić ukazuje na specifično srednjovjekovno, kršćansko poimanje bolesti:

„Patnju, i bolest kao njen najčešći vid, srednjovjekovni su kršćani obično doživljavali ne samo kao prirodnu posljedicu ljudskih grijeha, nego i kao Božji dar, blagotvoran za besmrtnu dušu budući da nudi mogućnost pojedincu da okaje svoje prijestupe već u ovom životu (a ne tek u Čistilištu), kao i da postane sličniji

trpećem Kristu. U tom smislu, tražiti da se bude oslobođen tjelesne patnje značilo je zaostajati za idealom kršćanske savršenosti. U pričama o čudesima nailazimo na poneku savjest koja je dovoljno tankoćutna da bi bila svjesna tog protuslovlja. Da bi ga razriješili, ti su ljudi pokušavali opravdati svoje molbe vjerskim i pobožnim razlozima, a ne pukom i izravnom željom za tjelesnom dobrobiti. Deset primjera koje sam našao nude pet različitih odgovora na pitanje 'zašto bi kršćanin želio biti izliječen od bolesti?'. (...)“ (Andrić 1999: 215)

Ovakvi dublji uvidi u materiju omogućuju Andriću s čitateljima podijeliti vlastite opservacije, što obogaćuje čitateljsko razumijevanje predmeta proučavanja i onovremenog, prošlog konteksta.

Specifičan postupak historiografske metodologije u nekoliko se navrata očituje u Andrićevoj studiji. Riječ je o inferiranju sporednih podataka iz izvora koji su bili namijenjeni prenošenju drugih informacija budućim naraštajima. Vješti povjesničar može pažljivim ispitivanjem izvora doći do mnogobrojnih zaključaka koje izvorni autori nisu namjeravali uključiti u svoje prikaze. Primjerice, Andrić komentira jednu uže određenu kategoriju čudesa: „Iza tih priča o klericima kažnjenim zbog pomanjkanja vjere *mogu se nazrijeti napetosti koje su vladale između svjetovnog svećenstva i fratara*.“ (Andrić 1999: 184) Komentira i slabu zastupljenost Kapistranove subraće u izvješćima o čudesima: „*Relativno nizak broj opservanata vjerojatno svjedoči o stanovitoj taktičkoj suzdržanosti*. Njima je bilo više stalo do toga da dobiju mirakulate iz redova svjetovnog svećenstva ili drugih redovničkih redova (...)“ (Andrić 1999: 284) Kad kasnije proučava prirodu darova zahvalnosti za svetačke intervencije, navodi: „Pomalo iznenađuje što se darivanje svijeća izričito navodi dosta rijetko. Iz toga se ipak ne može zaključiti da je uporaba svijeća bila vrlo ograničena: svi citirani primjeri na neki su način iznimni (osobito velike svijeće, ili svijeće koje se nose pri cirkumambulaciji). *Uporaba prosječnih svijeća na uobičajen način zacijelo je bila dosta raširena pa nije zavređivala naročito spominjanje*.“ (Andrić 1999: 246) Inferiranje zna biti popraćeno logičkom argumentacijom koja čitatelja cjelovito informira o povjesničarevu načinu razmišljanja. Tako Andrić pojašnjava kako se pristupa inferiranju mjesta podrijetla užitnika čudesa navedena u zbirkama, ne izostavljajući prateće probleme:

„Rekonstrukcija zemljopisnog doseg Kapistranovih čudesa nailazi na dvije vrste teškoća. Prva se tiče identifikacije toponima koji se navode u zbirkama. U nekim slučajevima, imena sela, osobito kad su zapisana bez naznake županije ili barem biskupije kojoj pripadaju, nije bilo moguće naći u postojećim priručnicima historijske geografije. Još je češći slučaj da se navedena imena mogu odnositi na dva ili više homonimnih mjesta što se nalaze u županijama najbližim Iloku. Dva povjesničara koji su se dosad bavili ovom toponimijskom građom, Ive Mažuran i Erik Fügedi, uglavnom su zanemarili problem homonimije. Ako treba izabrati između nekog mjesta u županiji koja ionako doprinosi više mirakulata (poput bačke županije) i istoimenog mjesta u županiji s manje mirakulata (npr. srijemskoj, ili bilo kojoj udaljenoj županiji), onda se prva opcija čini razumnijom. Ipak, *takav postupak dovodi do neke vrste kružne argumentacije*: hipotetičko uvećavanje udjela određene županije doprinosi upravo onom dojmu na kojem se hipoteza temelji. Pri takvom stanju stvari, radije *sam dileme ostavljao nerazriješenim. Istodobno sam tragao za bilo kakvim elementom u izvješćima o čudesima koji bi mogao pomoći pri preciznijoj identifikaciji*.“ (Andrić 1999: 271-272)

Vjerujem da je otvoreno prikazivanje povjesničarevih stručnih nedoumica, o kojemu je već bilo riječi u prethodnim odjeljcima, metodološki postupak specifičan u kontekstu suvremene historiografije. Ne raspolazem dostatno širokim znanjem i dostatnim brojem primjera koji bi potvrdili ili opovrgnuli uobičajenost ove prakse. Međutim, u kontekstu *Čudesa* prisutni su vrijedni slučajevi razotkrivanja problema s kojima se

povjesničari suočavaju, kao i rješenja koja za njih iznalaze. „Ta rekonstrukcija ima svojih nesavršenosti.“ (Andrić 1999: 112) Andrić navodi citat koji ukazuje na nepouzdanost historiografskog objašnjavanja događaja pomoću povijesnih izvora: „Razbijanje opsade Beograda, kao što je često isticano, **jedan je od onih povijesnih događaja koji ostaju nedovoljno poznati usprkos obilju izvorne građe, zato što su od sama početka izvještaji očevidaca bili korišteni kao dokazi u prilog ovoj ili onoj strani.**“ (Andrić 1999: 35) Mogući značajan utjecaj samog zapisničara na prezentaciju povijesnog događaja ističe i pri analizi molbenih gesta osoba koje su molile za čudo: „(...) posljednje je izvješće dodatno zanimljivo jer uključuje opširno citiranu molitvu, jednu od desetak sličnih primjera koji, prema E. Fügediju, **ilustriraju naglašenu pobožnost i znatnu religioznu naobraženost užitnika Kapistranovih čudesa. Nažalost, nije moguće ustanoviti u kojoj je mjeri u formulaciji tih molitava pomagao klerik koji ih je u stvari zapisao.**“ (Andrić 1999: 223) Otvoreno spominje i postupke kojim povjesničari kontroliraju autentičnost podataka iznesenih u izvorima: „No, pokazalo se da ni ta spekulacija ne može izdržati **pažljivu kronološku provjeru.**“ (Andrić 1999: 151) Osvrće se i na problematiku klasifikacije egzorcizama:

„Zapravo, većina istraživača uvrštava opsjednuća u kategoriju mentalnih i/ili neuroloških poremećaja, skupa s različitim oblicima ludila i epilepsije. Oni dakako nisu u krivu kad tako postupaju, jer to što su onodobni ljudi vidjeli kao vražje opsjednuće moralo je u zbilji biti neka od tih tegoba. Ipak, moguće je i uvažiti stavove srednjovjekovnih ljudi pa odvojiti opsjednuća od svih drugih organskih i mentalnih bolesti utoliko što ona upleću jedan osobiti čimbenik: zlog duha ili vraga.“ (Andrić 1999: 257)

Isticanjem manjkavosti historiografske metodologije, Andrić doista uključuje i upućuje čitatelja u postupke struke, i podiže razinu vjerodostojnosti vlastitoga teksta. U nekim slučajevima čak i sam sebi „skače u usta“ – i sam kontrira svojim prvotnim tvdnjama, izlažući protuargumente hipotezama za koje se, čini se, opredijeljuje. Tako najprije predlaže da je zbirka M najvjerojatnije izvedena iz drugih dviju prethodnih zbirki, dok naknadno detaljno razlaže slučaj uskrsnuća trogodišnje djevojčice, koji sugerira drugačije zaključke: „M očito nije mogao biti izveden iz N, jer je ne samo opsežniji, nego i ponešto bogatiji specifičnim detaljima (kao što je točna dob djevojčice, *etatis trium annorum*, ili navođenje kratke konverzacije između slugе gradskog vratara i majke, na koncu izvješća).“ (Andrić 1999: 118) Time Andrić objektivno i istinoljubivo izlaže dokaze onakve kakvi jesu, a ne na način koji bi bolje podržavao njegove hipoteze.

U konačnici, posvetimo se konkretnim primjeri kojima se razotkrivaju različiti postupci historiografske struke. Započnimo veoma zanimljivom opservacijom kojom Andrić čitatelje upozorava na izričitu nepouzdanost doslovno uzetih povijesnih izvješća:

„Tagliacozzove poslanice zasad su jedine koje su postale predmetom tekstualne raščlambe s motrišta takozvanog *développement légendaire*, i to u vrijednom napisu bolandista Roberta Lechata. On je pokazao kako metafore iz ranijih verzija postaju 'stvarnost' (= čudesa) u kasnijim, rekonstruirajući u nekoliko primjera ono što je nazvao 'le progrès de la légende en trois stades'. U prvoj fazi, strijele Turaka jednostavno nisu uspjele pogoditi sveca; u posljednjoj, one su ga čudesno zaobilazile (*sagittae velut a vento repulsae patrem evitabant*). Ili, u prvoj varijanti, križarski ratni povik *Jesus!* prestrašuje Turke, dok ih u posljednjoj izbacuje iz sedla i izbija im oružje iz ruku; upravo su sami zarobljeni Turci, naglašava biograf, svjedočili o tim izvanrednim događajima. Primjeri koje analizira Lechat pokazuju da bi se **interpretacija čudesa trebala u jednu ruku usredotočiti na probleme literarne stilizacije i tvorbe tekstova: ponekad, pojam koji je zaista susjedan pojmu čudo nije 'puka slučajnost' ili 'neobjašnjivi fenomen', nego metafora.**“ (Andrić 1999: 34-35)

Dobar primjer autorova pojašnjenja historiografskih procesa jest njegov kratak osvrt na činjenicu što se u slučaju beogradske bitke s Osmanlijama, kojoj je prisustvovao i Kapistran, neočekivanoj pobjedi nije uspjelo nametnuti hagiografsko objašnjenje:

„Proučavanje beogradske bitke kao poglavlja moguće *hagiografske povijesti* trebalo bi postaviti kao svoje središnje pitanje: ima li se beogradsku pobjedu smatrati jednim Kapistranovim čudom? Istraživač bi se sučelio sa zbunjujućom, višeglasnom tradicijom. (...) Spor o tome tko je zaslužan za pobjedu počeo je odmah pošto su Turci bili prisiljeni na povlačenje; on je umalo prerastao u sukob između feudalnih postrojbi i seljačkih i gradskih križara, 'koji je visio u zraku'. Mnogi i raznovrsni glasovi, kako s pobjedničke tako i s poražene strane, bili su upleteni u raspru u ono vrijeme. Potanja analiza vjerojatno bi pokazala da je već to bio presudan razlog činjenici da se hagiografsko tumačenje događaja nije uspjelo nametnuti. ***Nije bilo snažna i usamljena (snažna budući usamljena) teksta – jednog od onih tekstova što su tako svojstveni ranijim stoljećima – koji bi zajamčio nadmoć priloga divinitus.***“ (Andrić 1999: 35-36)

Povjesničarev pristup analizi građe i dijalogu s prethodnicima očevidan je u sljedećem primjeru:

„ (...) Erik Fügedi došao je do zaključka da i pariški i napuljski rukopis predstavljaju kasnije prijepise izgubljenog izvornika. No, Fügedi nije uspio iznijeti bilo kakav dokaz u prilog svoje pretpostavke, što je i razumljivo ako imamo na umu da on nije imao priliku da razgleda izvorni napuljski rukopis (pa niti njegovu stručnu transkripciju). Kako se njegovi zaključci o odnosu između ova dva rukopisa temelje na razmatranju samo jednoga od njih (...) ***ti zaključci ustvari uopće nemaju temelja. Zbog toga sam se prihvatio usporedbe dvaju rukopisa lišen uvjerenja da znamo bilo što o njihovom stvarnom odnosu. Zaključak do kojeg sam došao jednostavan je i prilično očit iz karakteristika dvaju rukopisa.*** Napuljski i pariški rukopis (dalje: **N** i **P**) nikako se ne mogu stavljati u istu ravninu. N je nesumnjivo izvorni dokument iz 1460, napisan rukom iločkog notara, Guida iz Arezza. P je, vrlo vjerojatno, rani prijepis rukopisa N, njegova vjerna kopija, tek neznatno iskvarena. ***Taj zaključak mogu potkrijepiti sljedećim činjenicama:***

1. Prisutnost/odsutnost pečata. (...)
2. Jedan redak u izvješću o čudu N #93 (fol. 142v) nedostaje u odgovarajućem P #93 (fol. 10v). (...)
3. P je kaligrafskije izveden i čitljiviji nego N. Sadrži manje abrevijacija. (...)
4. Krivo pročitana i iskvarena vlastita imena i izrazi u P. (...)“ (Andrić 1999: 91-92)

Iznosi se pretpostavka kolege povjesničara, razlog zbog kojeg se dovodi u pitanje, vlastiti postupak ispitivanja pretpostavke, vlastiti zaključci i argumentacija. Prikaz procesa dokazuje povjesničarevu objektivnost i profesionalan, racionalan, znanstven pristup razmatranju slučaja.

Analiza izvora zaista je sveobuhvatna - uključuje i crteže pronađene u kodeksima: „U kodeksu se nalaze i dva crteža. Jedan je već spomenut; drugi, zanimljiviji, zauzima stranicu 103r. Prizor što ga predočuje taj crtež sastoji se od raštrkanih sastojaka unutrašnjosti neke crkve. Nosiljka ili odar stoji (ili, točnije, lebdi u zraku) u sredini; neki fratar leži na njoj (iznad njegove glave ispisane su riječi *Beatus Iohannes*) i upire golemim kažiprstom u čovjeka koji kleči ispred nosiljke. Iznad glave tog potonjeg, može se razaznati kratica: *Jac Ant* (= *Jacobus Antonius*).“ (Andrić 1999: 130) U tekstu su prisutni i temeljiti, detaljizirani prikazi relevantnih srednjovjekovnih procesa, lišeni emocionalnih komponenti – poput procesa svjedočenja o čudu:

„Svjedočenje o čudu tvori 'malu ceremoniju' (Dalarun), inačicu svjedočenja u sudnici. Dvije su strane ritualno sučeljene: 'porota', navodno objektivna, koja se sastoji od naročito imenovanih i poštovanja dostojnih osoba (*testes deputati, ad hoc ordinati, fidedigni*) čiji je zadatak čuti i zabilježiti vjerodostojno svjedočstvo; i stranka koja svjedoči o čudu, u kojoj je redovito uključen i sam mirakulat, a često je proširena nazočnošću potkrepljujućih svjedoka. To 'sudište' često okružuju mnogi promatrači. Strana koja dokumentira i ovjerava uključuje i pisara, koji je redovito nevidljiv (on nakratko ulazi u prizorište u Ib #53 i 64). U N i Ia, ona također uključuje tri stalna člana zvana *testes deputati* (notar Guido, trgovac Mihovil i lukar Bartol). Ostali povremeni članovi nabrajaju se prema svome staležu i ugledu; na prvom se mjestu obično navode svećenici, plemići i *litterati*, potom dolaze oni manje ugledna statusa. U nekim slučajevima, navodi se više od deset osoba. Prisutnost vojvode Nikole Iločkoga zabilježena je u Ib #70 i 83. U Ib #60, on nastupa kao neka vrsta nad-porote kojoj se mirakulat predložuje nakon uobičajena svjedočenja.

Gljučni član svjedočće stranke jest sam mirakulat. Kako je on često dijete, može ga se samo pokazati poroti, a njegovu priču mogu kazivati njegovi odrasli rođaci. Njegovo tijelo također svjedoči o čudu, i to na dva načina: svojim zdravim izgledom, kao suprotnost deklariranom žalosnom stanju u kojem je bilo prije čuda; i tragovima bolesti na sebi, kao što su ožiljci. Tek iznimno se čudo pripisuje u odsutnosti ili čak i bez znanja mirakulata: tako o izlječenju pokojnoga Mateja Thwri iz Szegeda svjedoči njegova udovica (Dod. Id #1/15); ili o izlječenju neimenovanog krznara iz Timișoara – njegov sugrađanin Juraj Thot (N #140). Mirakulati, ili njihovi zastupnici, rijetko svjedoče sami. Često im se pridružuju rođaci i susjedi; ponekad vidimo kako dolaze delegacije cijelih lokalnih zajednica. Svjedočenje Margarete iz mjesta *Sowa* potkrijepili su njezin brat, sin, dvije kćeri i njihovi supruzi, kao i 'mnogi žitelji istog sela' (Ia #185). O uskrsnuću mrtvorodenog dječaka iz Erduta svjedočili su njegovi roditelji, dvije babice koje su pomagale pri njegovu porođaju i 'druge časne osobe iz Erduta' (Id # 27). Plemić Gašpar Korodski došao je u svetište sa svojom pratnjom (Ib #103), a njegov kaštelan juraj Algyan sa svojom ženom, sinovima i 'cijelom *familia*' (Ia # 228). Plemićka djeca bila su ponekad slana u svetište u pratnji obiteljskih podložnika (tako kći Andrije od Elefántha u N #181 i sin Pavla od Szekcsőa u Ia #258). Osim svjedoka stvarno prisutnih u svetištu, navode se i potencijalni svjedoci: čitavo susjedstvo, selo, grad ili čak pokrajina u kojoj mirakulat živi.“ (Andrić 1999: 252-253)

Historiografski postupak vidljiv u tekstu *Čudesa* jest i prikaz interpretacije onovremenih autora izvornika o tematiziranom povijesnom događaju: „Iako je doživio autentično viđenje te čak javno ispovijedio svoj doživljaj, grešnik nije bio izliječen kao što bi se moglo očekivati; **na hagiografu je bilo da nađe objašnjenje za taj neuspjeh. Ovaj je neobično uskraćivanje božje milosti opravdao tako što je zajedničku moralnu lekciju pretpostavio dobrobiti pojedinca.** Očito je sam Jakob protumačio svoju boljeticu kao kaznu, davši svojoj ispovijesti oblik samooptužbe. **Time je istodobno hagiografu ponudio sredstvo kojim će objasniti neuspjeh njegova zaziva.**“ (Andrić 1999: 186)

Iz priloženih je citata očito da *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana* u mnoštvo navrata implicitno upućuju čitatelja u metodologiju historiografske struke. *Povijest Slavonije u sedam požara* također obiluje ponešto eksplicitnijim primjerima koji razotkrivaju historiografske postupke, ali i sam proces pisanja (o povijesti).

Možda je najreprezentativniji iskaz koji progovara o inherentnoj bliskosti historiografije i fikcije sljedeći:

„Zamisliti': taj glagol nije nipošto zabranjen historiografu. Ideja o nespojivosti fantazije i historiciteta možda je samo priprosta predrasuda. Zatečeni znanstveni šepavci neka se požure da je što prije prekriže i zaborave, uzmgnu li. Georges Duby, na samu početku svoje knjižice 'Europa srednjega vijeka', kazuje doslovce: 'Zamislimo. To je ono što povjesnicima uvijek valja činiti.'“ (Andrić 2001: 60-61)

Andrić otvoreno progovara o izostanku posvemašnje pouzdanosti historiografskih interpretacija: „Ambivalencije tvore podjednako dobru historiografiju kao i bezupitne fabule.“ (Andrić 2001: 48). Nepouzdanost je razvidna i u živopisnom, misterioznom slučaju nestanka svečeva tijela:

„Prema verziji koja se donekle razlikuje od Firmanove, a koju prenosi, oslanjajući se na dvojicu isusovaca, biskup Ladislav Szörenyi u svom *Opisu Srijema* (1746), svečevo je tijelo oskvrnuto (tj. oplijenjeno od skupocjenosti i bačeno u bunar) neposredno *prije* upada Turaka. Kao počinitelj navodi se 'luteranski heretik' Franjo Perenyi, kasniji Zapoljin pristaša, sin valpovačkoga posjednika Petra Perenyija, 'koji je prvi u Ugarskoj prihvatio luteransku sektu, te je bio zlo jaje zloga gavrana'. Nesmiljeni je shizmatik, ako se smije vjerovati dotičnim klericima, Franjo Perenyi tom zgodom zlostavio iločke franjevce. Oni pobjeغوše, navodno 'noseći sa sobom sveti zalog', u seleški samostan. Uskoro, međutim, Franju Perenyija uhićuje Ferdinandov vojni prefekt Telekesy i baca ga u tamnicu: tako je ovoga

'još za života stigla Božja kazna', tumači biskup Szörenyi, 'kao i poslije smrti: za života, jer je poradi nepostojanosti i nevjere čamio u tamnici kralja Ferdinanda; a nakon smrti jer je, kad lijes bi donešen u crkvu grada Terebesa, svake godine iz vedra neba udarao grom u zgradu na onoj strani gdje se činilo da se nalazi njegovo srce. Stoga je tadanji poglavar samostana a potonji varadinski biskup Augustin Benković, koga sam poznao, izbacio nesretni pepeo i kosti iz nekadašnjega samostana Sveti Pavao Pustinjak u Terebesu, poslije nekih sedamdeset godina. Još se i danas vide otvori na crkvi i kameni kip kroz koji je munja udarala.'

Povijest neosjetno prelazi u fikciju. Nezaustavljiva priča prosljeđuje dalje. Dojavljuje je jedan od spomenutih isusovaca, otac Samuel Timon, a biskup Ladislav nam je prepričava:

'Nakon što je rasut njegov pepeo i ostaci u jamu pokraj samostana, neki seljak, gradeći svoju kolibu, pomiješao je sa zemljom te ostatke i pepeo dok je priređivao máz za kolibu. I gle, opet stadoše mahnuti gromovi protiv kolibe!'" (Andrić 2001: 101-102)

Slučaj osvetoljubivih munja koje ciklično udaraju u zemne ostatke Kapistranova oskvrnitelja teško da se može ubrojiti u primjere historiografski potvrđenih dokaza koji doprinose uvjerljivosti autorova prikaza povijesti. Kao što i sam Andrić komentira, navedena anegdota prvenstveno oprimjeruje kako „povijest neosjetno prelazi u fikciju“.

Andrić i u *Povijesti Slavonije* nudi mnogobrojne različite historiografske pristupe objašnjavanju istog povijesnog događaja, no više u svrhu naglašavanja krajnje nepouzdanosti ijednog od njih, a ne kako bi objektivno „pokrio“ sve moguće inačice:

„Ali je ***pravedna povijest*** kaznila tu nemilosrdnu franačku pobjedu; ili je ***ironična povijest*** združila u toj pobjedi težinu napora s konačnom zaludnošću; ili je ***ravnodušna povijest*** dopustila da plodove pobjede prigrabi netko sa strane; ili se ***kozmološka povijest*** prepustila Slučaju da je nastavi komplicirati, dodajući zaplet na zaplet i ne rasplićući niti jednoga. 829. godine, u Ljudevitovu Posavsku Hrvatsku provaljuju Bugari.“ (Andrić 2001: 45)

I u poknjiževljenom kontekstu historiografske metafikcije Andrić se osvrće na hipoteze prethodnih povjesničara. Ipak, cilj intertekstualnih navoda nije uspostavljanje konstruktivnog dijaloga, već ukazivanje na itekako subjektivnu ovisnost historiografske interpretacije o sustavu vrijednosti i poziciji historioografa. Npr.: „Svoj opstanak i (prividnu) snagu Osmanlije duguju jedino – kako je to lijepo mnijenje danas rezimirao Alain Gorrichard – 'transcendentnoj nakani Providnosti!'.“ (Andrić 2001: 79);

„Subutaj bijaše nakanio da pokori svijet; ali *čovjek snuje, a Bog određuje*. Za tom će mudročću posegnuti povjesnik Tresić-Pavičić, možda zato kako bi trijezno otklonio posvemašnju zaslugu, a jer je povrh svega pjesnik, proširit će je bučnom perifrazom: 'Čovjek snuje, a netko, neusporedivo moćniji i od neslomljivog vrhovnog gospodara Džingis Kana, određuje'. (Andrić 2001: 68)

Nepouzdanost ikakve prezentacije prošlosti, a napose nemogućnost dopiranja do jedne objektivne istine, evidentna je iz prikazanih konkretnih slučajeva. Gotovo fikcionalizirana subjektivnost izvornika oprimjerena je onovremenim bizantskim opisom slavenske kulture: „Za civilizirani svijet, to je tada posve egzotičan narod. Byzantinci se zabavljaju zastrašujući se ovakvim čudovišnim i porugljivim predodžbama:

'Sklavini rado žderu ženske dojke jer su pune mlijeka, a uz to razbijaju dojenčad o stijene kao štakore (...) Divlji su, slobodni, i bez poglavara, budući svoje vođe stalno ubijaju bilo na gozbi bilo na putu; hrane se lisicama i divljim mačkama i veprovima, a međusobno se dozivaju kao vukovi kad zavijaju.' (Pseudo Cezarije, 'Dijalozi')

Dok se nad carstvom Romeja jedna za drugom nadnose mračne pogibli, u njegovoj unutrašnjosti, kao iza teških bogatih zastora, traje to mekoputno civilizirano brbljanje dvorskih laskavaca, lakrdijaša i podjetinjelih umjetnika i učenjaka.“ (Andrić 2001: 33)

Andrić čitatelja uvodi i u postupak raskrinkavanja jedne povijesne krivotvorine – navodne darovnice Bele IV kojom je kralj zahvalio trojici srijemske braće što su ga junački spasili u bitci protiv Tatara – na koju se oslanja Ante Tresić-Pavičić pri interpretiranju slavensko-tatarskih sukoba:

„Sastavio ju je svojedobno 'uzoriti muž magister Farkaš, prepošt albanske (što će reći stolnobiogradske: *Alba* = Bijeli/grad/) crkve, kancelar našega veličanstva'. Ovdje je donosimo u Kukuljevićevu prijevodu iz 1863: (...) Tresić-Pavičić krivi nesretnog kancelara zato što se sučelio s egzegetske teškoćama:

'Da bar reverendissimus Farkaš ne upotrebljava trivijalne slike i poredbe! Ne, on uživa da prikaže kralja opkoljena Tatarima 'kao ribu u vrši' (...) Do grotesknosti hiperbolizira, zapliće, spaja nemoguće s mogućim, osobito u opisu bitke oko kralja, što će biti nekima dalo povoda da posumnjaju u autentičnost same isprave...'

Međutim, prave Pavičićeve egzegetske nevolje posve su druge naravi. Lijepo ga vidimo kako se skriva iza optužbe '*spaja nemoguće s mogućim*': *u toj se maloj formuli obavlja potajna trgovina, u zamjenu za priznanje nepouzdanosti nekih dijelova polaže se pravo na istinitost drugih*. Uzmimo primjerice taj pomalo okašnjeli nadnevak na listini: 1264. godina. *Kako objasniti tu malu vremensku nelogičnost (ako ne poznijim nevještim krivotvorenjem)?* Pavičić odgovara: 'Zaboravljiv kralj sjetio se malo prekasno tolikog junaštva.' *Ili što s činjeničnim nesuglasjima u odnosu na sadržaje drugih listina? Fatalne kontradikcije koje prokazuju izmišljotine i krivotvorine?* Nipošto, drži Tresić-Pavičić, 'iz ove se listine jasno vidi da ova bitka nije identična s onom gdje kralja spasiše Pažani.'

Jao, zar i Pažani? Naziremo pomalo pravu poplavu spasitelja, vrijeme je da uzmaknemo.“ (Andrić 2001: 69-71)

Nabrajanjem nelogičnosti Pavičićeva izvora Andrić ujedno nabraja i metodološke korake koje povjesničari moraju uzeti u obzir pri ispitivanju autentičnosti povijesnih dokumenata (uzeti u obzir navedene datume, usporediti sa sadržajem drugih dokumenata...). Kasnije ukazuje i na manjkavosti historiografske argumentacije, kao i na mladost povijesti kao društvene znanosti:

„Napokon, i tradicionalni pridjevak Ivana *Česmičkoga*, iako osporen, kao da ustrajava u svojoj dubljoj uvjerljivosti. *Pomišljam da je, na neki način, tradicija sama po sebi argument: ako i ne počiva na njemu, reklo bi se da je kadra stvoriti ga.* Drži se da povezivanje pjesnika Jana s *Česmicama* u Križevačkoj županiji, i s obitelji Česmičkih, datira od Kukuljevića. *Njegovo je vrijeme uopće bilo ono kad se ustanovljuje povijest, kao uređena prošlost.*“ (Andrić 2001: 108-109)

Što se tiče razotkrivanja fikcionalne prirode tekstova o povijesti, najočitija je u uvodnom poglavlju *Povijesti Slavonije*, naslovljenom „Prolegomena za Slavoniju“, štoviše već u prvom paragrafu: „Ako postoje prolegomena za Slavoniju, moralo bi postojati i nešto što se zove Slavonija. *Pomalo je pitanje esejističkih belles manières, na početku knjige, dovesti u pitanje njen predmet. Doista, što je Slavonija?*“ (Andrić 2001: 9) U uvodnom poglavlju Andrić pojašnjava, o čemu je već bilo riječi u ovome radu, kojom je strategijom pristupio sastavljanju povijesnog pregleda slavonske prošlosti – opredijelio se za ognjenu nasuprot vodenoj povijesti (Andrić 2001: 14-15). Izloživši svoj *metaforični* pristup selekciji značajnih povijesnih zbivanja odnosno građe za djelo, u daljnjem nas tekstu podsjeća na proizvoljnost svakog odabira, spominjući odabir drugog povjesničara: „Sredinu XV. stoljeća označio je jednom Bösendorfer kao 'doba triju Ivana (Carvajal, Capistran, Hunyadi)'. Kao što ćemo još do kraja vidjeti, *izbor bi mogao biti drukčiji ili popis širi.*“ (Andrić 2001: 102) Proces nastajanja povijesti odnosno različitih interpretacija prošlosti dobro razotkriva izlažući dvojake strategije istraživanja podrijetla srednjovjekovnog grada Ružice:

„Tako se najavljuje priča o gradu Ružici, nakon što su naraštaji ljudi, reklo bi se, odavno izgubili svaki doticaj s njenim iskonima. Objavio ju je, u 12. broju Akademijina 'Zbornika za narodni život i običaje', autoktoni izvještac Franjo Voćinković. Teško da ona može pružiti podataka upotrebljivih u našoj rekonstrukciji, ali ćemo je rado poslušati.

'Bio bogat spahija, ali je bio jako i goropadan'. Druga vrlina ugrožava prvu: susjedi se slože te vlastelinu (ili 'spahiji') pootimlju i unište svekolik imetak. Kako bi se ubuduće osigurao, vlastelin odluči sagraditi nepristupačan grad. Svoje 'robove', kojih je 'vrlo mnogo', odvodi 'u pō planine'. 'Tu je stajao vis kao kakav stupac', tumači narodni pripovjedač (možda s naročitom fascinacijom Slavonca). 'Svud oko njega bili su duboki jarci i jazmačine, a on se digao visoko, da mu bude glava prva do sunca'. Na tome vrhuncu vlastelin nakani podići grad. Pothvat se odmah pokazuje suviše mukotrpnim: ne zna se je li teže robovima ili volovima: 'morali su jadni uz ono strašno brdo vući građu, kamen i sve što je trebalo'. Štoviše, posve neizvediv: umiješa se Bog, jer mu nije po volji ni grad ni 'to mjesto hajdučko'. Što roblje obdan podigne, Bog obnoć ruši. Bezizlaznu situaciju prekida jedan vol 'plaveta'. On svjetuje roba: mjesto na kojem sutradan osvane bit će ono gdje valja graditi. Zaista, u zoru nađu vola na obližnjoj uzvišici: 'nad njim je bio velik orah, a pod orahom upravo nad plavetinom glavom savila se divlja ruža'. Rasplet je tu, u dvostruku smislu: pokazano je istinsko mjesto za grad (i to kakav: 'bio je grad da mu nije bilo para u zemlji'); povrh toga, daju se elementi za imenovanje grada: 'spahija mu je nadio ime: Ružica grad Orovica, jer je našao plavetu pod ružom i orahom'. Priča je dvojako etiološka: istodobno tumači podrijetlo grada i njegova imena.

Pitamo se ima li u njoj autentičnih crta, zamagljene povijesne istine. Dakako da takvi sastojci ne mogu u ovako poznoj priči više biti eksplicitno izrečeni. *Od prve do zadnje rečenice, priča niže svoje fikijske karike: slijedi vlastitu logiku, ne osjećajući nikakve obveze vjernosti prema nekoj izvanjoj ili prethodnoj stvarnosti. Ali je možda ipak načinjena od raspoloživih krhotina neke prethodne priče, čija se logika zagubila.* Uzmimo naprimjer taj model zaokreta: odustajanje od prvobitnog odabira mjesta. Zašto ne bi u pozadini priče moglo stajati to stvarno davno kolebanje? Štoviše, i ono što je razriješilo dvojbu: jedan kmetski vol, lišen doduše nadnaravnih sposobnosti, ali koji je (recimo) za noćnog počinka odlutao i u zoru bio pronađen na nekom od susjednih brežuljaka, skrenuvši tako na nj pažnju graditelja?

Arhivska strategija otpočinje priču drukčije: moramo se najprije spustiti nekoliko grana niže na rodoslovnom stablu Iločkih. (...)“ (Andrić 2001: 120-122)

Promotrivši primjere razotkrivanja historiografskih i spisateljskih procesa u dvama Andrićevim djelima, uviđamo da se potvrđuju zaključci doneseni pri prethodnim analizama pojedinih aspekata. U *Čudesima* procesi ispitivanja izvora i interpretiranja dostupnih podataka razotkriveni su u onolikoj mjeri koliko je autoru potrebno da čitateljima izloži transparentan i cjelovit, time i vjerodostojan, prikaz zaključaka. U *Povijesti Slavonije*, pak, čini se da naglasak nije na ovjeravanju Andrićevih hipoteza, već je u pitanju postmodernističko „raskrinkavanje“ nepouzdanosti i konstruiranosti povijesnih prikaza općenito. U prvome je djelu cilj potvrditi objektivnu autentičnost građe i vjerodostojnost na njoj temeljene prezentacije srednjovjekovnog čudotvorstva na hrvatskom istoku, a drugome je djelu svrha dovesti u pitanje razgraničenje historiografije i fikcije, kao i sam zahtjev za objektivno istinitim prikazima prošlosti.

5. Zaključak

U ovom sam radu uspoređivala dva pristupa pisanju o prošlosti – društveno znanstveni tekst historiografske studije *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana* i donekle fikcionalizirani primjerak historiografske metafikcije *Povijest Slavonije u sedam požara*. Tijekom usporedbe na vidjelo su izlazile mnoge zanimljive razlike, ali i zanimljive sličnosti. Zanimljivom sličnosti smatram što se ispostavilo da je u oba konteksta primjerenije prosuđivati vjerodostojnost negoli istinitost djela. U slučaju historiografskih *Čudesna* autentičnost povjesničareva prikaza povijesti priznaje se ultimativno nedohvatnom, nepotvrdivom, te se argumentirano izlažu tek najuvjerljivija objašnjenja prihvatljivih povijesnih dokaza. S druge strane, fikcionalizirana *Povijest Slavonije* ionako ne pretendira na objektivnu istinitost prikazanog, već čitatelje prvenstveno potiče na razmišljanje o prirodi povijesti – njezinoj konstruiranosti i našem prihvaćanju iste. Premda u *Povijesti Slavonije* nisam naišla na eksplicitno parodiranje historiografske prakse, ipak su zamjetni suptilni tragovi ironije koji upućuju na ključno obilježje postmodernističke historiografske metafikcije – razotkrivanje procesa/mehanizama nastanka, kako konkretnog tekstualnog prikaza povijesti tako i povijesti same. Andrić se u *Povijesti Slavonije* ne bavi pričanjem slavonske povijesti, već koristi primjere iz slavonske povijesti kako bi progovorio o samoj povijesti, našem poimanju njene fikcionaliziranosti i konstruiranosti. Iako se pojedini koraci historiografskog procesa istraživanja, donošenja i predstavljanja zaključaka temeljito razlažu u oba djela, rekla bih da je u *Čudesima* cilj podići razinu vjerodostojnosti autorovih hipoteza upravo time što ništa ne „krije“ od čitatelja, već ga detaljno informira i uključuje u proces, dok se u *Povijesti Slavonije* tim istim postupcima ističe krajnja nepouzdanost i artificijelnost povijesnih prikaza.

Bilo mi je zadovoljstvo iščitavati suptilne, ali znakovite razlike između ova dva pristupa pisanju o prošlosti.

6. Sažetak

Komparativno se pristupilo analiziranju narativnih elemenata u historiografskom i književnom pisanju o prošlosti, na primjerima konkretnih djela suvremenog hrvatskog povjesničara i književnika Stanka Andrića: *Čudesima svetoga Ivana Kapistrana* i *Povijesti Slavonije u sedam požara*. Ispitivale su se sličnosti i razlike u strukturi djela, selekciji i dijegetskoj tekstualizaciji povijesne građe, utjecaj jezika na naknadno razumijevanje historiografskih zapisa, postizanje vjerodostojnosti prikaza povijesti i svrha razotkrivanja historiografskih procesa. Fundamentalne sličnosti i razlike pojedinih narativnih aspekata popisane su na temelju pomnog čitanja navedenih djela.

7. Ključne riječi: historiografija, povijest, historiografska metafikcija, postmodernizam, Stanko Andrić

8. Popis izvora i literature

Izvori:

Andrić, Stanko, *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana: Povijesna i tekstualna analiza*, Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Matica hrvatska Osijek, Slavonski Brod – Osijek, 1999

Andrić, Stanko, *Povijest Slavonije u sedam požara, Enciklopedija ništavila, Dnevnik iz JNA*, Durieux, Zagreb, 2001

Literatura:

Biti, Vladimir, *Strano tijelo pri/povijesti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000

Carr, Edward Hallett, *Što je povijest?*, Srednja Europa, Zagreb, 2004

Genette, Gerard, *Fiction & Diction*, Cornell University Press, Ithaca & London, 1991

Genette, Gerard, „Tipovi fokalizacije i njihova postojanost“, u: *Suvremena teorija pripovijedanja*, Zagreb, 1992, 96-115.

Genette, Gerard, „Učestalost“, u: *Gordogan*, 1985/VII, 17-18, 64-82.

Heller, Agnes, *Teorija istorije*, Pečat, Beograd, 1984

Hutcheon, Linda, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*, Routledge, New York & London, 1988

Hutcheon, Linda, *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo & Ontario, 1980

Jukić, Tatjana, „Priče iz davnine: hrvatska historiografska metafikcija?“ // *Republika*, 54, 5/6(1998), str. 59-73.

Katnić-Bakaršić, Marina, *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo, 2001

Matanović, Julijana, „Hrvatski novopovijesni roman: prijedlog definicije“ // *Republika*, 51, 9/10(1995), str. 98-114.

Matanović, Julijana, *Krsto i Lucijan*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003

Passmore, J. A., „The Objectivity of History“, u: *Philosophical Analysis and History*, Harper & Row, New York, 1966, 75-94.

Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti: suvremena književna republika*, Marjan tisak, Split, 2004

Tucker, Aviezer, *Our Knowledge of the Past: a Philosophy of Historiography*, Cambridge University Press, New York, 2004

Waugh, Patricia, *Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*, Routledge, London & New York, 1984

Zlatar, Andrea, *Istinito, lažno, izmišljeno: Ogledi o fikcionalnosti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1989